

ÖREN YERLERİNDE KAZI SONRASI BAKIM
ONARIM VE SERGİLEME SORUNLARININ
KARŞILAŞTIRMALI ÖRNEKLER ÜZERİNDE
İNCELENMESİ

MÜZECİLİK
YÜKSEK LİSANS BİTİRME TEZİ
Vedat Güç

TEZ DANIŞMANI: Öğr. Gör. Sedat GÖKSU

İ Ç İ N D E K İ L E R

ÖNSÖZ

ÖZET

SUMMARY

GİRİŞ	1
1. ÖREN YERİNİN OLUŞUMU, TAHRİP NEDENLERİ VE KORUMA YÖNTEMLERİ	
1.1. TANIMLAR	2
1.1.1. ÖREN YERLERİ VE TİPLERİ	3
1.1.1.1. AÇIK HAVA MÜZELERİ	4
1.1.1.2. ULUSAL PARKLAR	8
1.1.1.3. HÖYÜKLER	9
1.1.1.4. ANTİK ÇAĞ KENTLERİ	10
1.2. ÖREN YERİNİN OLUŞUM NEDENLERİ	12
1.2.1. DOĞAL NEDENLER	12
1.2.1.1. DEPREMLER	12
1.2.1.2. NEHİRLERİN TAŞIDIKLARI ALÜVYON	13
1.2.1.3. EKOLOJİK DENGİNİN BOZULMASI	14
1.2.1.4. YANARDAĞ PÜSKÜRMELERİ	16
1.2.2. SOSYAL NEDENLER	
1.2.2.1. SALDIRI, YANGIN, YAĞMALAR VE ZORUNLU GÖÇLER	17
1.3. ÖREN YERLERİNİN TAHRİP NEDENLERİ	21
1.3.1. DOĞANIN TAHRİBİ	
1.3.1.1. LİKENLER	21
1.3.1.2. YOSUNLAR	21
1.3.1.3. AĞAÇ VE ÇALILAR	21
1.3.1.4. İKLİM ETKİLERİ	22
1.3.1.5. ASİT YAĞMURLARI	23
1.3.2. İNSANA BAĞLI TAHRİPLER	24
1.3.2.1. KAÇAK KAZILAR	24
1.3.2.2. İMAR PLANLARININ OLUMSUZ ETKİLERİ	27
1.3.2.3. YAPI MALZEMELERİNİN YANLIŞ KULLANIMI	28

1.3.2.4. MODERN, TEKNİK VE YAŞAM BİÇİMLERİNİN MEYDANA GETİR- DİĞİ TAHRİPLER	29
1.4. ÖREN YERLERİNDE KORUMA YÖNTEMLERİ	
1.4.1. PROTECTION	30
1.4.2. RESTORASYON	30
1.4.2.1. KONSOLİDASYON	31
1.4.2.2. LIBERATION	31
1.4.2.3. REİTEGRASYON	31
1.4.2.4. REKONSTRÜKSİYON	32
1.4.2.5. RENOVASYON	32
1.4.2.6. ANASTİLOZ	32
2. ÖRNEKLENEN ÖREN YERLERİ VE BUGÜNKÜ DURUMLARI	34
2.1. İÇ ANADOLU BÖLGESİ	
2.1.1. ÇATALHÖYÜK	
2.1.1.1. HÖYÜK VE TARİHÇESİ	34
2.1.1.2. GÖZLEM VE YAKLAŞIMLAR	34
2.2. MARMARA BÖLGESİ	35
2.2.1. ASSOS	
2.2.1.1. KENT VE TARİHÇESİ	35
2.2.1.2. GÖZLEM VE YAKLAŞIMLAR	38
2.3. EGE BÖLGESİ	
2.3.1. HİERAPOLİS	
2.3.1.1. KENT VE TARİHÇESİ	39
2.3.1.2. GÖZLEM VE YAKLAŞIMLAR	42
2.3.2. LAODİKEİA	
2.3.2.1. KENT VE TARİHÇESİ	42
2.3.2.2. GÖZLEM VE YAKLAŞIMLAR	43
2.3.3. N Y S A	
2.3.3.1. KENT VE TARİHÇESİ	44
2.3.3.2. GÖZLEM VE YAKLAŞIMLAR	45
2.3.4. AKHARAKA	
2.3.4.1. KENT VE TARİHÇESİ	45
2.3.4.2. GÖZLEM VE YAKLAŞIMLAR	46
2.3.5. APHRODİSİAS	
2.3.5.1. KENT VE TARİHÇESİ	46

2.3.5.2. GÖZLEM VE YAKLAŞIMLAR	48
2.4. AKDENİZ BÖLGESİ	
2.4.1. ANTİK PİSİDİA BÖLGESİ	
2.4.1.1. SAGALASSOS	
2.4.1.1.1. KENT VE TARİHÇESİ	49
2.4.1.1.2. GÖZLEM VE YAKLAŞIMLAR	51
2.4.1.2. SELGE	
2.4.1.2.1. KENT VE TARİHÇESİ	51
2.4.1.2.2. GÖZLEM VE YAKLAŞIMLAR	54
2.4.1.3. TERMESOS	
2.4.1.3.1. KENT VE TARİHÇESİ	54
2.4.1.3.2. GÖZLEM VE YAKLAŞIMLAR	56
2.4.2. KİLİKİA TRAKHEİA	56
2.4.2.1. ELAİUSSA SEBASTE	57
2.4.2.1.1. KENT VE TARİHÇESİ	57
2.4.2.1.2. GÖZLEM VE YAKLAŞIMLAR	58
2.4.2.2. DİOCAESAREA	
2.4.2.2.1. KENT VE TARİHÇE	59
2.4.2.2.2. GÖZLEM VE YAKLAŞIMLAR	60
2.4.2.3. SELEUKEİA AD KALYKADNUM	
2.4.2.3.1. KENT VE TARİHÇESİ	61
2.4.2.3.1. GÖZLEM VE YAKLAŞIMLAR	62
2.4.2.4. KORYKOS	
2.4.2.4.1. KENT VE TARİHÇESİ	62
2.4.2.4.2. GÖZLEM VE YAKLAŞIMLAR	63
3. ARAŞTIRILAN ÖREN YERLERİ ARASINDAN ÖRNEKLENEN TERMESOS, APHRODİSİAS VE ÇATALHÖYÜK ÖRENLERİNİN İNCELENMESİ	64
3.1. TERMESOS	
3.1.1. K O N U M	65
3.1.2. DOĞAL YAPI	
3.1.2.1. F L O R A	65
3.1.2.2. F A U N A	66

3.1.3. KENTİN TARİHİ VE KENTLE İLGİLİ YAPILAN ARAŞTIRMALAR	66
3.1.4. K E N T	70
3.1.4.1. S U R	71
3.1.4.2. K U L E	71
3.1.4.3. HADRIAN KAPISI VE TAPINAĞI	71
3.1.4.4. G Y M N A S İ U M	71
3.1.4.5. OSBAROS STOASI	72
3.1.4.6. T İ Y A T R O	72
3.1.4.7. A G O R A	72
3.1.4.8. O D E O N	73
3.1.4.9. H E R E O N	73
3.1.4.10. TAPINAKLAR	74
3.1.4.11. NEKROPOLİS	75
3.1.5. KAROMA VE SERGİLEME SORUNLARI	75
3.1.5.1.1. AĞAÇ VE ÇALILAR	76
3.1.5.1.2. LİKEN VE YOSUNLAR	76
3.1.5.2. M Ü Z E	77
3.1.5.3. TABELALAR	77
3.1.5.4. TANITICI YAYINLAR	77
3.1.6. ÖNERİ VE YAKLAŞIMLAR	
3.1.6.1. ENFORMASYON MERKEZİ	78
3.1.6.2. MÜZE SERGİLEMESİ	78
3.1.6.3. TUR PROGRAMI	78
3.1.6.3.1. GENEL TUR PROGRAMI	79
3.1.6.3.2. ALTERNATİF TUR "	79
3.1.7. ÖREN YERİNDE SERGİLEME	80
3.1.8. Y A Y I N L A R	81
3.2. APHRODİSİAS	
3.2.1. Ö N E M İ	82
3.2.2. K O N U M U	83
3.2.3. KENTİN TARİHÇESİ VE KENTLE İLGİLİ YAPILAN ARAŞTIRMALAR	83
3.2.4. KENTİ OLUŞTURAN BİRİMLER	
3.2.4.1. APHRODİT TAPINAĞI	88
3.2.4.2. O D E O N	89
3.2.4.3. TİYATRO VE ARŞİV duvarı	90

3.2.4.4. S T A D İ U M	90
3.2.4.5. T E T R A P Y L O N	91
3.2.5. KORUMA VE SERGİLEME SORUNLARI	
3.2.5.1. MÜZE VE ÇEVRE DÜZENLEMESİ	92
3.2.5.2. ÖNERİ VE YAKLAŞIMLAR	94
3.3. ÇATALHÖYÜK	
3.3.1. Ö N E M İ	94
3.3.2. K O N U M U	95
3.3.3. HÖYÜĞÜN TARİHÇESİ VE HÖYÜKLE İLGİLİ YAPILAN ARAŞTIRMALAR	95
3.3.4. ÇATALHÖYÜĞÜ OLUŞTURAN BİRİMLER	95
3.3.5. DUVAR RESİMLERİ	98
3.3.6. KORUMA VE SERGİLEME SORUNLARI	99
3.3.7. ÖNERİ VE YAKLAŞIMLAR	100
S O N U Ç	101
BİBLİYOGRAFYA	105

Ö N S Ö Z

Türkiye arkeolojik kalıntılarının zenginliği ve çeşitliliği bakımından bir açık hava müzesi görünümündedir. Binlerce yıllık tarihsel geçmişin gerçek tanıkları olan bu ülkenin olduğu kadar tüm dünyanın tarihine mal olmuş uygarlıklara ait izler taşıyan; ülkemizde kamuoyu ne yazıkki ören yerlerine karşı son derece duyarsızdır. Geçmiş uygarlıkların olduğu kadar yakın çağımıza ait eserlere karşı da olan bu ilgisizlik sonucu tarihi varlıklarımız birer birer yok olmaktadır. Bir daha geri getirilemeyecek derecede tahrip edilen ören yerleri için yapılacak bir işlem yoktur. Ancak hala yerleşim birimlerinden uzakta, ana yolların geçmediği, turizm alanları dışında, terkedildikleri günlerdeki kadar ıssız ve değişmeden kalabilmiş pek çok ören yeri bulunmaktadır.

Bu tezin amacı, henüz tahrip edilmeyen ören yerlerinin durumları hakkında bilgi edinmek, koruma, sergileme ve tanıtım sorunlarını araştırmaktır.

Bu konudaki çalışmalarım sırasında destek ve yardımlarını esirgemeyen hocam Sayın Sedat GÖKSU'ya, yorum ve eleştirileri için Sayın Doç.Dr. Tomur ATAGÖK ve Sayın Prof.Dr. Özden SÜSLÜ'ye değerli bilgi ve tecrübeleriyle bana yardımcı olan Arş. Görevlileri Sayın Nur URFALIOĞLU, Sayın Nuran KARA ve Sayın Gül AKDENİZ'e; çizimleri gerçekleştiren Sayın Nilgün GÜNGÖR ve Murat DİYAR'a, çevirileri büyük bir sabırla yapan Sayın Nalân ÖZSOY'a, fotoğraf ve dia banyolarını titizlikle yıkayarak baskısını gerçekleştiren Sayın Selçuk KUT'a ve Termessos'la ilgili proje ve önerilerinden dolayı Sayın Zeynep T.ÖZGEN ve Prof.Dr. Turan İSTANBULLU'ya çalışmalarım süresince bana maddi ve manevi destek olan aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Vedat GÜÇ, Eylül-1992

Ö Z E T

Ören yerleri, bölgeleri ve zamansal farklılıkları ile değişik uygarlıkları içeren insanlığın ortak kültür varlıklarıdır. Türkiye'de 2388 arkeolojik sit alanı saptanmıştır. Bu sayıya antik kaynaklarda belirtilen, ancak yeri saptanıp lokalize edilmeyenler dahil değildir. Böylesine zengin bir kültürel mirasa sahip olan Türkiye'de eğitimsizlik, duyarsızlık ve yanlış planlamalar sonucu kültür varlıkları hızla yok olmaktadır. Yitirilen bu varlıkların korunması ancak kamuoyunun bilinçlenerek bu eserlere karşı ilgi göstermesi ve benimsemesi ile gerçekleşecektir. Bu nedenle öncelikle ören yerlerinde tanıtım ve sergileme etkinliklerinin yaşama geçirilmesi gerekmektedir.

Bu çalışmada ören yerlerine yapılacak alt ve üst yapı ile ilgili fiziki müdahalenin en az düzeyde olması göz önüne alınarak, öncelikle tanıtım ve sergileme etkinlikleri üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın birinci bölümünde ören yerlerinin oluşumu ve tahrip nedenleri ile fiziki koruma yöntemleri ele alınmıştır.

İkinci bölümde İç Anadolu, Marmara, Ege ve Akdeniz Bölgeleri'nden biri höyük olmak üzere 14 kent incelenerek bugünkü durumları saptanmıştır.

Üçüncü bölümde ise çalışma yapılan 14 kent arasından örneklenen Termessos, Aphrodisias ve Çatalhöyük örenleri detaylı olarak incelenerek öneri ve yaklaşımlar getirilmektedir.

S U M M A R Y

Archeological sites are the collective wealth of culture of the mankind.

2388 archeological sites have been Located in Turkey, and this number does not include the sites that are mentioned in ancient sources but could not have been Localized In Turkey, which has an impressive cultural heritage, cultural wealth is perishing fast because of ignorance, insensitivity and planning mistakes. Protection can only be achieved by public consciousness that is showing concern and familiarizing with the wealth being damaged. Thus priority should be given to the realization of informative and exhibitional activities.

In this thesis, taking into consideration that physical interference related to infrastructure should be at minimum level, informative and exhibitional activities are emphasized.

In the first part of the thesis, formation of the sites, causes of destruction and physical preservation techniques are discussed.

In the second part, fourteen sites, one of which is a mound, "höyük" in Central Anatolia, Marmara, Aegean and Mediterranean Regions are examined and their present condition is stated.

Lastly, Termessos, Aphrodisias and Çatalhöyük chosen as samples from the fourteen cities examined, are analyzed in detail, and propositions and approaches are suggested.

G İ R İ Ŗ

Geçmişten günümüze tarihi coğrafyası pek değişmeyen ülkemizde özellikle son yirmi yıldır büyük değişiklikler gözlenmektedir.

Özellikle kıyı kesimlerinde bulunan antik kentler turizm alanlarının içinde kalmışlardır ve üzerlerinde oteller, yazlık konutlar ve sanayi tesisleri yer almaktadır.

Endüstrileşme, hızlı kentleşme, turizm, çevre kirliliği yakın geçmişte hiç bir tehlikeye uğramadan tamamıyla bakir olan pek çok ören yerini tahrip ederek niteliğini değiştirmekte ve hızla yok etmektedir.

Doğal ve kültürel mirasımız olan ören yerlerinin korunması, yaşatılması tüm insanlığa ait olan bu değerlerin halka tanıtılması, benimsetilmesi ve buna dayalı olarak koruma kültürünün oluşturulması ile olanaklıdır.

1. ÖREN YERİNİN OLUŞUMU, TAHRİP NEDENLERİ VE KORUMA YÖNTEMLERİ

1.1. T A N I M L A R

2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 3.maddesinde ören yerine ilişkin tanımlar aşağıdaki şekilde belirtilmiştir:

a) Tanımlar :

(1) "Kültür Varlıkları"; Tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan yer üstünde, yer altında veya su altındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklardır.

(2) "Sit"; Tarih öncesinden günümüze kadar gelen çeşitli medeniyetlerin ürünü olup, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik, mimari ve benzeri özelliklerini yansıtan kent kalıntıları önemli tarihi hadiselerin cereyan ettiği yerler ve tespiti yapılmış tabiat özellikleri ile korunması gerekli alanlardır.

(4) "Koruma" ve "Korunma" taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarında muhafaza, bakım, onarım, restorasyon, fonksiyon değiştirme işlemleri, taşınır kültür varlıklarında ise muhafaza, bakım, onarım ve restorasyon işleridir.

(5) "Koruma alanı"; Taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının muhafazaları veya tarihi çevre içinde korunmalarında etkinlik taşıyan korunması zorunlu alanlardır.

(6) "Değerlendirme"; Kültür ve tabiat varlıklarının teşhiri, tanzimi, kullanılması ve bilimsel yöntemlerle tanıtılmasıdır.

1.1.1. ÖREN YERLERİ VE TİPLERİ

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın "Korunması gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları'nın Tespit ve Tescili Hakkındaki Yönetmeliğinde "sit"ler dört grup halinde toplanmakta, ören yerleri "Arkeolojik Sit alanı" olarak tanımlanmaktadır.

Kentsel Sit: Mimari, mahalli, tarihsel, estetik ve sanat özelliği bulunan ve bir arada bulunması sebebiyle teker teker taşıdıkları kıymetten daha fazla kıymeti olan, kültürel ve tabii çevre elemanlarının (yapılar, bahçeler, bitki örtüleri, yerleşim dokuları, duvarlar) birlikte bulundukları alanlar.

Tarihi Sit: Önemli tarihi olayların cereyan ettiği ve bu sebeple korunması gerekli yerler.

Arkeolojik Sit: Antik bir yerleşimin veya eski bir medeniyetin kalıntılarının bulunduğu yer veya su altında bilinen veya meydana çıkarılan korunması gerekli alanlar.

Tabii Sit: İlginç özellik ve güzelliklere sahip olan ve ender bulunan korunması gerekli alanlar ve taşınmaz tabiat varlıkları" (1),

Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi'nde mimari miras, Anıtlar, Bina Grupları ve Ören Yerleri olarak tanımlanmıştır.

1- Anıtlar : Tarihsel, arkeolojik, sanatsal , bilimsel, sosyal ve teknik bakımdan önemleri nedeniyle dikkate değer binalar ile diğer yapılar ve bunların müstemilatı ile tamamlayıcı kısımları;

2- Bina Grupları: Topoğrafik olarak tanımlanabilecek birimleri oluşturmaya yeterince uygun olan ve tarihsel, arkeolojik, sanatsal, bilimsel veya teknik bakımlardan önemleri nedeniyle dikkate değer, kentlerde veya kırsal bölgelerdeki mütecanis bina grupları;

3- Ören Yerleri (Sitler): Topoğrafik olarak tanımlanabilecek derecede yeterince belirgin ve mütecanis özelliklere sahip, aynı zamanda tarihsel, arkeolojik, sanatsal, bilimsel, sosyal veya teknik bakımlardan dikkate değer, kısmen inşa edilmiş, insan emeği ile doğal değerlerin birleştiği alanlardır (2).

Ören yerleri olarak tanımlanan arkeolojik sit alanlarında eski uygarlıklara ait kalıntılar bulunmaktadır. Bu kalıntılar höyükler ve terkedilmiş kentlerin yapılarından oluşmaktadırlar. Antik bir kent, kutsal yapılar, (tapınaklar, nekropolis), resmi yapılar; (Agora, Stoa, Tiyatro, Bouleuterion, Prytaneium, Gymnasion, Stadion ve Nympheum) askeri yapılar (Akropolis, Surlar) ve sivil yapılar (saraylar-evler) dan oluşmaktadır.

1.1.1.1. AÇIK HAVA MÜZELERİ

Açık Hava Müzelerinin görevi, kaybolma yoluna girmiş olan kültürlerle ait yaşam tarzlarının özelliklerini oluşturan mevcut mimari gruplarını veya unsurları, konutları, zirai faaliyetleri, zanaatleri vs. orijinatelerini kaybetmeden korumak, uygun bir yere nakletmek burada yeniden kurmak ve korumaktır (3).

Aslında ülkemizin her köşesi birer Açık Hava Müzesi kimliğindedir. Doğal kaynakların korunması ve gelişmesi çalışmalarının yanında A.H.M. kurulması öğretim ve eğitim faaliyetleri açısından gerekli kültür yapılarının başında gelir (4).

A.H.M. genellikle üç boyutlu eşyaları bünyesinde toplayan kurumlardır. Son yıllarda bazı ülkeler günlük yaşamda kullanılan ve hızla ortadan kalkan eserlerin toplanması ve korunması gereğini duymuşlardır. Bu eserler, ev eşyaları, giyim, alet

vs. gibi objelerdir. A.H.M. bu gibi eserlerin ya da bir binanın bir kısmını veya tümünü teşhir etme fikrinden doğmuştur (5).

Dünyada A.H.M. kurma fikri özellikle İskandinavya ülkelerinde geçen yüzyılda gelişmeye başlamıştır.

Skansen: Dünyada kurulan ilk A.H.M. olup, İsveç'te bulunmaktadır. Yedi dönümlük bir alanı kaplamaktadır. Pek çok aktivitenin gerçekleştirildiği müzeyi yılda iki milyon kişi ziyaret etmektedir ki bu sayı giderek artmaktadır. (Müzenin bulunduğu başken Stockholm'un nüfusu bir milyon civarındadır.)

Skansen, 1891 yılında hizmete açılmıştır. Müzede İsveç kır yaşamından kesitler sunulmaktadır. Ahşap köy evleri asıllarına uygun olarak döşenmiştir. Ziyaretçiler müzede geleneksel kostümleri ile çalışan sanatçıları görme şansına sahiptirler. Müze açıldığından beri on kez genişletilmiştir. Halen 150 binada farklı zaman dilimlerinden eserler sergilenmektedir. Folklorik ve sosyal yaşamla ilgili koleksiyonlara da yer verilmiştir. Endüstri işçisi, köylü, esnafın geleneksel giysileri ile müzik eşliğinde yaz akşamları dans edilmektedir. Yıllardır Stockholm'un en önemli rekreasyon merkezi olan Skansen'de ziyaretçiler müze sergilemeleri dışında hayvanat bahçesi, konser, tiyatro, sergi ve dans gibi etkinliklerden de yararlanmaktadırlar (6).

Maihaugen Sandvig Collections : 1887 yılında 90 dönüm üzerinde kurulmuştur. 100 binadan 30'u orijinal planlarına göre yeniden inşa edilmiştir. Ana binalar eski atölyelerden oluşmaktadır. Buralarda eski el işçiliği teknikleri sergilenmektedir. Ayrıca eski çiftlik, dağ çiftliği, kent kültürü, eski yerleşim tarihi bölümleri yer almaktadır (7).

Trondelag Folke Museum : Müze 1913 yılında özel bir enstitü tarafından kurulmuş olup, 35 dönümlük bir arazi üzerinde yer almaktadır. Büyük bir bölümü devlet tarafından bağışlanmasına karşın yönetim özel enstitü olma niteliğini korumaktadır. Trondelag kır ve kent yaşamından kesitler sunulan A.H.M.'de 1536'dan günümüze dek geçen dönemden eserler sergilenmektedir. 20.000 parçalık koleksiyon 60 binada teşhir edilmektedir (8).

Türkiye'de bugüne kadar arkeoloji ve etnografya müzeleri dışındaki müzelere nedense önem verilmemiştir. Türkiye'de bugün bir ulusal müze, bir açık hava folklor müzesi, bir bilim ve teknik müzesi, bir doğa müzesi yoktur. Oysa ki genç kuşaklara, kendi öz varlıklarını ulusal değerlerinin bilincine varmalarını en canlı ve etkili olarak müzeler kazandırmaktadır. Bu nedenle, ülkemizde de bu tür müze kurulması zorunludur (9).

Müzenin kuruluşunda çevre tanzimi büyük önem taşıdığından, müze kapsamındaki bölgenin iklimine uygun bir yer seçimi yapılacak, peyzaj projesinin hazırlanması, doğal floranın korunması ve zenginleştirilmesi, yapay çevrenin doğal çevreyle uyumu sağlanmalıdır (10) (Res.17).

Türkiye'deki Açık Hava Müzeleri: Karatepe, Erdek Açık Hava Müzesi, Marmara Sarayları, Ahlat, Selçuklu Mezarlığı, Kültepe, Göreme (11).

Prof. Halet Çambel ile Prof. R.J. Braidwood tarafından 1964 yılında başlatılan ve bilim dünyasında büyük ilgi uyandıran "Çayönü" kazıları sonucu açılan 7000 m²'lik kazı alanı "Yakın Doğunun en geniş açılmış ve korunmuş neolitik yerleşmesi olarak ortaya çıkarılmıştır. Bu önemli neolitik yerleşmenin bir Açık Hava Müzesi olarak çevresi ile beraber düzenlenmesi Doç. Mehmet Özdoğan tarafından düşünülmektedir (12).

a Çayönü yerleşmesinin en önemli özelliği olan ilk tarımın başlangıcı ele alınarak, buğdaya dayalı tarımın ilk ortaya çıkışından günümüze kadar geçirdiği aşama, etnolojik örnekler den de yararlanarak belirtilecektir. Bu arada dünyada bilinen en zengin genetik buğday çeşitlemesine sahip olan Ergani Ovası'nın önemi de belirtilecektir.

a Ergani bakır madeni dünyada bilinen en eski maden ocağıdır ve tüm tarihi çağlarda da önemini korumuştur. Çayönünde daha taş devrinde dünyanın başka yerlerinden 2 bin yıl önce madencilğe geçilmiştir. Yapılacak sergilemede Çayönü ve Ergani bakır madeninin önemi özellikle vurgulanacak bir şekilde bir ilk madencilik teşhiri oluşturulacaktır.

a Çayönü mimarisinin gelişmesinde en önemli basamaklardan birin oluşturmaktadır. Özellikle kerpicin bulunması, yuvarlak kulübelerden taş temelli dörtgen yapılara nasıl geçildiği, ilk kapılar, merdiven Çayönü kazılarında çok iyi izlenmiştir. Burada yapılacak teşhirin köy mimarisinin gelişimini vurgulayacak şekilde, gerek Çayönü örneklerinden ve gerekse Ergani Ovası'ndaki halen yaşayan sivil mimari örneklerinden yararlanması düşünülmektedir (13).

"...gelecek yıldan itibaren tel örgü boyunca bitkilerden yeşil bir kuşak oluşturulması da düşünülmektedir. Buraya ekilecek olan bitki türlerinin, Çayönü döneminde bu bölgede yetiştiğini kesin olarak bildiğimiz bitki türlerinden olmasına özen gösterilecektir. Böylece yerleşmede mimari kadar eski ortamın da tanıtılmasına olanak sağlanacaktır (14).

1.1.1.2. ULUSAL PARKLAR

1872 yılında Yellowstone'un Amerika Birleşik Devletleri'nden ilk Milli Park olarak ayrılmasından bugüne kadar, Dünya üzerinde müstesna tabii, kültürel ve rekreasyonel kaynak değerlerine sahip sahaların akılcı bir koruma kullanma dengesi içerisinde eğitim, ilmi araştırmalar ve halkın kullanılmasına arz edilmek üzere ayrılması çalışmalarına başlanılmıştır. Türkiye'de 1958 yılından itibaren Orman Genel Müdürlüğü dahilinde orman rejimindeki sahaların yukarıdaki amaçlar istikametinde ayrılması çalışmalarına devam edilmiştir. 1983 tarihinde yürürlüğe giren 2863 Sayılı Milli Parklar Kanunu ile de orman rejimi dışında yer alan milli park ve benzeri uygulama alanı statüsü içerisinde yer alabilecek sahaların tefrik ve tesis edebilme imkanıyla konu daha geniş ölçeklerde ele alınmaya başlanmıştır. Halen 19 Milli Park tefrik ve tesis edilmiş bulunmaktadır. Bu parklar; Yozgat Çamlığı, Karatepe-Aslantaş, Soğuksu, Kuşçenneti, Uludağ, Yedigöller, Dilek Yarımadası, Spil Dağı, Kızıldağ, Güllük Dağı, Kovada Gölü, Munzır Vadisi, Olimpos/Beydağları, Gelibolu Yarımadası, Köprülü Kanyon, Ilgaz Dağı, Başkomutan Tarihi, Göreme Tarihi, Altındere Milli Parklarıdır (15).

Türkiye'de Milli Park sayısının 29'a yükseltecek Pamukkale, Efes, Kaçkar Dağları, Aladağlar ve Beyşehir Gölü de Milli Parklar kapsamına alınacaktır (16).

Boğazın Avrupa yakasında Çanakkele Savaşları sırasında ölenlerin anısına kurulmuş olan "Gelibolu Yarımadası Uluslparkı bulunmaktadır. Asya yakasında da artık böyle bir park kurmak yararlı olacaktır.

Bu çevrenin korunması için (Troia) büyük bir çalışma daha önce başlatılmıştır. (Orman Genel Müdürlüğü'nün girişimleriyle hazırlanan "Troia Tarihi Milli Parkı"

planı 1971) Troia ziyaretçisinin sadece Troia Harabelerini değil, Troia'nın içinde yer aldığı doğal çevreyi, anıtlarını ve doğal güzelliklerini de görmesi arzu edilmektedir (17).

1.1.1.3. HÖYÜKLER (TEPE KENTLER)

Eski zamanlardan beri üst üste yığılan kent kalıntılarından meydana gelen tepelerdir. Oluşumlarının ana nedeni bu yerleşmelerin kerpiçten oluşlarıdır. Yıkılan her yapı katmanı zeminde hafif bir yükselmeye neden olur. Yağmur miktarı bunu hızla taşıyıp düzleştirecek düzeyde olmadığı için; yerleşme katları üst üste yığılarak bir tepe oluşturur (18).

Höyüklerin yükseklikleri ortalama 20-30 m. dir. çapı 100 ila 500 m²'lik bir alan üzerinde kurulmuştur. Daima düzlük bir alanda kurulduklarından uzaktan bakıldığında kolayca farkedilirler.

"Yerleşme için seçilen yer istisnasız bir ırmak ya da dere kenarında oluyor ve çevresi de tarıma elverişli bulunuyordu. Bu nedenle ilk yerleşme deprem, salgın hastalık, ya da savaş sonunda yıkılıp oturulmaz duruma geldiğinde, yörenin oturmaya en elverişli yeri burası olduğu için başka bir yere gidilmiyor, yani iskan eskisinin üstüne kuruluyordu. Böylece uygarlık katları birbirinin üzerinde yer alarak Kent Tepeler meydana gelmiştir. Höyüklerin bazılarında en alt kat Mersin'deki Yümük Tepe ve Tarsus'taki Gözlü Kule'de olduğu gibi, Yeni Taş Çağı ile başlar. Ancak genellikle en alttaki tabaka Khalkolitik döneme aittir"(19).

Höyüklerde yapı elemanı olarak kerpiç kullanılmıştır. Kerpiç, günümüzde de Anadolu, Suriye ve Irak'ta da yaygın bir yapı malzemesi olarak kullanılmaya devam etmektedir.

Irak'ta evler hala toprak tuğladan yapılır. Fırınlanmış da değildir. Yalnız güneşte pişirilmiştir. Bu tür bir ev bir terslik çıkmazsa yüz yıl dayanır ama yağmur suları er geç temele sızar ve çamuru eritir. O zaman yapı olduğu gibi çöker ve bir çamur ya da toz yığını haline gelir. Sahibi bu toz toprağı ortadan kaldırmayı umursamaz. Yığını düzeltir ve en üstüne eskisinden biraz daha yüksekte bir ev yapar. Bu işlemin yüzyıllar boyunca yenilenmesi sonucu Mezopotamya ovasını biçimlendiren tepecikler olmuştur (20).

Yüksekliği 20-30 m. yi bulan Höyükler yerleşme alanı darlığından ve iniş çıkış zorlaştığından terkedilmektedirler.

Anadoludaki bazı önemli höyükler: Alishar, Alaca, Kuruçay, Beycesultan, Karataş Semayük, Can Hasan, Mersin Yümüktepe, Tarsus, Karaz, Elazığ Tepecik, Malatya Degirmentepe, Norşuntepe.

1.1.4. ANTİK ÇAĞ KENTLERİ

Antik Çağ'da kentler arazi yapısına bağlı olarak kolay savunulabilen suyu alan tarıma ve ulaşım elverişli yerlerde kurulmaktaydı. Kentler, tepe, ova, tepe eteği ve kıyı kentleri olarak dört kümeye ayrılmaktadırlar. Kutsal yapılar kamu yapıları, sivil ve askeri yapılar kentin başlıca unsurlarıdır.

• **Kutsal Yapılar:** Tapınaklar şehir içinde, şehir dışında ya da akropolis üzerinde inşa edilmiş olabilirler. Tek olarak inşa edildikleri gibi küme halinde toplanmış da olabilirler. Tapınaklar etrafı duvarla çevrili bir avlu içindedirler. Tapınak ve avlusu temenosu meydana getirir. Temenos tanrıya ayrılmış olan demektir. Etrafı ya da cephesi sütunlarla kaplıdır. Antik Yunan ve Roma tapınakları tanrıya aittir. İçinde tanrı heykeli barındırır. Kilise ve cami gibi içinde halkın toplandığı bir yapı değildir. Genellikle yönleri doğuya bakar.

• **Resmi Yapılar** : Agora; şehrin siyasi, idari, sosyal alım-satım ve iş merkezidir. Şehrin ortasında, düzensiz, ya da dikdörtgen planlı bir meydandır. Şehre gelen ana yollar agoraya ulaşmaktadır. Etrafını Stoa'larla tapınaklar çevrelemektedir. Yapıların önünde ve sokakların kenarları boyunca yazıtlar, tanrıların, kente hizmet etmiş kişilerle, ulusal kahramanların heykelleri ile kentin efsanevi kurucusunun mezarı bulunmaktadır.

• **Stoa** : Halkı yağmurdan ve güneşten koruyan arka duvarlarında bir sıra oda ya da dükkan bulunan revaklardır. Genellikle agora alanını sınırlamaktadırlar.

• **Tiyatro** : Oyunların ve halk toplantılarının yapıldığı genellikle bir yamaca yaslanmış üzeri açık yapılardır. Tiyatro, orkestra denilen yuvarlak bir meydan; bu meydanın etrafında yamaca oyulmuş kavisli siyer yeri karşısında dikdörtgen bir sahne binasından meydana gelmektedir. Seyircilerin oturduğu alan (Cavea) bir ya da iki yatay geçitle (diozoma) bölünmektedir. Orkestra bölümünden ışınal olarak yayılan merdivenlerin aralarında kalan seyirci alanı parçalarına Kerkides denmektedir.

• **Stadion** : Spor karşılaşmaları ve eğlencelerin düzenlendiği üzeri açık alanlardır. Genellikle vadi içine inşa edilmektedirler. Şeklini ve adını bir Stadion uzunluğunda koşulan koşu (165-210 m.) tayin etmektedir.

• **Gymnasion** : Spor ve askeri eğitimin yapıldığı binalardır. Etrafları genellikle stao'larla çevrilmiştir. Ortada bulunan avlunun gerisinde soyunma, yıkanma, yağlanma ve idman alanları bulunmaktadır.

• **Bouleuterion** : Şehir konseyinin (bove) toplandığı ve devlet işlerinin yöneltildiği yapıdır. Dört duvar arasına yapılmış ve üzerine çatı çıkılmış küçük bir dikdörtgen ya da yarım daire biçimli tiyatroyu andırmaktadır.

1.2. ÖREN YERLERİNİN OLUŞUM NEDENLERİ

Bir zamanlar yaşayan insanlar tarafından kurulan ve içinde günlük yaşamın sürdüğü kentler, çeşitli etkenler sonucu terkedilerek günümüz ören yerlerini oluşturmaktadırlar. Kent sakinlerini göçe zorlayan etkenleri, doğal ve sosyal nedenler olarak gruplayabiliriz.

1.2.1. DOĞAL NEDENLER

1.2.1.1. D E P R E M L E R

Yer kabuğunun büyük levhaları arasında bir sıkışma kuşağı üzerinde yer alan Türkiye, deprem riskinin en yüksek olduğu ülkeler arasındadır. Depremler sonucu yıkılıp harabe haline gelen pek çok önemli kent vardır. Truva VI., Lidya, (Xantos, Myra 141-240) Loodekeia 494, Tralles M.Ö. 26, Hierapolis...)

Depremlerin sürekliliği ve yıkımlarının korkunçluğu çoğu kez insanların kentlerini terk etmelerine sebep olmaktadır. Kimi kez depremden sonra kentler yeni baştan eski yapı malzemeleri kullanılarak inşa edilse bile yinelenen depremlerle tekrar yıkılmakta ve sakinlerini göçe zorlamaktadır.

Strabon deprem kuşağı üzerinde yer alan Philadelphia (Alaşehir) yı şöyle tanımlar:

"...Lydia'dan sonra Mysia ve daima depremlere maruz kalan Philadelphia Kenti gelir. Evlerin duvarları devamlı olarak çatlar ve kentin çeşitli yerleri çeşitli zamanlarda bu şekilde etkilenir. Bu nedenle kentte az insan yaşar ve çoğu yaşamını verimli topraklara sahip olduklarından kent dışında çiftçi olarak sürdürür. Sayıları az da olsa evleri bu kadar güvensiz olan bir yere bağlananlara insan şaşabilir ve bu kenti kuranlara daha da fazla hayret edebilir"(21).

Kıbrıs'ta bulunan antik bir kent olan Kourion'da M.S. 365 yılında meydana gelen bir depremin yıkımı buluntulara dayanılarak resimlendirilmiştir. Kazı sonucu elde edilen mimari elemanlar bilgisayara yüklenererek Agora'nın depremden önceki olası durumunun ortaya çıkarılmasına çalışılmaktadır (22), (Res.2,3).

1.2.1.2. NEHİRLERİN TAŞIDIKLARI ALÜVYON

Nehirler yataklarını aşındırırken, sürükledikleri toprak, çakıl ve molozları deniz veya göllere taşırlar. Sürekli olarak yinelenen bu doğal olay sonucu nehir ağzında biriken alüvyonlar burada limanı olan kentlerin denizle bağlantısını kesmektedir. Güney ve Batı Anadolu'da limanları nehirlerin taşıdıkları alüvyonlarla dolarak kullanılmaz hale gelen pek çok kent vardır. Efesos, Menderes Magnesiası, Priene, Symrna, Herakleia, Miletos, Demre, Side limanlarında moloz ve çamur birikmesi sonucu terkedilen tipik kentlerdir.

"...Miletosa varılmadan evvel yolun solunda ova ortasında görünen tepe Büyük Menderes denizi doldurmadan evvelki (Lade Adası"dır, ve ünlü (Lade Deniz Savaşı) bu mevkiide cereyan etmiştir" (23).

Strabon,B.Menderes Nehri limanını doldurmadan evvelki Miletos kentini şöyle tanımlar:

"...Korsan gemilerine demirleme yeri sağlayan Tragaia'a komşu ufakça adaların olduğu gibi (Lade) adası da Miletosun karşısında, yakınındadır "(24).

Nehirlerin taşıdıkları moloz ve kumlarla limanları kapatarak denizden uzaklaştırmaları Efesos'da olduğu gibi 18 Km'yi bulabilir.

Ekonomileri deniz ticaretine dayanan kentler merkezle liman arasındaki açıklığın büyümesiyle; denizden gelen emtianın kente taşınmasında ve kentten gönderilen ihraç ürünlerinin denize yollanmasında

ciddi sorunlarla karşılaşmaktaydılar.

"...Side kentinin yaşamı deniz ticaretine bağlı olduğundan limanlarını çamur birikimine karşı temiz tutmaya çabaladılar. Bu uzun ve süreklilik gösteren zor iş antik dünyada (limanı Side gibi) deyim ile ifade edildi. Bu deyim sürekli olarak yinelenmesi gereken bir işi belirtmede kullanılıyordu..."

Myralı St. Nicholas'ın doğum yeri olan Patara, Bizans egemenliği sırasında da hala bir liman kenti idi. 1.6 Km. uzunluğunda ve 400 m.'ye yaklaşan genişliğe sahip deniz kulağı olan limanı denizle bağlantısı "Kum Dolgu" yüzünden kesilmiş deniz kulağı ise bataklık haline dönüşmüştür "

Limanları dolan kentleri bekleyen bir diğer tehlike ise kullanılmaz durumda olan limanda oluşan bataklıkların sivrisinekler için uygun bir üreme alanı oluşturmalarıydı ve bu durum sıtma hastalığının yayılmasını doğuruyordu.

Salgın şeklinde yayılan sıtma, kent nüfusunun azalıp göç etmelerine neden oluyordu. Efesos bataklığa dönüşen topraklarında üreyen sivrisineklerin yaydığı salgılardan etkilenecek terkedilip ıssızlaşan antik çağın önemli bir kentidir.

1.2.1.3. EKOLOJİK DENGENİN BOZULMASI

İklimin değişmesi, su ve avlanacak hayvanların tükenmesi, toprağın verimini kaybetmesi sonucu insanlar bulundukları yerleri terketmişlerdir. İnsanlar yaşamlarını sürdürmelerini sağlayacak besin maddelerini çevreleri aleyhine tüketmek zorunda kalmışlardır. İlk insanların avlanacak hayvan kalmadığında verimli av sahalarına göçtüklerini bilmekteyiz. Aynı şekilde, tek tip ürün yetiştirilmesi sonucu kısırlaşan topraklarda ürün vermez olunca terkedilmekteydiler.

"...Küçük göller ve bataklıklar halinde toplanan suların tuz nispeti günden güne artar. O suretle ki ziraate elverişli arazinin yaygınlığı yavaş yavaş her gün her saat eksilir durur" (25)

Mısır'da verimli vahaların kum fırtınaları ile dolmalarının yanı sıra toprakların üzerinde tabakalaşan tuzlar da tarımı engelleyen etkenler olmaktadır.

Ormanların kesilip zengin otlaklar haline gelmeleri ve daha sonra bu toprakların tarıma açılması uzun dönemde verimli olmamaktadır. Rüzgar ve seller kısa zamanda toprağın verimli tabakasını sürüklemekte, bu erozyon sonucu geriye kalan kıraç toprak ise tarıma elverişli olmamaktadır. Kimi kez bu çorak toprak da sürüklenerek geriye çıplak kayalardan başka hiç bir şey kalmamaktadır.

Efesos kentinin limanının dolmasını hızlandıran etkenlerden birisi de vadideki ağaçların kesilerek toprak erozyonunun hızlandırılması ve nehrin taşıdığı mil, çamur ve molozun artmasıdır.

Toprak verimsizleşerek insanları besleyemez duruma geldiğinde kent halkı için şehirlerini terketmekten başka çare kalmamaktadır. Geriye bıraktıkları hayalet halindeki kentler se doğanın tahribi ile kısa zamanda harabeye dönüşmektedirler.

Güney Amerika'daki Maya uygarlığını yaratanlar ekilebilir topraklarında sadece "Mısır" yetiştirmekteydiler. Topraktaki tuzların azalmasıyla verimsizleşen tarlalarda istenilen ürün elde edilemediğinden kentlerini terk edip aynı biçimdeki kenti bir başka yerde yeni baştan inşa etmekteydiler. Geride bırakılan kent ise kısa zamanda tropikal orman tarafından örtülerek dış dünyadan yalıtılmaktaydı.

"...Mayalar, bir orman kesimindeki tüm ağaçları devirirler, bunlar kuruyunca yağmur mevsiminden az önce tutuştururlardı. Yağmur zamanı geçer geçmez uzun sivri kazıklarla toprağı delerler, her deliğe tohum olarak bir çok mısır tanesi koyarlardı. Tarlanın ürünü toplanınca çiftçi ikinci bir orman kesimine geçerdi. Hiç gübre verilmediğinden tarlanın verimi tükeniyordu. Bunun doğal sonucu Maya köylüsünün ormanın gittikçe daha uzak yerlerini yakarak tarla açmak zorunda kalması idi. Bu yüzden beslemek zorunda olduğu ve onsuz yaşayamadığı kentten gittikçe daha uzaklaşıyordu. Sonunda onunla kent arasına yanık ve tükenmiş bir step giriyordu. Sonunda, kentler arasında yalnız kuru samanlar kalınca kıtlık bu ulusu göçe zorladı. Kentlerde yozlaşmış tarlalarını bıraktılar, yollara düştüler. Kuzeyde yeni devlet doğarken orman yavaş yavaş boş tapınak ve saraylara sokuldu, boş tarlaları yeniden kaplayan orman yapıları sardı ve onları bir yıl içinde gözlerden kaybetti" (26)

1.2.1.4. YANARDAĞ PÜSKÜRMELERİ

Aktif yanardağların eteklerinde kurulan kentler, zaman zaman aktifleşen yanardağın püskürmesi tehdidi altındadırlar. İtalya'daki Vezüv Yanardağı'nın püskürmesi sonucu (M.S.79) Romanın gözde yazlık kenti olan Pompei, Herculaneum, Stabioe, Nocera gibi kentler tamamen küller altında kalmışlardır. Böylece 15 ya da 20 bin nüfusa sahip "Pompei" kenti tarihten silinmiştir.

"...Romadan bir araştırma komisyonu gönderildi. Gelen heyet felaketin derecesini tayin edecekti ve ona göre imparatorluğun yardımı sağlanacaktı. Bir kaç gün sonra İmparator Titus'a iletilen mesajda artık yapılacak bir şey kalmadığı bildirildiğinden aramalara son verildi. Dört yıl sonrada orada otlar bitmeye başlamıştı. böylece kent unutulmay? bırakıldı" (27)

Böylesi bir felaket sonucu terkedilen kent İngiliz arkeolog L.Woolley' göre kazı yapılacak son derece verimli bir alandır.

"...Herşey kazı yapanın arzusuna göre olsaydı, eski başkentlerin gönlümüzce püskürmeye geçireceğimiz bir yanardağın (28) külleri arasında kalmasını isterdik"

Pompei kentini kazan Prof.C.Giardano tarafından yürütülen araştırmalarda ele geçen buluntular Woolley'i doğrular niteliktedir.

"...Kenti örten küller gerek canlıları gerekse eşyaları tamamen sararak bunların yüzyıllar boyu bir tür muhafaza içinde kalmalarını sağlamıştır. Kurbanların organik kısımları bozulurken iskeletleri olduğu gibi kalmıştır. Zira küller zamanla katılaşarak vücutları ve eşyaları kalıp halinde muhafaza etmeye yaramıştır" (29)

1.2.2. S O S Y A L N E D E N L E R

1.2.2.1. SALDIRI, YANGIN, YAĞMALAR VE ZORUNLU GÖÇLER

Kentlerin terkedilip ıssızlaşmalarının en önemli sebeplerinin birisi saldırı ve bunun sonucu olarak meydana gelen yağma, yangın ve tahriplerdir. Bazı özel durumlarda kent halkı başka topraklarda yerleşmeye zorlandığı gibi köle olarak da satılmaktadır.

İbni Haldun'a göre uygarlık; yerleşik toplumlar ile göçebe kavimlerin arasındaki sonsuz savaşlardır. Yerleşik düzende iş bölümü ve organizasyon ile merkezi bir otorite etrafında kurulan kentlerde yükselen refah, bu zenginliğin pay almak isteyen göçerlerle düzenli ordu oluşturan yayılımcı devletlerin dikkatlerini daima çekmiştir.

"...Kentleşme, göçebe ve kır insanları için son aşamadır. Çünkü, çöl ve kırsal kesim insanları

zorunlu ihtiyaçları için kentlilere başvurmak zorundadırlar. İhtiyaçları olan tarım araç ve gereçlerini üretemezler. Marangozluk, terzilik, demircilik gibi zanaatları da yoktur. Çölde, kırdaki yaşayanlar gibi bir devlet kuramadıkları ya da kentleri ele geçiremedikleri sürece kentlilere muhtaçtırlar. Devlet düzeni baştakileri rahat bir yaşama iter. Rahata kavuşanlar, rahatlıa alışırlar ve bu alışkanlık doğuştanlık kazanır. Çöl ve kırsal yaşam gelenek ve görenekleri unutulur, oysa devlet egemenliğini bunlarla sağlamıştır. Koruyucu gler zayıflar, göçebeliğin sert yaşamında derece derece uzaklaşılır ve sonuçta bir başka koruyucu gn gölgesine sığınılır ve devlet çöker." (30).

Anadolu'da tarih boyunca saldırı, yağma ve yangınlara sahne olmuş, yayılmacı devletlerden korsanlara dek pek çok ulus ve kabilenin saldırısına uğramıştır. Saldırganlar kimi kez sadece yağma ile yetinirken, kimi kez yıktıkları eski şehrin üzerine yerleşmekte yeni bir kent kurmaktadır.

Romalı komutan Septimus Severus Byzantium'u ele geçirip yerle bir ettikten sonra aynı yıkıntılar üzerine eskisinden daha büyük ve görkemli bir kent inşa ettirmiştir. Hipodromun yapımına bu dönemde başlanmıştır (M.S. 196) (31)

Romalılar Pn Savaşları sonunda Kartaca'yı ele geçirdiklerinde yakıp, yıkip, halkını köle olarak satmakla kalmayıp, başkentlerini sabanla sürüp tarla haline getirdiler.

"...Romalıların intikam hırsı o kadar büyük idi ki, şehir son mezar taşına varıncaya değin tahrip edilip harabeye çevrildi ve bir daha artık hiç iskan edilmemesi için lanet edildi" (32)

Alman arkeolog Kaldowey Kartaca'lıların Selinut'taki tahriplerini şöyle anlatır:

"...Bir zamanlar burada kıyametler kopmuştu. Bunun neden olduğunu da insan bütün canlılığıyla göz önüne getirebilir. Gözün alabildiğine deniz kıyısında uzanan ova ekin ve meyve ağaçlarıyla ve bağlarla kaplıydı. Rahat rahat bunların tadını çıkaranlar Seinunt Yunanlılarıydı. Hemen 409 yılına dek iş böyle gitti. Derken Segestali'larla olan bir anlaşmazlık yüzünden Kartacalı'lar geldiler. Hannibal ürkmüş Selinunt'ların duvarlarına karşı saldırıya başladı. Prafon ve kutsal yerlerin altını üstüne getirdiler. Kent bir daha kendini toparlıyamadı. onun için bugün Selinunt sokaklarında ada tavşanı boldur" (33)

Truva ve Boğazköy'de yapılan kazılarda, M.O. XI.yy.'a ait kalın bir kül tabakası görülmektedir. Bu nedenle Ege Göçleri ile gelen kavimler eski Anadolu'nun bayındır ve uygar şehirlerini yakmış, yıkmış bir harabeye çevirdikten sonra Suriye yönünde yollarına devam etmişlerdir.

XX. Sülûleden III. Ramses'e (1205-1174) ait bir kitabede Deniz Kavimleri dedikleri Ege Kavimlerinden bahsederken:

"...Hatti memleketlerinden hiçbirisi bunların hücumuna karşı duramadı. Kadeş, Kargamış, Arzava, Alaşya tahrip edildiler. Bunlar Amurru memleketi civarında karargah kurdular ve buranın halkını tamamen yokettiler..." (34)

Anadoluda saldırılar sonucu yıkılıp yağmalanan pek çok kent bir daha eski parlak seviyesine çıkamamıştır. Akhalar, Persler, Keltler, Kimmerler, Hiksoslar, Gothlar, Araplar, Haçlılar bu yıkımlara neden olanlar arasındadır.

Gordion, Troya, Limyra, Amorium, Phasilis, Knidos, Xantos, Hattuşa yıkıma uğramış kentlerden bazılarıdır.

"M.Ö. 189'da Romalı komutan Monlius Vulso komutasında Gordiona gelen Romalılar, Galatların devamlı yağması sonucu bu kenti terkedilmiş olarak bulmuşlardır (35).

Ani saldırı ve bunu takip eden yangınlarla tahrip edilip terkedilen kentler İngiliz arkeolog L.Wooley'e göre kazı yapılacak en uygun yerlerdir.

"...Arkeolojik bakış açısına göre bir şehrin başına gelecek en iyi durum güzelce yağmalanıp ateşe verilmesidir. Pompei ve Herculaneum örneklerinde olduğu gibi en şiddetli yangın felaketinin bile hiç bir zaman bütünüyle büyük bir şehri yıkamadığı bir gerçektir. Taş yapılar, kaya duvarlar, surlar ve buna benzer yapıtlar kısmen ayakta kalır. Geriye kalan tuğla yapılarında en azından temellerini bulabiliriz. Bu durumda olduğu gibi terkedilen büyük bir şehire oranla çok daha fazla kalıntı varlığını sürdürüyor. Terkedilen şehir ise rüzgarın, havanın ve kumların kazınmasıyla bir zamanlar neden varolmuşsa ona dönüşüyor, toza ve toprağa" (36)

Yangınlarla yıkılıp terkedilen kentler arasında Troya VI, Xantos, (546'da Pers Komutanı Harpogorasa karşı direnen kent halkı kentlerini teslim etmeden önce ateşe verip topluca intihar etmişlerdir. 475-500 arası ikinci yangın felaketi yaşayan Xantos 42 yılında da Romalı Komutan Brütüs'ün işgaline uğramıştır.)

Hattuşa, Alişar, Alacahöyük gibi M.Ö. XII yy. ait kültür tabakaları bu tür yangın ve yağmalarla tarihten silinmişlerdir.

1.3. ÖREN YERLERİNİN TAHRİP NEDENLERİ

1.3.1. DOĞANIN TAHRİBİ

1.3.1.1. LİKENLER

Bir hücreli mantar ile su yosununun bir arada yaşayarak (symbiosis) meydana getirdikleri organizmalardır.

İlkel bir yapısı olan likenler tomurcuklanmayla üremektedirler. Kent dışındaki alanların temiz havasında ideal çoğalma alanlarını bulmaktadırlar, bu nedenle ören yerleri başlıca yayılma alanları içindedir. Türkiye'deki örenlerde likenlere sıkça rastlanmaktadır. Açık havada sergilenen taş ve pişmiş toprak eserlerle duvar resimlerinin yüzeylerinde oluşan likenler, eserlerin görünüşlerini bozmanın yanı sıra, çıkardıkları asitlerle malzemenin yüzeylerinde oyuklar açmaktadırlar. Bu oyuklar yosunlarla diğer bitkiler için uygun gelişme ortamı sağlarlar. Köklerin yarattığı basınç ve oluşan çatlaklarda suyun donması sonucunda meydana gelen hacim büyümesi eserlerin yüzeyinde kopmalara, dökülmelere neden olmaktadır. Çeşitli kimyasal maddelerle çoğalmalarının önüne geçmek ve yüzeylerden temizlemek mümkündür.

1.3.1.2. YOSUNLAR

Açık havada nemli toprak ya da taşlar üzerinde oluşan ve fotosentez yolu ile besin üreten yapraklı bitkilerdir. Liken ve alglerin salgıladıkları asit sonucu taşlarda meydana gelen oyuklar yosunlar için uygun gelişme ortamlarıdır. Yosunların kökleşerek yerleştikleri rutubetli ortamda rüzgarın ya da çeşitli hayvanların getirdikleri tohumlar gelişip büyüebilmektedir (37)

1.3.1.3. AĞAÇ VE ÇALILAR

Ağaç ve çalılar ören yerlerinde doğanın meydana getirdiği en önemli tahrip unsurlarıdır. Çeşitli

hayvanlarca getirilen (kuş, sincap, fare...) tohumlar uygun ortam bulduklarında hızla gelişerek büyümektedirler. Bu ortamın oluşmasında özellikle sur duvarları ve yapı taşları arasındaki likenlerin ve yosunların nemli ve tortulu yapısına önemli etkisi olmaktadır. Böylesi uygun koşulların oluşması sonucu sur duvarlarında incir ağaçları gelişip büyüebilmektedir. Ağaç ve çalıların kökleri toprağın derinlemesine yayılarak gelişmekte, çevresindeki yapıların temellerine dek inebilmektedirler. Gelişen köklerle ağaç bedenleri ören yerlerindeki yapı taşlarını yerlerinden oynatmakta meydana getirdikleri basınç sonucu temel ve duvarların çatlamasına, nekropolislerde lahitlerin parçalanmasına neden olmaktadır. Ağaç ve çalılar, keçi, koyun ve diğer hayvanların beslenmelerine olanak sağladığından bu canlılar ören yerlerinde beslenmektedirler. Hayvanların bıraktıkları gübreleri hem asitik ortam yaratıp taş eserlerin yapısını bozduğundan, hem de ortamı azot tuzları bakımından zenginleştirdiğinden "ot, çalı ve ağaçların daha gür olarak gelişmelerini hızlandırmaktadırlar.

Ören yerlerindeki ağaç ve çalıların taş ve pişmiş toprak eserlerde asit ve basınç yaratma gibi zararlı etkilerinin yanı sıra, ören yerlerini yeşil ybir doku ile örterek ziyaretçilerin kalıntıları görmelerini engellemektedirler (Res. 4,5,6,45,56,57,60,63).

1.3.1.4. İKLİM ETKİLERİ

Yağışlar ve erozyon ören yerlerini tahrip eden doğal etkenlerdir. Gece gündüz arasındaki sıcaklık farkı nedeniyle özellikle kristal taşlardaki maden filizlerinin genişlemeleri sonucu parçalanmalar meydana gelmektedir. Kazılar sonucu ortaya çıkarılan eserlerde bu etki daha çok görülmektedir. Antik Persopolis Kentinde yapılan kazılarda bulunan heykeller 40 C'lik sıcaklık değişimi sonucu birer

birer parçalanmaktadırlar. (38)

Bu bozulma daha küçük ölçüde dahi olsa sıcaklık farklarının hissedilir ve değişmelerin hızlı (gece gündüz arasındaki sıcaklık farkı) bütün ülkelerde taşlar etkilenerek bozulmaktadırlar.

Bütün iklimlerde eriyici tuzların göçetmesi (çözülme), soğuk iklimlerde donma sonuçları, nemli mevsimi bol tropikal bölgelerde malzemelerin yıkanmakta, yağışlar sonucu harabeler önemli ölçüde zarar görmektedirler. Yağışların oluşturduğu rutubet mantar ve yosunların çoğalması için son derece uygun bir ortam hazırlamaktadır. Taşların bünyesinde bulunan su genellikle tuzlarla yüklüdür. Bu tuzlar nemli devirde erimekte, kuru devirde kristalleşmektedir. (Hacimce büyüme) Bu olaylar serisi sonsuz yıllar tekrarlandığında tuz yüzeye taşınmakta ve yüzeyde taşı parçalayan çözülmelere neden olmaktadır. (39)Res.:7,8,36) .

1.3.1.5. ASİT YAĞMURLARI

Kömür ve petrol ürünlerinin yanması sonucu yakıtlarda bulunan kükürt (S) havadaki oksijenle birleşerek (O_2) kükürt dioksit oluşturur (SO_2). Ev, fabrika bacaları ile motorlu araçların egzoz borularından çevreye yayılan kükürt dioksit (SO_2), çeşitli katalizörlerin etkisi ile oksidasyona uğrayarak kükürt Triokside dönüşür (SO_3). Kükürt trioksit havadaki su buharı ile birleştiğinde, "Sülfirik Asit" meydana gelir. $SO_3 + H_2O \rightarrow H_2SO_4$

Sülfirik asit hem havada hem de taş kağıt ve benzeri dokumaların içerdiği bazı maddelerin katalizör görevi yapmasıyla doğrudan bu malzemelerin yüzeylerinde oluşabilir

Sülfirik asit oluşumuna katkıda bulunan malzemelerden yapılmış eserler kükürtlü bileşiklerden en fazla

zararı görmektedirler. Taş yüzeylerdeki korozyonun yanı sıra duvar resimlerinde de dağılma ve renk solması meydana gelir. Açık havada sergilenen eserler, özellikle kireç taşı ve mermer (Ca CO_3) sülfirik asit taşıyan yağmur suları ile yıkanarak ayrışmakta giderek yüzeylerin önemli bir bölümünü kaybetmektedirler.

1.3.2. İNSANA BAĞLI TAHRİPLER

1.3.2.1. KAÇAK KAZILAR

Ören yerlerinde bulunan veya bulunduğu inanılan "defineler" bütün zamanlarda insanların ilgisini çekmiştir. Ören yerlerinde bulunan kentlerde günlük yaşamın devam ettiği zamanlarda bile mezarlara bırakılan ölü hediyeleri çalınmaktaydı. Antik dünyada mezar hırsızları "Timolhia" olarak adlandırılmışlardır. Nekropolislerdeki mezar kaide ve taşlarında sık sık mezarı açan ve ölü hediyelerini çalanları lanetleyen yazılarla cezai hükümleri belirten kitabelere rastanmaktadır.

"Aurelia Letois bu lahdi kendisi ve kocası filanca oğlu Aurelius Moskhos ve oğulları Komazon için yaptırdığı, başka hiç bir kimsenin bu mezarı açmasına ya da yeniden birisini gömmesine izin verilmeyecektir. Buna girişen kişi Zeus Solymeus'a 1000 Denar ceza ödeyecektir" (40)

Hierapolis'deki bir başka yazıt;

"...Mezara giren ve ona zarar veren, yaşam ve çocuk mutluluğundan yoksun kalacak ve ekecek toprak, açılacak deniz bulamayacak, düşkün, acıklı bir yaşamdan sonra da yeraltı tanrılarının ödünden kurtulamayacak ve buna seyirci kalanların da yazısı değişik olmayacak" (41)

17.yy ve 18. yy başlarında eski dünya ile ilgili araştırmalar başlamıştır. Bu dönemlerde insanların geçmiş hakkında bildikleri Yunan ve Roma yazılı kaynakları ile kutsal kitaplarla sınırlanmıştı. antik yerleşmelerde kazı yapmak iyi eğitilmiş beğeni düzeyi yüksek soylularca bir hobi olarak görülmekteydi. Bir günde bir kaç kazı yapıldığı oluyordu. Estetik değerler ön planda idi ve pek çok küçük buluntu işe yaramaz, değersiz olarak görüldüğünden atılmaktaydı. Bulunan hiç bir şey kaydedilmemekte kazı raporu tutulmamaktaydı. Bu nedenle buluntular hakkında hemen hiç bilgi edinilememiştir.

1815-19 yılları arasında bir sirk yıldızı olan Belzoni, Mısır'daki Firavun mezarlarını koçbaşı ile açarak girmiş, satılacak değerde çarpıcı pek çok eseri bu arada olağanüstü mumyaları da alarak geriye tahrip edilmiş mezarlar bırakmıştır.

H.Schlimann, Homerosun İlyada Destanında anlattığı Troia'yı Çanakkale'nin Hisarlık mevkiinde yaptığı kazılar sonucu ortaya çıkarmıştır. Priamosun hazinesi olarak nitelendirdiği hazineyi karısı Sophia'nın şalına sararak Yunanistan'a kaçırmış, üst üste yığılmış kültür katlarını da kazı sırasında tahrip etmiştir.

"Schliman al şalını getir diye bağırdı, ve çukura atladı. Bıçakla deli gibi çalışıyordu. dev taş kitleleri yüzyılların molozları giderek daha ürküntü verici, başının üzerinden sarkıyordu. Tehlikeye aldırıldığı yoktu. Acele acele büyük bir bıçakla oyarak hazineyi çıkardım; bu da son derece büyük bir güç harcama sonucu ve korkunç bir ölüm tehlikesi altında oldu" (42)

19. yy sonlarına doğru arkeologlar define avcılarından farklı olarak buluntuları ile dünyanın ilgisini çekip şöhretlerini arttırma yoluna gittiler. Geçmiş hakkında bilgi edinmek için kapsamlı araştırmalara giriştiler. Yeni kazı yöntemleri geliştirerek çalışmalarını dikkatle kaydedip yayınladılar. Buldukları eserleri de ülkelerine götürüp müzelerde sergilediler. (Res.:9,10,11)

Ne yazık ki arkeoloji bilimi tanınıp yaygınlaştıkça eski eserlere olan ilgide artmaya başladı. Eşine az rastlanan buluntulara sahip olma istemi giderek yaygınlaşmaya başladı. Bu istek günümüzde define avcılarını, mezar hırsızlarını, kaçak kazı yapanları teşvik eden bir unsur olmaktadır. Bugün resmi olmayan yollardan gerçekleştirilen kazılar bütün dünyada (Güney Amerika, Afrika Gana, Orta Doğu'da yaygın bir şekilde sürmektedir.

Define bulabilmek amacı ile yapılan kaçak kazılar günümüzde teknolojinin gelişmesine bağlı olarak artmaktadır. Dedektör satan şirketler define avcılığını adeta teşvik etmektedirler. Bu firmaların gazetelere verdikleri ilânlarda define avcılığı adeta bir hobi olarak tanıtılmaktadır.

Ören yerlerinin pek çoğunun yerleşim merkezlerinden uzakta oluşu, polis, jandarma denetimlerinden yoksun olmaları, bekçi bulunmayışı, cezai önlemlerin caydırıcılıktan uzak olmaları, define avcılarını için son derece uygun çalışma koşulları yaratmaktadır.

Kaçak kazıları denetim altına alarak bulunan eserleri satın alma yolu ile müzelerde korumak amacı ile çeşitli kanunlar düzenlenmiştir.

1.3.2.2. İMAR PLANLARI'NIN OLUMSUZ ETKİLERİ

Türkiye'de yaşamış farklı uygarlıklar birbirlerinden değişik eserler yaratmışlardır. İmar planlarının belirlenmesinde; anıtsal yapılar, sivil mimarlık örnekleri, ören yerinin topoğrafyası, iklimi, yaşayanların yaşam biçimi, yörede hakim malzeme, yapım tekniği gibi bir çok faktörün göz önüne alınması gerekmektedir. Mevcut imar planları ören yerlerini korumada yetersiz kalmaktadır. Geçmişten günümüze tarihi coğrafyası değişmeyen ülkemizde son yirmi yıldır büyük değişiklikler görülmektedir. Özellikle kıyı şeritlerinde ikinci konut, oteller ve toplu konutlar hızla çoğalarak buradaki ören yerlerini tahrip etmektedirler. Bu tür tahriplerin en belirgin örnekleri Foça ve Patara'da görülmektedir. Turizm Bankası'nca desteklenen "Güney Batı Türkiye Yatırım Alanları Projesi'nde, ören yerleri ile turizm alanlarının arasındaki sınırın son derece tehlikeli biçimde çizildiği görülmektedir. Aynı projede ören yerleri sınırları ile ilgili olarak "Paftalarda görülen tarihi sit veya doğal sit alanları içinde yer yer turizme ayrılmış alanlarda görülmektedir. Sit sınırları içinde kalıp turizme ayrılmamış alanlarda yatırım yapılmak istenmesi halinde ise öncelikle taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları yüksek kurulunun izninin alınması" (44)

Binlerce yıldır doğanın tahribi dışında önemli hiçbir tehlike ile karşılaşmadan günümüze dek olduğu gibi gelebilen ören yerleri son yirmi yıl içerisinde yanlış yapılaşma sonucu büyük ölçüde tahrip edilerek nitelik değiştirmiş ve tanınmaz hale gelmişlerdir. "İmar planları ile ilgili olarak" sit alanlarının daraltılması veya kaldırılması ile ilgili kurullar tarafından alınan grup kararlarının değiştirilmesine ilişkin talepler bugün kurul gündemini yoğun biçimde işgal etmektedir"

1.3.2.3. YAPI MALZEMELERİNİN YANLIŞ KULLANIMI

Yaşayan halkı tarafından terkedilen kentlerin kalıntıları, daha sonra çevrede yaşayanlar ve inşaat faaliyetine girişen merkezi otorite tarafından kullanılmıştır. Romalılar, Yunan, Bizanslılar, Roma, Osmanlı ve Selçuklular ise Bizans dönemlerinden kalan kent kalıntıları ile anıtsal eserler meydana getirmişlerdir. Artık eski kentin mimari elemanları yeni yapı ile bütünleşerek ayrılmaz bir parçası olmaktadırlar (Res. 14-15).

Ören yerlerindeki yapı malzemelerinin yeni inşaatlarda kullanılması Osmanlı döneminde de sürmüş, Haydarpaşa ve Tophane Rıhtımlarının yapımı sırasında Assos ve Aleksandria Troia Kentleri bir taş ocağı gibi kullanılmıştır.

Günümüzde de ören yerlerindeki taşların köylülerce sökülerek kullanıldığı görülmektedir. Ören yerlerindeki taşlar evlerin temellerinde, eşik taşı olarak basamaklarda, bahçe duvarlarında ve tarla sınırlarını belirlemede kullanılmaktadır. Sütun tanburları dibek olarak oyulmakta lahit tekneleri hayvanlar için yalak veya tahıl saklamada kullanılmaktadır (Res.: 12,13,26,46,47,48).

İmar faaliyetlerinin dışında köylülerin kendi çabaları ile genellikle çimento harcı kullanılmadan üst üste yığılarak yararlanılan eski eser kalıntılarının saptanıp ait oldukları yerlere taşınmaları olanaklıdır.

Aphrodisias örenin bulunduğu Geyve köyünde kazılar başlamadan hazırlanan ön programla köy taşınarak içinde bulunan antik yapı elemanları koruma altına alınmıştır. K.T.Erim, Geyre'ye ilk geldiği-gün aşağıdaki gözlemlerde bulunmuştur:

"...sıcak bir Temmuz akşamüstü aşağı yukarı 25 yıl önce Antik mermer parçaları duvarların hemen her duvarın içine yerleştirmişti. Sütunlar tavanı

desteklemekteydi, hemen her avluda lahit tekneleri bulunuyordu; su yalağı, çamaşır teknesi veya üzüm sıkmak için fıçı olarak kullanılıyorlardı. Karanlık ambarlarda kırık heykeller, rölyef parçaları romantik bir hayalet gibi belirsizce donuk donuk parlamaktaydılar (46)

1.3.2.4. MODERN, TEKNİK VE YAŞAM BİÇİMİNİN MEYDANA GETİRDİĞİ TAHRİPLER

Yeni sosyal yaşam biçimlerinin oluşmaya başladığı Türkiye'de son yirmi yıldır hızlı bir değişim yaşanmaktadır. Turizmin gelişmeye başlaması, yeni açılan yollarla kentler arası bağlantıyı hızlandırmış, araç sayısının artması, binlerce yıldır bakir kalan ören yerlerine ulaşımı kolaylaştırmıştır.

Çevre bilincinin henüz gelişmediği ülkemizde, ören yerlerini ziyaretler farklı amaçlarla yapılmaktadır. Hiarapolis (Pamukkale), Phaselis (Tekirova) gibi ören yerleri piknik alanı olarak kullanılmaktadır. Bilinçsiz ziyaretçilerin geride bıraktıkları çöplerle ören yerleri kirletilmektedir.

Ören yerlerine ziyaretçilerin gelmeye başlaması ile beraber yeni sorunlar da oluşmaktadır. Seyyar satıcılar, telefon, elektrik hatlarının harabelerin içinden geçmeleri, ilan ve reklam panoları, gelişmiş güzel park eden araçlar, kötü aydınlatılan anıtlar ören yerlerinde "modern teknik ve yaşam biçiminin meydana getirdiği tahriplerdir" (47)

1.4. ÖREN YERLERİNDE KORUMA YÖNTEMLERİ

1.4.1. PROTECTION (ÖZGÜN NİTELİĞİNDE OLDUĞU GİBİ KORUMA)

"Protection'da amaç kültürel varlığın özgün niteliklerinin hiç değiştirilmeden aynen korunmasıdır. Bu yolla korumada ilk işlem çevresini denetim altına alarak bozulma ve hasar etkilerini yangın, hırsızlık, kaçakçılığı önlemek, nem, ısı, ışık, hava kirlenmesi, trafik titreşimi gibi fiziksel çevre koşullarını düzenlemektir."

- Yapıdaki toz, kir ve pislik birikintilerinin temizlenmesi,
- Yapının tüm elemanlarında sınırlı onarımlar yapılması yoluyla bozulmaların önlenmesi,
- Yapı çevresinin, yolların, avluların, kaldırımların temizlenmesi, düzeltilmesi,
- Yapı çevresinin yeşillendirilmesi,
- Bütünlüğü bozmayan donatım elemanlarının mobilyaların eklenmesi yoluyla çevresel niteliğin yükseltilmesi.

1.4.2. RESTORASYON (ONARIM)

Ören yerleri işlevlerini tamamen yitirmiş, harabe halinde ya da toprak altında olan kültürel değerlerdir.

Romalılardan beri eski yapıların korunmasıyla ilgili hukuki maddeler vardır. 1624 yılında papalık kararıyla eski eser ihracı yasaklanmıştır. Danimarka, İsveç, İtalya'da saray ve kale harebelerini koruma tedbirleri alınmıştır. 18. yy.'da bu devletlere Fransa, Almanya, Macaristan ve İngiltere "Eski Eserler Hukuku"nu geliştirerek katılmışlardır

Anıtlar bir defaya mahsus bir tarih ve sanat dökümanıdır ve oldukları gibi veya en yakın biçimi ile korunarak gelecek kuşaklara aktarılmalari gerekmektedir. Bu amaçla, anıtların yapıldığı günün koşullarında canlılıklarının korunması restorasyonla gerçekleşmektedir.

1.4.2.1. KONSOLIDASYON (TAHKİM - TAKVİYE)

Konsolidasyon doğrudan doğruya bir tedavi ve koruma çaresidir. Bugün, bu metodun uygulanmasını kolaylaştıran çeşitli teknik araçlar mevcuttur. Önemli olan nokta, herhangi bir anıtı konsolide ederken eklenen yeni elemanlarla eskiden kalan kısım arasında estetik bakımdan doğabilecek uyumsuzluğu önlemektir.

Örnek: Çemberlitaş'ın yıkılmasını önlemek için konulan demir kuşaklar.

1.4.2.2. LIBERATION (KURTARMA - ARITMA)

Kurtarma işleminde ancak sanat eserini çevreleyen ona fazladan yapışan amorf kütle veya tabakaya dokunmak olanaklıdır. Sanat eserinin bizzat özüne ait olmayan ve tarihsel belge niteliğine sahip bulunmayan her şey uzaklaştırılabilmektedir. Ancak eserin kendisine dokunulmayacaktır. Rumelihisarında gerçekleştirilen restorasyon sırasında kale içi evlerinin yıkımları.

1.4.2.3. REİNTEGRASYON (ESKİ YERLERİN TAMAMLANMASI)

Fiili ya da farazi estetik içeriğe sahip bir bütünün yeniden elde edilmesi anlamına gelir. Mimari anıtların reintegrasyonunda simetri-eksentrik gibi kurallar önemli ipuçları sağlayan hususlardır. Aksial olarak yarısı yıkılmış bir cami ya da bazilikayı diğer yarısına bakarak tamamlayabiliriz (Res.: 19).

1.4.2.4. REKONSTRÜKSİYON (YENİDEN İNŞA)

Kültürel varlıkların yok olan önemli bir bölümünün veya tümünün yeniden inşa edilmesidir. 19. yy."da geçerli bir yöntem olmuştur. Bu dönemde özellikle kiliseler, belediye binaları gotik üslupta, müze ve resmi binalar ise antik veya rönesans üsluplarında inşa edilmişlerdir. Mimari anıtların rökonstrüksiyonu İkinci Dünya Savaşını izleyen yıllarda girişilen inşaat faaliyetleri çerçevesinde büyük önem kazanmıştır. Prag ve Varşova kentlerinin yeniden inşası. Rekonstrüksiyon antik şehir kazıları sonucunda başvurulmuş bir yöntem olmuştur. Side Tiyatrosu, Sardes Gymnasionu, Atina Attolos Stoa'sı.

19. yy.'da yayın bir şekilde uygulanan bu yöntemin ören yerlerinde uygulanmaları Venedik Tüzüğü'nce "Bertaraf" edilmiştir (Res.:18).

Rekonstrüksiyon en iyi koşulda, bir anıtın ancak bire bir ölçeğinde yapılmış bir maketi olarak algılanabilir. Mevcut tarihsel yapı bütünlüğüne yeni bir şey katmaz, sıratır kalır. Bu nedenle Venedik Tüzüğü'nce de yasaklanmıştır.

1.4.2.5. RENOVASYON (YENİLEME)

Bu yöntemde anıtı yeniden günlük hayatın çevresine dahil etmek, işlev amacına dönük olarak yaşatmak söz konusudur. (Mimarlar genellikle renovasyona eğilimlidirler). Bu yöntemle eski eserde bir takım değişiklikler yapmak gerekebilir. Sarnıçları lokanta, kervansarayları otel yapmak gibi (49)

1.4.2.6. A N A S T İ L O Z

İşlevlerini yitirmiş ölü anıtlara, ören yerlerinde uygulanan bir yöntemdir. Yıkılmış anıtın toplanan mevcut parçalarının yapı hakkında fikir verecek şekilde yerlerine konulması amaçlanır. Bu yöntem ören yerlerine uygulanacak ideal bir koruma biçimi olarak Venedik Tüzüğü'nce kabul edilmiştir.

Anastiloz uygulamalarında genellikle yapının cephesi ayağa kaldırılır.

"...Anastiloz ciddi olarak ele alındığında, bir anıtın yapı birimlerinin tanımlanmasını sağlayan bilimsel bir yöntem olarak karşımıza çıkar. Kağıt üzerindeki teorik rekonstrüksiyonda sadece harabenin ve ondan düşerek dağılmış mimari elemanların ölçümlerinden yararlanabiliyoruz. Anastiloz da ise yapıdaki özgün iş evrelerini izleyebiliyor, kırıkları birbirine yapııştırıyor ve yapı bloklarını orijinal yerlerine koyarak gözlemleyebiliyoruz. Anastiloz, bitmiş, hazırlanmış bir projenin uygulaması değildir. Bunun tersine yukarıda sözünü ettiğimiz gözlemler sonucu planın anastilozla birlikte gelişerek sağlıklı biçimde ortaya çıkmasıdır. Anastiloz gördüğümüz gibi bir araştırma restorasyon ve aynı zamanda bir yapılanma yöntemidir. O bakımdan bu üç özelliğin kuralları uyum içinde olmalıdır. Anastilozun araştırma açısından anlamı çok büyüktür. Tekrar ayağa kaldırılmış anıt araştırmanın bir yan ürünü olarak değerlendirilmelidir. Anastiloz araştırması ve dökümantasyona çok para harcanmaktadır. İnşaata harcanan paranın üç misli araştırma ve dökümantasyona gitmektedir. Efes'teki Celcus Kitaplığı, Agora güney kapısında, yine Aphrodisias'daki tetrapylonun anastiloz çalışmaları göstermiştir ki, bu yöntem mimari malzemeye en iyi koruma sağlamakla kalmıyor, anıtın en kolay biçimde anlaşılmasını da sağlıyor. Böyle bir çalışmadan sonra kazı alanında büyük bir boşalma olduğu, serbest alan yaratıldığı da bir vakıadır.

Anastiloz arkeolojik çalışmanın sebep olduğu kaos, dağınıklığı bir düzene sokmakta, anıtın tahrip edilmeden önceki görünümünü gözler önüne sermektedir. (507

2. ÖRNEKLENEN ÖREN YERLERİ VE BUGÜNKÜ DURUMLARI

İç Anadolu, Marmara, Ege ve Akdeniz Bölgelerinden seçilen biri höyük on üçü antik çağ kenti olmak üzere toplam ondört ören yerinin günümüzdeki durumları gözlenmiştir.

Bu kentlerin seçiminde Marmara Bölgesi'ndeki Assos ören yeri, Turizm Teşvik Yasası ilan edildikten sonra hızla gelişen turizmin olumsuz etkisi nedeniyle seçilmiştir. Ege Bölgesi'nde Antik Karia civarı, Pamukkale turizm merkezinin yakınında olmasına rağmen tahrip edilmeden kalabilen karterlerin varlığı nedeniyle ele alınmışlardır. Akdeniz Bölgesi ise, kıyı şeridi boyunca yapılan turistik tesislerin tahribatı gözönüne alınarak aynı bölgenin dağlık kesimleri olan Antik Pisidia ve Dağlık Kilikia Bölgelerinin tahrip edilmeden kalabilmiş kentleri seçilerek örneklendirilmiştir.

2.1. İÇ ANADOLU BÖLGESİ

2.1.1. ÇATALHÖYÜK

2.1.1.1. HÖYÜK VE TARİHÇESİ

Konya Ovası'nın 11. km. güneyinde bulunan höyük 600x350 m. boyutlarında olup, Yakın Doğu'da bilinen en büyük Neolitik yerleşme yeridir. James Melloart tarafından burada yapılan kazılarda 14 yapı katı bulunmuştur. Ama bu kazılarda höyüğün tümünün ancak 1/13'ü açığa çıkarılmıştır. Yapılan radyo analizlerine göre bu iç yapı katı M.Ö. 6250-5400 tarihlerini vermişlerdir. Bugün höyük terk edilmiş durumda olup, hala kazılmış kısımlarda odaları ve duvarları izleme ve yüzey toprağında da keramik ve küçük buluntulara bol olarak rastlamak olanağı vardır.

2.1.1.2. GÖZLEM VE YAKLAŞIMLAR

Neolitik çağda Yakın Doğu'nun en önemli merkezi sayılan Çatalhöyüğün günümüzdeki durumu kazılmış bir çukurdan ibarettir. Etrafını çeviren yer yer kopmuş dikenli tel örgü kazı alanını sınırlamaktadır.

Ziyaretçileri bilgilendirecek, höyüğün önemini vurgulayacak herhangi bir levha bulunmamaktadır. Bu nedenle höyük hakkında bilgisi olmayan kişiler yanlış yere geldikleri kanısına varmaktadırlar. 1965 yılındaki kazıdan sonra terkedilerek açıkta hiçbir koruma önlemi alınmadan bırakılan ören yeri iklim etkilerinin tahribatı ile yok olmaktadır.

2.2. MARMARA BÖLGESİ (Antik Troas Bölgesi)

Troas Bölgesi: Çanakkale Boğazının Anadolu yakasındaki kıyı kesimi, Ege Denizi, Edremit Körfezi kıyıları ve Kaz Dağları ile çevrilmiş bölgeye antik çağdaki verilen addır. Bu bölgede Troia, Abydos, Lektos, Alexandreia Troas Tenedos Neandria, Assos gibi kentler bulunmaktaydı.

2.2.1. A S S O S (BEHRAMKALE)

2.2.1.1. KENT VE TARİHÇESİ

Ayvacık'a bağlı Behramkale köyünün yanındadır. Edremit Körfezinin kuzeyinde deniz kıyısında bir volkan konisinin üzerine kurulmuş, Assos kenti adını eski Anadolu dillerinden biri olan Luwi'ceden almıştır. Bugün harabeleri kısmen ayakta olan kent, bu volkan konisinin denize bakan güney yüzüne yerleşmiştir. Kuzeyinde arkasını yasladığı ünlü İdo Dağı (bugünkü Kaz Dağı) bulunmaktadır.

M.Ö.1000 yıllarından itibaren Midilli (Lesbos) adasında Methymna'dan gelmeye başlayan göçmenlerle nüfusunun arttığı ve kentin büyüdüğü anlaşılmaktadır. Assos'un en güçlü dönemi M.Ö. 1000 - 560 yılları arasındadır. Bu dönemde Troas bölgesinin en önemli kenti olmuştur.

M.Ö. 560'da Lydia'lıların eline geçer ise de Persler'in son Lydia kralı Kroisos'u yenişinden sonra Assos Pers egemenliğini tanımak zorunda kalır. M.Ö. 479'a kadar süren bu esaretten sonra 345 yılına dek yarı bağımsız bir dönem geçirir. Atina'nın kurduğu Attik Deles deniz birliğine üye olur.

348 - 345 yılları arasında, o dönemin tiranı Hermias tarafından davet edilen Aristoteles Assos'a gelerek dersler vermiştir. Assos M.Ö. 288 - 216 yılları arasında Galyalıların, M.Ö. 216'dan sonra önce Bergama Krallarının, daha sonra da Roma devletinin topraklarına katılır. M.Ö. 330'da Bizans İmparatorluğu döneminde kent Piskaposluk merkezi olmuştur. 1080 yılında kısa bir Selçuklu hakimiyetinden sonra 1097 - 1330 arası tekrar Bizans

yönetimine geçer. 1204 - 1224 arası Haçlı istilasına uğrar. Franklar Assos'da 20 yıl egemenlik sürmüşlerdir. 1330'dan sonra kent Osmanlı egemenliğine girer.

Straben Assos hakkında şu bilgileri vermektedir, Assos, doğal ve yapay olarak iyi tahkim edilmiştir. Ona deniz tarafından, limandan çok dik ve uzun bir yolla ulaşılır. Limanı büyük bir mendirekle korunmuştur. (52)

1785 yılında Choiseul-Gouffier Assos'u ilk ziyaret eden gezgindir. Gözlemlerini Voyage Pittoresque adlı eserinde anlatır. Daha sonra Albay Leake, Dr.Hunt, Philip Barker, Webb, rus coğrafyacısı T.Prokesch Von Oseeu, Pousuoulat (1830)'ın ziyaretinden sonra 1835'de C.Textier kentin planını çıkarmış, harabelerin çizimleri ile ilgili çalışmalar yapmıştır.

1864 yılında İngiliz Dışişleri Bakanlığı'ndan Mr. Abbot Assos'u ziyaretinde Türk hükümetinin bir binbaşı komutasındaki askerlerle harabelerin taşlarını söktürüp İstanbul'da inşa edilen Tophane Rihtımına taşıttığını bildirmesi, kentin uzun süre taş ocağı olarak kullanıldığını düşündürmektedir. Tiyatro sıralarında bu şekilde taşındığı için yerlerinde bulunmamaktadır.

1880 yılında Francis Henry Bacon, J.Thacher Clarke ve Koldewey adlı araştırmacıların başlattıkları kazı çalışmaları Assos'la ilgili ilk ciddi araştırmadır.

Bocan ve Clarke Assos'u ziyaretleri sırasında Troas bölgesinde denize bakan bir plato üzerindeki şehre öylesine hayran kalmışlardı ki, orada bir kazıya girişmeyekarar verdiler. Bacon'un öğrenimini yaptığı şehir olan Boston'un mimarlar derneğinden dostlarında kazı için gerekli parayı sağladı (53)(Res. 28).

1884'e kadar süren çalışmalar sonunda Akropol'de Athena tapınağında, Aşağı şehirde Gymnasion, Agora, Tiyatro ve Nekropolis'de kazılar yapılmış, 5 yıllık bu çalışmalar 1924 yılında "Investigations At Assos" başlığı altında

yayınlanmıştır. Tapınak kabartmalarının bir bölümü ile nekropol buluntuları Amerika'ya taşınarak Boston Müzesi'nde sergilenmişlerdir. (Tapınaktaki alınlık kabartmalarının kalan parçalarından bir bölümü Sultan Mahmut'un izni ile Fransa'ya Lour Müzesi'ne götürülmüştür. Diğer bölümü ise, İstanbul Arkeoloji Müze'lerindedir.

Kentte 1981 yılında Prof. Dr. Ümit Serdaroğlu tarafından başlatılan kazı ve restorasyon çalışmaları günümüzde de devam etmektedir.

Volkan konisinin güney yamacına kurulan kentin en yüksek noktası denizden 360 metredir. Kenti çeviren 3 km uzunluğundaki surlar bu tepeyi çevreler ve güney etegindeki limanda sona erer. Akropolis'de bulunn Athena Tapınağı M.Ö.530'da inşa edilmiştir. Dor düzeninde inşa edilmesine karşın İon etkileri taşıyan alınlığı ilginçtir. Ön cephede altı, yanlarda onüç sütun bulunmaktadır. Yivli sütunlar 4.70 m. yüksekliğindedirler. Sütunlar arası açıklık (İntercolanom) 2.45 m.dir. Tapınağın ölçüsü 14.30 x 30.31 metredir. Üzerinde bulunan mozaik döşeme Helenistik döneme tarihlenmektedir. Bizans döneminde Athena Tapınağı kiliseye dönüştürülmüştür (Res. 22).

Gymnasium : Ana kapı ile agora arasındaki sahada etrafı sütunlarla çevrili orta avlusu bulunan Gymnasium bulunmaktadır. M.Ö. 2. yy'a tarihlenen Gymnasium'un kuzey batısındaki bölüm Bizans döneminde kiliseye dönüştürülmüştür. Yapı andezit taşından yapılmıştır. Helenistik devirde Bergama etkisi görülür (Res. 24),

Agora : Doğu-batı doğrultusunda uzunlamasına bir yapıdır. 150 x 60 m. boyutlarındaki kuzey yönünü iki katlı Stoa sınırlar. Giriş kapısının yanında Agora tapınağı bulunmaktadır. Tapınak Bizans döneminde kiliseye dönüştürülmüştür. Agora'da bulunan dükkanlar helenistik dönemde inşa edilmişlerdir (Res. 23).

Stoa : Assos'da Kuzey ve Güney Stoa olmak üzere iki Stoa bulunmaktadır. Kuzey Stoa'nın ölçüleri 111 x 12 metredir. Helenistik devirde Dorik üslupla yapılmıştır. Yapı iki katlıdır. Kuzeydeki Stoa'nın ilk katıyla, Güneydeki Stoa'nın üçüncü katı aynı seviyededirler.

Güney Stoa : Üç katlıdır ve yamaca yaslanarak inşa edilmiştir. Zemin ve orta katlardaki duvarlar örülü olmasına rağmen 3. kat denize ve Agora'ya bakmaktadır. Orta katta 13 dükkan bulunmaktadır. Zeminde ise su depoları ve bir hamam bulunmaktadır. (Res. 25).

Agora'nın güneyinde at nalı biçiminde orkestrası olan harap bir vaziyetteki tiyatro bulunur. M.Ö. 3. yy'a tarihlenen tiyatronun Roma devrinde çeşitli onarımlar geçirdiği düşünülmektedir. 6000 kişilik küçük bir tiyatro olan Assos tiyatrosuna C.Textier'in geldiğinde (1839) oturma sıralarının yerinde olduğunu, Sadece Culisse'in zarar gördüğünü belirtmiştir. Tiyatro Ü. Serdaroğlu tarafından restore edilmektedir. (Res. 27).

Arkaik devirden, Roma devrine dek kullanılan nekropolis giriş kapısının doğu ve batısında yer almaktadır. Textier ziyaretinde lahitlerin çok daha önce açılmış olduğunu söylemiştir. (Res. 26).

Kentin ana kapısı olan batı kapısı iki yüksek kule ile güvence altına alınmıştır. Antik yol, Tuzla Çayı üzerinden geçtikten sonra, tepeyi tırmanan taş döşeli bir yolu izleyerek kent kapılarına varmaktadır. Poligonal ve Rektoganal teknikte yapılan sur duvarları günümüzde de etkileyiciliğini sürdürmektedir (Res. 5).

2.2.1.2. GÖZLEM VE YAKLAŞIMLAR

Geniş bir alana yayılmış olan Assos ören yeri, 1981 yılında başlatılan kazı çalışmalarına dek kamuoyunda tanınmıyordu. Ayvacık - Behramkale yolunun yapılması, basın ve TV'nin yöre ile ilgili yayınlarından sonra hızlı bir turizm hareketliliği yaşanmıştır. Ören yerinin "SİT alanı" olarak tescil edilmesi, Behramkale içindeki inşaatları

engellemiştir. Buna karşın Sit alanının doğu kesimi olan Kadirga Koyu Turizm Teşvik Yasası'na göre imara açılarak, Küçükuyu kadar olan bölgede inşaatlar başlamıştır (53). Çanakkale - Küçükuyu otoyolunun da Sit alanının ortasından geçmesi planlanmıştır. Turizmin getireceği birtakım olumsuz koşullar sit alanını tehdit etmektedir. Çevre kirliliği, yoğun trafiğin yaratacağı titreşim, alt yapı sorunları Assos ören yerini tahrip edecektir. Bu amaçla Sit alanı olarak ilan edilen Behramkale Köyü'nün çevresinin de bu alanı bütünleyici bir parçası olduğu göz önüne alınarak, Sit alanının genişletilmesi ve "Kadirga Turizm Bölgesi"nin de bu alan içinde korunma altına alınması gerekmektedir.

Assos ören yerinin ziyaretçilere tanıtımını sağlayacak tabelaları eksik ve yetersizdir. Turistik yayınlar dışında tatmin edici bir yayını yoktur. Ören yerinin çitle çevrilmesi ve bilet kesilen bir kulübenin yapılması yerinde bir uygulama olmuştur. Özellikle Nekropolis'de verimli geçen kazılar sonucu bulunan eserlerin sergileneceği, yerel bir müzenin kazı evi yakınlarında kurulması ziyaretçilerin bilgilenmeleri ve kentle ilgili eserleri yakından tanımaları için son derece yararlı olacaktır.

2.3. EGE BÖLGESİ

Antik Karia Bölgesi:Antik Karia, Anadolu'da Lykia - Phrygia ve Lydia arasında kalan bölgeye verilen isimdir. Karia bölgesinde Mylasia (Milas), Euromos (Ayaklı), İasos (Asin-Kurin), Stratonikeia (Eskihisar), Halikarnassos (Bodrum), Knidos (Reşadiye), Alabanda (Araphisar), Nysa (Sultanhisar), Laodikea (Goncalı), Hierapolis (Pamukkale) ve Aphrodisias (Geyve) kentleri bulunmaktadır.

2.3.1. HİERAPOLİS (PAMUKKALE)

2.3.1.1. KENT VE TARİHÇESİ

Denizli'den Burdur ve Afyon yönüne giderken yolun üçüncü kilometresinden kuzeye ayrılan 11 km'lik yol antik kente ulaşır. Adı "Kutsal Kent" anlamına gelmektedir. Bizanslı Stephanus Ethnica adlı eserinde kent adının tapınak çokluğundan kaynaklandığını yazmaktadır. Bergama Kralı

II. Eumenes tarafından kurulmuştur. Helenistik gelenek olarak kente Bergama'nın efsanevi kurucusu Telephos'un karısı Hiera'nın adı verilmiştir (54).

Hierapolis, M.Ö. 129'da Asia Eyaletine katıldıktan sonra Cladius ile Alexander Severus dönemleri arasında kalan ikiyüz yıllık süre içinde en azından dört deprem yaşamıştır. Kent, M.S. 60'daki korkunç yıkımdan sonra ancak Neron'un yardımları ile toparlanabilmiştir.

M.S. 87'de 12 havariden biri olan Philip kentte yaşamış ve burada öldürülmüştür. Mezarı İtalyan ekibinin kazıları sonucu ortaya çıkarılmıştır.

M.S. II. ve III. asırlarda büyük bir gelişme gösteren Hierapolis, Bizans döneminde özellikle B.Konstantin zamanında parlak dönemini yaşamaya devam etmiştir. Bu dönemde kent piskoposluk merkezi olmuş ve Justinyn zamanında ise (M.S.VI. yy.) metropolit aşamasına getirilmiştir.

Hieropolis Anadolu'da "Izgara" planın uygulandığı kentlerden biridir. Büyük yapılar ve harabelerin çoğunluğu Kuzey-Güney doğrultusunda 1 km. uzunluğundaki Hierapolisi ortadan ikiye bölen cadde üzerinde yer almaktadır. Caddenin her iki ucu surların dışında devam etmekte ve burada yanlarında kuleler bulunan zafer takı şeklinde üç gözlü kapı ile son bulmaktadır. Domition kapısına göre daha kuzeyde, kuzey Nekropolün yakınında aşağı-yukarı orijinal yüksekliğe yakın dercede ayakta duran hamam bulunmaktadır. M.S.II.yy. sonu veya III.yy. başında inşa edilmiş olan hamamın tonozla örtülü olduğu salonlarının mermer plakalarla kaplandığı, kalan izlerden anlaşılmaktadır. Ana caddenin güney bölümünde üç nefli bazilika ile oldukça iyi durumda bulunan Nymphaeum bulunmaktadır.

Hierapolisin en iyi korunmuş yapısı olan tiyatro M.S. II. yy. Hadrian döneminde yapılmıştır. Elli oturma sırası bulunan Cavea sekiz Kerkides'le yedi bölüme ayrılmıştır. Büyük bir bölümüyle ayakta kalabilen sahne duvarının süslemeleri orkestra üzerine yıkılmıştır. Temizleme ve

onarım çalışmaları sürmektedir. Kazı mevsimi bittiğinde sahne binası oluklu alüminyum levhalar ve tel kafesle kapatılarak korunmaktadır.

Tiyatronun batısında bugün müze binası olarak kullanılan hamam bulunmaktadır. Bir yapı kompleksi olan bina Palestra ve hamam kısımlarından oluşmaktadır. M.S. 11. yy'a tarihlenen yapı günümüzde müze olarak kullanılmaktadır.

Havari Philip'e ait olan Marytyrium (Türbe) kare taban üzerinde sekizgen gövde şeklinde yükselmektedir. M.S. 400 civarında yapılmış olan bina İtalyan kazı ekibinin çalışmaları sonucu plan verebilecek şekilde ortaya çıkarılmıştır. (Çizim:1)

Hierapolis Türkiye'nin en geniş Nektropollerinden birine sahiptir. Şimdiye kadar 1200 mezar ve 300 yazıt ortaya çıkartılmıştır. Mezarlar kent surlarının doğusunda ve kuzeyinde yer almaktadırlar. Kahramanlar, din adamları ve yöneticilerin mezarları sert bir taban veya temel üzerinde yerleştirilen bir ya da daha çok sandık taştan oluşmuştur

Hierapolis'te 1898'de Human, Judeich, Winkler' den oluşan Alman ekibi ilk kazıyı yaptırmıştır. 1957'den beri Prof. Paolo Verzone yönetimindeki İtalyan ekibi kazı ve onarım yapmaktadır.

Kenti iki kez ziyaret eden Bean gözlemleri ilginçtir:

"Hierapolis'teki turizm gelişimini Türkiye'nin başka hiçbir yerinde göremiyoruz. Pamukkale 1939'da, yazarın ilk gelişi sırasında, beyaz tepeleri, antik yapıları, mezarları ve kutsal havuzuna karşın tam anlamıyla ıssız bir yerd. Ancak aradan geçen yıllar yörenin görünümünü çok değiştirmiş, havuzun yanına yapılan Pamukkale Motelinin kabinleri hergün Denizli ve çevresinden gelenlerle dolup taşıyor. Mevsiminde tam kapasite ile diğer motellerin çektiği kalabalık ve antik hamam duvarı önüne dizilen satıcı çardakları, sanırsız Pamukkale'nin günümüzdeki durumu konusunda bir fikir verebilir. Yeni başlayan kazılar kuşkusuz bu canlılığın daha

da artmasına neden oldu. Bunların gelişme sayılıp sayılmayacağı tartışılması bir yana kesin olan bir şey varsa o da Hierapolis'in, çekiciliğini bundan sonra hiç yitirmeyeceğidir. (56)

2.3.2. GÖZLEM VE YAKLAŞIMLAR

Turizme hizmet vermek için inşa edilen özel işletmelere ait oteller travertenleri tahrip ederek hızla gelişmiştir. İlgi odağının Pamukkale'nin simgesi sayılan travertenlerde yoğunlaşması sonucu ören yeri geri planda kalmıştır. Nekropolis alanı çevrede yaşayanlarca piknik alanı olarak kullanılmaktadır. Özel işletmenin havuzunda bulunan kalıntıları ancak otelin müşterileri görebilmektedirler. Hierapolis ören yerinin tabelaları eksik ve yetersizdir. Kamuoyunda Pamukkale'nin travertenleri tanınsa da buradaki antik kent pek çok insan tarafından bilinmemektedir.

Kültür Bakanlığı, 1992 programıyla otel, motel v.b. tesisleri kamulaştırmış, travertenlerin korunmasını sağlamak ve Pamukkale'yi eski haline getirme çalışmalarını başlatmıştır.

2.3.2. LAODİKEİA (GONCALI)

2.3.2.1. KENT VE TARİHÇESİ

Denizli-Burdur yolundaki Laodikeia, Hierapolisten 10 km. uzaktadır. Komşusu Hierapolis kadar gözde bir kent olmayıp yazın Pamukkale'ye gelen binlerce kişiden pek azı tarafından ziyaret edilmektedir.

Laodikeia M.Ö. 261-253 yılları arasında Selevkosların Kralı II.Antiokhos Theos tarafından kurulmuş ve helenistik geleneğe göre şehre karısının adı verilmiştir. M.S. 60 yılında meydana gelen deprem büyük zarara yolaçmıştır. M.S. 2. yy.sonlarına doğru zenginleşen kent, Neocorus "Tapınak Koruyucusu" sıfatını aldı. Kent St. Paul'un Vahiy kitabında adı geçen Yedi Asya kentinden biri olarak önem kazanmıştır. 4. yy.'da piskoposluk merkezi oldu ve Evrensel Meclis'in toplantısı burada gerçekleşti.

494 yılındaki korkunç depremden sonra Laodikeia bir daha

eski zenginliğine hiç bir zaman kavuşamadan bir köy haline geldi.

Bugün pek az izi kalmış surla çevrili kente kuzey, kuzey batı ve kuzey doğu olmak üzere üç kapıdan giriliyordu. Dışarıya uzanan yolun sağında ve solunda mezarlar bulunmaktaydı.

Kentin güneyinde Stadium bulunur. M.S. 79 yılında zengin bir kentli tarafından prokonsül Vespasionus'a adanmıştır. Stadiumun boyunun olağan bir koşu alanından iki kat fazla olması (34615 m) dikkat çekicidir. Stadiumun her iki yanında sadece bir kaç oturma sırası görülebilmektedir.

• Stadiumun doğusunda hamam veya Gymnasium olabilecek bir yapının kalıntıları bulunmaktadır.

• Kentin kuzey doğusunda yer alan iki tiyatrodan büyüğü kuzeye bakmaktadır. Oturma sıralarından çoğunun düzeni bozulmuştur.

• Kuzey batıya bakan küçük tiyatrodan geriye yalnızca Gavea'nın üst kesiminde yer alan oturma sıraları kalabilmiştir.

Laodikea'daki kazılar 1961-63 yılları arasında Kanada Quebec Laval Üniversitesi'nin araştırmacıları tarafından Prof. Jeandes Gogniers yönetiminde yapılmış ve şehrin aşağı yukarı tam ortasında bir Nymphaion gün ışığına çıkarılmıştır. İki caddenin köşesinde yer alan nymphaionun her iki caddeye bakan yüzlerinde birer niş bulunmakta ve köşesinde ise yalak kısmı bulunmaktadır. Carocalla zamanında yapılmış olan Nymphaion M.S. V. asra kadar dört defa onarım görmüştür (57), (Çizim: 2).

3.2.2. Gözlem ve Yaklaşımlar : Çok az ziyaretçisi olan Laodikeia ören yerinde yapıları tanımlayacak tabelalar bulunmamaktadır. Çevrede ören yerini tahrip edici hiç bir fiziki ve sosyal etki yoktur. Kent adeta depremlerden yıkılıp terkedildiği günlerdeki kadar ıssız ve bozulmamıştır. Bu açıdan 10 km. güneyindeki Hieropolis kenti

ile karşılaştırılıp turizmin yarattığı sorunların burada yaşanmaması ve aynı hataların burada da tekrarlanmamasına dikkat edilmelidir.

2.3.3. N Y S A (SULTANHİSAR)

2.3.3.1. KENT VE TARİHÇESİ

Aydın-Denizli karayolunun Aydın'dan sonra 30. Km.'sinden kuzeye ayrılan yol takip edildiğinde, 4 km.'lik bir tali yol ile Nysa harabelerine ulaşılır.

Nysa çok dik bir boğazın iki yanında kurulmuş, romantik görünümlü bir kenttir. binalar, sokaklar ve meydanlar tonozlu alt yapılarla desteklenmiştir (58). Kent hakkında geniş bilgiyi öğrenimini ve yaşamının büyük bir kısmını burada geçiren Antik çağın ünlü coğrafyacısı Amasyalı Stabon'dan almaktayız. Strabon'a göre kent Athhymbra adı ile bilinen eski bir yerleşme üzerinde I Antiokhos tarafından kurularak eşinin adı verilmiştir. Strabon'un verdiği bilgiler dışında fazla bir şey bilinmeyen Nysa kenti kalıntıları özellikle Roma çağı yapıları doğanın hışmına en fazla uğramış kentlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır (59). Stabon şehrin kısa bir tanımını yapar. Nysa için, hızla akan ve derin bir boğaz oluşturan ırmakla ikiye bölünmüş "bir tür çifte kent" demektedir. Önce boğazın üzerinde ya da içinde kurulmuş üç yapıdan söz eder. İki kenti birleştiren köprü, bir amphitheater ve akan suların içinden geçtiği gizli bir yeraltı geçidi, sonra tiyatroyu ve onun altında bir yanda yer alan gençler gymnosionunu ve öbür yakada bulunan agora ve Gerontikon'u anlatmaktadır. Bütün bu yapılar günümüze değin gelmiştir. Ancak pek çoğu Roma İmparatorluk Çağı'nda büyük çapta genişletilmiş ya da değişikliğe uğramıştır (60). Strabon'un belirttiği tünel ve köprü ile tiyatronun bulunduğu yere gelinmektedir. Aydın Müzesi tarafından temizlenerek açığa çıkartılan Nysa Tiyatrosu, doğal bir meyile yerleştirilmiştir. Caveanın biçimi yarım daireyi biraz aşar. Tek diozamalıdır. Aşağıda yirmiüç, yukarısında yirmialtı oturma sırası, ayrıca her iki

ucunda da birer kemerli giriş bulunmaktadır. Aşağıda dokuz olan kerkidesler yukarı bölümde onyedi adettirler. Sahnenin ön cephesi üzerinde çeşitli kabartma ve yazıtlar bulunmaktadır. Burası kazı zamanı dışında saç levhalarla kapatılarak korunmaktadır.

Nysa'daki ikinci kazı çalışması Boulereation'ı temizliği olmuştur. Yapılan çalışmalar sonucu oniki oturma sırası ve beş merdiven ortaya çıkartılmıştır. Grentikon (yaşlılar meclisi) üzerinde Boulereation kurulmuştur. Strabon'un söz etmediği yapılar arasında en önemlisi kitaplık binasıdır. M.S. ikinci yıla tarihlenmektedir. İki veya bir kattan oluşmaktaydı. Ana okuma odasının her iki yanında yer alan kitap rafları bir dehliz ile dış duvarlardan ayrılmışlardı. Kitapları nemden koruma amacı güden bu yöntem Ephesas'daki Celsius Kitaplığında da uygulanmıştır.

2.3.3.2. GÖZLEM VE YAKLAŞIMLAR

Ağaç, çalı ve otsu bitkilerin kontrolsüz gelişmesi sonucu ören yerindeki harabelerin büyük bir çoğunluğu ziyaretçiler tarafından görülemeyecek kadar gizlenmişlerdir. Harabelerin yerini ve adını gösteren tabela ve okların olmaması ziyaretçilerin ören yerindeki yapıları bulmalarını güçleştirmektedir. Özellikle kütüphane binasını ören yerinin bekçisi olmadan bulmak kenti ilk kez ziyaret edenler için olanaksızdır.

2.3.4. AKHARAKA (SALAVATLI)

2.3.4.1. KENT VE TARİHÇESİ

Çifte Kahveler-Salavatlı yolu üzerinde, Salavatlı köyünde bulunan Akharaka, Nysa'ya bağlı dinsel tapımların gerçekleştirildiği antik çağın önemli bir merkeziydi.

Strabon'un Akharaka ile ilgili anlatısı aşağıda verilmiştir:

" Trolles (Aydın) - Nysa yolu üzerinde Nysa'lıların Akharaka" dediği bir köy var. Pluton ve Persophane tapınağı ve zengin toprakları ile Plutonion ve ürkütücü mağara

Kharonion buradadır. Plutonion'daki rahipler tarafından iyileştirilen hastaların, sonra bir süre köydeki deneyimli rahiplerin gözetimine bırakıldığı söylenir. Yine söylenene göre bu rahipler hastaları adına düşünceye dalıp gördüklerine göre iyileştirme yöntemini denetlemekteler. Hastalar bu sırada yukarıdaki mağaraya götürülüp, inine kapanmış hayvan gibi bir kaç gün yiyeceksiz bırakılırlar. Kharion, sağlıklı insanlar için öldürücü özellikler taşıdığından, yasak bölgedir. Burada kutlanan şenlik sırasında, bir boğa Nysa'lı gençler tarafından mağaraya götürüldü. Daha sonra dışarı salınan hayvan bir süre sendeledikten sonra düşüp öldü (61).

Yüzyılın başında yapılan kazılarda plution tapınağının planları çıkartılmıştır (Çizim 2). Bugün kazı çukurunda 1,07 m. çapında yedi adet yivsiz sütun gövdesinden oluşan bir dizi tam koval silmeli geniş bir sütun tabanı ve bir kaç büyük blok görülebilmektedir. Vadinin kayalık yamaçlarında da Nysa'ya özgü kemerli yapılar bulunmaktadır. Vadinin içinde akan sarısu, adını taşıdığı kükürtün verdiği sarımsı parlak renkten alır. Akharaka'nın sağlık verici özellikleri de kuşkusuz kükürt taşıyan bu dereden kaynaklanıyordu (62).

2.3.4.2. GÖZLEM VE YAKLAŞIMLAR

Son derece etkileyici bir ören yeri olan Akharaka, komuoyunca bilinmemektedir. Ana yol üzerinde olmasına karşın tabela ve işaret levhalarının bulunmaması, antik yerleşimin turistik yayınlarda yer almaması nedeniyle Salavatlı köyünün içinde terk edildiği zamanlardaki gibi değişikliğe uğramadan kalabilmiştir. Köylülerce bazı yapı elemanları tarla sınırlarını belirlemek amacıyla harçsız duvar yapımında kullanılmışlardır.

2.3. 5. APHRODİSİAS (GEYRE)

2.3.5.1. KENT ve TARİHÇESİ

İzmir Denizli karayolunun 230 Km'de Karacasu sapağından ayrılan yolla harabelerin bulunduğu Geyre

köyüne varılmaktadır. Eski kaynaklar kent hakkında çok az bilgi vermektedirler. Byzantiumlu Stephanus'a göre kent Ninoe olarak adlandırılmaktadır. Aphrosias'tan ilk kez Appianus'ta (Ms.S. 2. yy) söz edilmektedir. Romalı diktatör Sulla'nın, M.ö. 82 yılında kente altın bir taç ile çift yüzlü balta gönderdiği söylenmektedir. Julius Caesar'ın bir buyruğunu izleyen Marcus Antonius M.ö. 1. yy. ikinci yarısında Aphrodisias ve Plarasa kentlerine özerklik tanımış ve bu arada Aphrodite kutsal alanının da dokunulmazlığını sağlamıştır. Bu ayrıcalıklar imparatorluk süresince korunmuştur. Bu dönemde Aphrodisias yalnızca önemli bir dinsel yer olarak değil, aynı zamanda sanatı, edebiyatı ve felsefe alanındaki çalışmaları ile gelişmiş ve böylece ününün ve refahın doruğuna erişmiştir.

Hristiyanlığın gelmesine ve kentte bir piskoposun yerleşmesine karşın paganizm Aphrodisias'ta uzun süre devam etmiştir. Bunun da nedeni Aphrodite kültürünün çok sevilmesi idi. Büyük bir olasılıkla paganizmi kökünden söküp atmak amacı ile, kente Stavropolis (Haç Kenti) adı verilmiştir. II. ve 13. yüzyıllar Selçuklu ve Türk akıncılarının gelişi ile Menderes Vadisindeki pek çok eski kent terk edilmiştir.

Kalıntıları Anadolu'da en iyi korunmuş ören yerlerinden biri olarak gösterilebilecek olan Aphrodisias 3,5 km. uzunluğunda bir sur ile çevrilmiştir. Kentin hemen hemen bütün yapıları sur içinde bulunmaktadır.

Akropolis veya Pekmez Tepesi'nin doğusunda kentin en önemli yapısı olan Aphrodite tapınağı yer alır 14 sütunu ayakta dır ve VI. yy. hristiyan basilikasına dönüştürülmüştür. 8x13 sütun sayılı İon düzeninde peripteros planlıdır. Hadrian döneminde (M.S. 117-138) tapınağın etrafı özenle yapılmış bir Temenos'la çevrilmiştir. Tapınağın doğusunda gösterişli bir propylonun bulunmaktadır. M.S. II. yy. inşa edilmiş olup, dört sütun sırasından oluşmaktadır. En doğuda ikisi helezon yivli sütunları ve ince bir işçilikle yapılan kabartmalı alınlık dekorasyonu ile görkemli bir ön yüz oluşturmaktadır.

Aphrodite temenosunun güneyinde 1962 yılında çok iyi korunmuş bir odeion bulunmuştur. 9 oturma sıralıdır ve zemini mozaik döşemelidir.

Agora kentin güney doğusunda olup üç kenarı ion düzenindeki portikolarla çevrili çok büyük bir alanı (205x120 m) kaplamaktadır. Tiborius Portikosu Agora''nın güneyinde bulunur, 1937 yılında İtalyan heyeti tarafından kazılmıştır. Portikonun batı ucu Hadrian hamamı ile bağlantılıdır. İmparator Hadrian Tarafından (M.S. 117-138) yaptırılan hamam beş büyük galeriden oluşmaktadır. Cephesi kabartmalar ve heykellerle süslenmiştir. Avlusu 1904 yılında Fransızlar tarafından kazılmıştır. Kazılar sonucu ortaya çıkartılan tiyatro çift diozomalıdır ve 27 oturma sırasına sahiptir. Aphrodisiasın benzerleri içinde en iyi korunmuş yapısı kentin kuzey batısında yer alan Station'dur. 262x59 m. ölçülerindeki yapı 30.000 seyirci alabilmekteydi. Aphrodisias'da 1904-5 yıllarında P.Gavdin başkanlığındaki bir fransız ekibi, 1937-9 yıllarında Giulio Jacopi yönetimindeki İtalyan heyeti kazılar yapmıştır. 1961 yılından itibaren Prof. D. Kenan T.Erim tarafından Newyork Üniversitesi adına başlatılan kazılan halen devam etmektedir (63).

2.3.5.2. GÖZLEM VE YAKLAŞIMLAR

1961 yılından beri sürdürülen çalışmalar sonucunda ören yerinde pek çok önemli buluntuya rastlanmıştır. Kazıların ilerlemesi ile birlikte buluntular artarak bir müze koleksiyonu oluşturulmuş ve ören yerinin çevre düzenlemesi yapılarak Antik Aphrodisias kenti açık hava müzesine dönüştürülmüştür. Koruma, onarım, sergileme ve yayın çalışmalarının kazı ile birlikte gerçekleştirildiği Aphrodisias Türkiye'deki diğer ören yerleri için bir model olma niteliğindedir.

2.4. AKDENİZ BÖLGESİ

2.4.1. ANTİK PİSİDİA BÖLGESİ

Phrygia, Pamphylia, Galatia ve İsavria ile sınırlanmış Gölgeye Antik çağda verilen isimdir. Strobon'un naklettiğine göre Arteidasos; Solge, Sagalassos, Pednelissos, Adada, Tym Briada Kremna, Pityassos, Amblada, Anabura, Sinda Arasos, Tarbassos ve Termessos'un pisidia kentleri olduklarını söyler. Bunlardan bazıları tamamen dağlarda olduğu halde, bazıları da her iki tarafta da dağların eteklerinde Pomphhyia ve Milas'a kadar uzanırlar ve kuzeye doğru yerleşmiş oldukları hilde hepsi de barışsever insanlar olan Phrygialılar, Lydialılar ve Kariyalılarla komşudur (64).

2.4.1.1. S A G A L A S S O S (A Ğ L A S U N)

2.4.1.1.1. KENT VE TARİHÇESİ

Akdeniz Bölgesi'nde Göller yöresinde kurulmuş olan antik kenttir. Burdur ili Ağlasun ilçesi sınırları içinde yer alır. Pisidia'da Pomphylia'ya inen antik yol üzerindeki Akdağ'ın tepelerinden birinin üstünde, yolun geçtiği boğaza egemen bir konumdadır.

Sagalassos'ta yaşadığı bilinen en eski halk "Solymlerdir." Kent M.Ö. 5461'den M.Ö. 334'e değin Perslerin, bu tarihten 323'e dek B.İskender'in egemenliği altında kaldı. Daha sonra İskender'in komutanlarından Antiyanos'un, onun ölümüyle M.Ö.301'de Lysimakhosun'un eline geçti. Ardından bütün Küçük Asya ile birlikte Selevkosların sınırları içine girdi. Selevkoslar, Roma'ya gelince Sagolassos'da M.Ö. 188'de Pergomon (Bergama) krallığının topraklarına katıldı.

M.Ö. 30'larda Sagalassos bölgenin belli başlı kentlerinden biriydi, ilk sikkelerini de bu dönemde bastı. M.Ö. 25'te Roma Galatia Eyaletini kurunca, pisidia'da buna katıldı. Eyaletteki iki otonom kentten biri Sagalassos'tur. En parlak dönemini imparator Claudius Gethicus döneminde (M.S. 268-270) yaşadı. Roma'nın ikiye bölünmesinden sonra (395) Doğu Roma sınırları içinde kalan Pisidia, 5.yy.da piskoposluk merkezi oldu. 10. yy.da VII. Konstantin döneminde

Kibyraioton Theması içine alındı. Sagalassos antik dağ kentlerinin iyi bir örneğidir. Güney-kuzey doğrultusundaki bir ana aks çevresinde caddeye ve sokaklarla bir ızgara plan oluşturulmuş, yapıların yerleştirilmesinde araziye uyulmuştur. Kentin üstünde kurulu bulunduğu 'T' biçimindeki üç kollu terası kuzeyden sarp bir kayalık sınırlar. Genişliği 200-300 m. kadar olan bu terasın orta kolu güneye doğru kademe kademe alçalarak sarp bir kayalıkla son bulur. Yan kollar ise kayalığın eteğinde doğuya ve batıya doğru uzanır. Güney terasının ucunu bir sur çevreler. Bu sur aynı zamanda Antoninus Tapınağı'nın terası içinde destek duvarı görevi yapar. Bir temenos alanı içinde yer alan tapınak iki sıra sütunla çevrilidir. Tapınakta başlayan sütunlu caddenin sonunda kabartma ve sütunlarla süslü bir Nymphaon ile aşağı Agora yer alır. Aşağı Agora'nın sağında ve solunda büyük kamu yapıları vardır. Nymphaion'un kuzeyinde Odeion yükselir. Kentteki bir başka önemli dinsel yapı da 2. yüzyılda yapılmış olan Apollon Tapınağıdır. Aşağı Agora'nın batısındaki tapınağın üstüne daha sonra bir kilise inşa edilmiştir. Aşağı Agora'dan çıkan yol gymnasion'un yanından geçerek kuzeye, kentin büyük kapısına doğru uzanır. Yolun sonunda imparator II. Cladius Gottlicus döneminden kalma yukarı Agora vardır. Kuzey doğudaki tepenin yamacında kentin en büyük yapısı olan tiyatro yükselir. Kentteki konutların yeri kesin olarak belirlenememiş, son yıllardaki araştırmalarda M.Ö. 2.yy.'a tarihlenen bir Hereon ve bir bouleterion (Res.:37) saptanmıştır. Kentin batısında kaya mezarları, doğusunda Nekrapoller ve güneyinde lahitler bulunmaktadır (65).

Sagalassos, 18. yy. dan beri çeşitli Avrupalı gezginlerin dikkatini çekmiştir. İlk kapsamlı araştırma 1884-85 tarihinde K. Lanckronski tarafından yapılmıştır. İki hafta süren bu çalışma büyük kamu yapıları üzerine yoğunlaştırılmıştır. 1972-74 yıllarında R.Fleischer, 1985'te S.Mitchel, yüzey araştırmaları yapmışlardır.

1986 yılından beri Belçika Levven Üniversitesi'nden Doç.Dr. Marl Waelkens başkanlığındaki bir ekip ören yerinde çalışmaktadırlar. Çalışmalarını özellikle Nymphoionda yoğunlaştıran Waelkens, bu binanın onarılarak, Antik çağdan günümüze işlevini sürdüren bir yapının ortaya çıkarılması amacıyla olduğunu belirtmiştir (66).

2.4.1.1.2. GÖZLEM VE YAKLAŞIMLAR

Sagalassos en yakın yerleşim merkezinden 7 km. uzakta turizm hareketliliğinin yaşanmadığı ıssız bir ören yeridir. Kentle ilgili tabela veya herhangi bir işaret levhası bulunmamaktadır. Kentle ilgili tüm bilgi adının yazılı olduğu girişteki levhadan ibarettir. Sagalassos ören yeri doğanın tahribi dışında hemen hiç bozulmadan günümüze gelebilmiş az sayıda ören yerlerindendir. Kentte gerçekleştirilen kazılar Belçika'daki pek çok kuruluş tarafından desteklenmektedir. Kazıya yardım toplamak ve Sagalassos'u tanıtmak amacıyla üzerinde kentle ilgili yapı çizimlerinin bulunduğu T-shirtler Belçika'da satılmaktadır (Res. 38-39).

2.4.1.2. S E L G E (ZERK)

2.4.1.2.1. KENT VE TARİHÇESİ

Selge: Ana hatlarıyla İsparta, Burdur kentleri ile Göller Bölgesini içine alan ve antik çağdaki Pisidya olarak adlandırılan bölgedeki önemli kentlerden biridir. Akdenize dökülen Eurymedan ırmağının (köprüçay) yakınında denizden 1000 m yükseklikte verimli bir ova üzerinde kurulmuştur. Selge'ye Antalya-Alanya karayolu üzerinden Beşkonak yoluna saparak ulaşmak mümkündür.

Selge'nin tarihi M.Ö. bin yılın ikinci yarısına gelinceye dek karanlıklar içerisindeydi. Perslerin Anadoluyu ele geçirdikleri sırada Selge'nin durumu hakkında hiçbir bilgi yoktur. Xenophon, Arrinos, Strabon gibi antik yazarlar genel olarak Pisidia'lıların savaşçılığından ve boyunduruk altına alınamaz oluşlarından övgüyle söz ederler.

Strabon Selge'liler hakkında ilginç bilgiler vermektedir. Selge, bir kent olarak önce Lakedaimonialılar tarafından kuruldu. Bununla beraber daha sonra bağımsız bir kent olarak varlığını sürdürdü. Yönetiminin kanunlara bağlı olması nedeniyle o kadar güçlendi ki bir zamanlar buranın nüfusu 20.000 kişiye yükseldi.

Bölgede doğa olağanüstüdür, çünkü Torosların zirveleri arasındaki bu ülke on binlerce kişiyi barındırabilir ve o kadar verimlidir ki, bir çok yerlerinde zeytin ağaçları ekilidir ve nefis bağları ve her çeşit davar için bol sayıda meraları vardır. ülkenin üst tarafında, çeşitli ağaçlardan meydana gelmiş korular bulunur. Bunlar arasında en çok günlük ağacı vardır. Bu ağaç fazla büyümeyip yukarı doğru düz olarak uzar ve bundan tıpkı kızılçık ağacından olduğu gibi cirit yapılır. Bu ağacın gövdesinde yaşayan bir cins ağaç yiyen kurt, ağacı içeriden dışarıya doğru yiyerek ağacın köküne önce kepek veya talaş gibi bir toz döker, sonra bu deliklerden hemen sertleşerek sakıza benzer bir madde haline giren bir sıvı sızar. Bu madde tanrıları kutsayanlar tarafından buhur olarak kullanılır. Halk Selge süsenini ve ondan yapılan merhemi över. Kentin civarındaki bölgeye ve Selgelilerin topraklarına yalnızca birkaç yerden girilebilir. Burası dağlık olup, Selge dağlarından geçerek Pomphylia denizine akan Eurymeden ve diğer akarsular tarafından meydana getirilmiş uçurumlar ve yarılarla doludur. Fakat yolların üzerinde köprüler vardır. Bununla beraber selge'liler kentin doğal tahkimatından ötürü ne eskiden ne de daha sonraları hiçbir zaman başkalarına tabi olmamışlardır ve sahip oldukları bütün toprakların nimetlerinden hiç rahatsız edilmeden yararlanmışlardır. Romalı'larla ilişkilerinde, söz konusu durumların bazılarını koruyabiliyorlardı. İskender'e bir elçi heyeti yollayarak (Termessos'ta) dost bir ülke sıfatı ile emirlerini kabul edeceklerini bildirdiler (67).

Selge'liler Roma hakimiyetini kabul ederlerken topraklarını ve bağımsızlıklarını teminat altına alan bir anlaşmayı

Romalı'lara kabul ettirmişlerdir. Avgumstus döneminde, Galatia Kralı Amyntos'a verilen topraklar içine sokuldular. Selge, erken imparatorluk çağında da, tamamen Roma topraklarına katıldı.

Selge tarihi süresince her açıdan bayındır bir şehir olmuştur. Antik yazarların sık sık sözünü ettikleri üzüm bağları ve zeytin ağaçlarından başka, eski çağda çok beğenilen ve bir tür reçine çıkarılan süsen bitkisi ve paralarında görülen günlük otu ile de tanınmıştı.

Selge harebeleri üç ayrı tepe üzerinde dağılmış durumdadır (Res.40). asıl kalesi, tarihçi Polybios'un "Kespedion" olarak adlandırdığı tepedir. Burası 3 km. uzunluğunda bir surla çevrilmiştir. Bu surun bazı bölümleri iyi durumdadır. Arkalarında belirli aralıklarla kuleler bulunmaktadır. Bu alan içinde bulunan üç odalı küçük bir yapının gümrük binası olduğu düşünülmektedir.

Tiyatrosu, Yunan ve Roma mimarisindedir (Res.:43,44,45). Tiyatronun hemen aşağısında, stadium yer almaktadır. 190x28 m. ölçülerindedir. Burada oyunlarda kazanılan zaferlerle ilgili yazıtlar ele geçmiştir. Ancak gerek bu yazıtlar, gerekse şehrin başka yerlerinde ele geçen diğer buluntular böylesine büyük bir kent için bilgi verme açısından yetersizdir.

Batıdaki Kespedion tepesinde (Res.:41) biri Zeus'un diğeri ise Artemis'e ait olması muhtemel iki tapınak vardır. Ancak ikiside çok harap durumdadırlar. Kespedion'un arka kesiminde yaklaşık 2,5 m. çapında ve 1 m. derinliğinde yuvarlak sarnıç bulunmaktadır. Bu sarnıç, sadece yağmur suyu ile değil, kuzey batıdan uzanan bir kanal ile de besleniyordu. Bu yöndeki tepelerde su kemerinin kalıntıları göze çarpılmaktadır. Batı tepesi ile güney tepesi arasında yaklaşık 109 m. genişliğinde uzun bir Stoa yer almaktadır (Res.:42). Agora,güney kesimi açık diğer üç tarafında konutlar olan yaklaşık 50 m²'lik bir alandır. Yakınında bulunan bir kilisenin yıkıntıları, Selge'nin Bizans çağında önemli bir piskoposluk merkezi olduğunu göstermektedir (68).

Selge'nin ana yolların dışında ulaşılması zor dağlık bir bölgede yer alması günümüze dek değişime uğramadan kalmasını sağlamıştır. 1841 yılında Schönborn ve Daniell'in kenti ziyaret etmesinden sonra 1885 yılında Lanckoranski ve ekibinin Selge ile ilgili araştırmalarını yayınlamışlardır.

Selge'ye ulaşımın güçlüğüne Freya Stark ve George Baen de belirtmişlerdir.

1956 yılında yayınladığı Alex. Paeth adlı kitabında Selge'ye jip, at veya katır ile ulaşmanın mümkün olduğunu belirtmiştir (69).

Baen de kente jip ile gitmenin en uygun yol olduğunu yazmaktadır (70).

2.4.1.2.2. GÖZLEM VE YAKLAŞIMLAR

Günümüzde Selge'yi Antalya'daki turizm şirketlerinin düzenledikleri jip turları ile günübirlik gelen yabancı turistlerden başka ziyaret eden son derece azdır. Dış dünyadan uzak, kendi içine kapalı Zerk Köylüleri Antik Selge'nin bazı mimari elemanlarını yapı malzemesi olarak kullanmışlardır. Bunlar arasında mezar taşı olarak kullanılan sütunlar ilgi çekicidir. Tiyatrodaki taş blokların arasındaki kenet kurşunlarının da köylülerce söküldüğü bilinmektedir (Res.:46,47,48).

Antik kentin yapılarını gösteren tek tabela Kespedion tapınağındaki ahşap tabeladan ibarettir (Res.:41).

2.4.1.3. T E R M E S S O S (GÜLLÜK DAĞI)

2.4.1.3.1. KENT VE TARİHÇESİ

Termessos kenti kalıntılarının da bulunduğu 6.702 hektarlık alan 3 Kasım 1973 yılında Ulusal Park ilan edilmiştir. Ulusal Parka adı verilen Termessos'un antik pisidia'nın Pamphylio'ya komşu olduğu yörede, Solimler tarafından kurulduğu sanılmaktadır. İskender M.Ö. 334'te Pamphylia'yı ele geçirdiyse de Termessos'u alamamıştır. M.Ö. 1.yy. içişlerinde bağımsız olarak Roma yönetimine giren

Termessos'tan günümüze ulaşan yapılarda Bizans etkisi görülmez. En parlak çağını M.S. 1. ve 2. yüzyıllarla 3. yy. başlarında yaşayan kentin 5. yy. terk edildiği sanılmaktadır. Termessos, Türkiye'de kalıntıları günümüze en iyi biçimde ulaşan antik kentlerdendir. Kente Antalya Korkuteli Karayolu'ndan ayrılan 9 km. lik yol ile ulaşılmaktadır.

Parkin ziyaretçi merkezi geilince sağda, Pamphylia'yı Ege'ye bağlayan yolu denetlemek ve geçenlerden haraç almak amacıyla M.S. 2. yy yapıldığı sanılan 10 kuleli bir duvar görülür. Biraz yukarıda kent merkezine çıkmak için M.S. 2. yüzyılda yapılan Kral yolu'nun dayanak duvarları vardır. Daha sonra gözetleme kuleleri ve bir sarnıcın yer aldığı kent girişine gelinir. Hadrianus Kapısı olarak adlandırılan yapı ve sarnıç 'a gelinince, Kral yolu'nun 2,5 km'lik son bölümüne gelinir. Yolun solunda ana su deposu olarak yapılan üç girişli sarnıç dağıtım şebekesinin bir bölümünü oluşturan su kemerleri, Kral Yolu'nun dayanak duvarları ve bazı yerlerde yüksekliği 6 m. ye ulaşan kent surlarına ait kalıntılar görülür. Kentin asıl kapısından sonra gözetleme kulesi ve mezarlar geçilip sola dönülünce yanında bir hamamı da bulunan Gymnaşion'a ulaşılır. Burada, dağdan gelen sularla kent kanalizasyonunu vadiye akıtan drenaj sisteminin kalıntıları ve sarnıç bulunmaktadır.

Osbaros Stoası geçildikten sonra Termessos'un günümüze değin en iyi korunmuş yapısı olan tiyatronun 4.200 oturma yeri vardır. Kentin en ilginç yapı kalıntısı, sözü edilen Stoa'nın sağındaki agoradır. Burası tam bir dikdörtgen biçiminde olmayışı, güneyinin açık ve üstünün kapalı oluşu, önünde bir açık spor alanı Hereon anıtının yer alması ve altında birbirleriyle bağlantılı beş sarnıcın bulunmasıyla öteki kentlerdeki agoralardan ayrılır. Tiyatro kadar iyi korunmuş olan bir başka yapı da agoranın yanındaki Odeion'dur. Bir duvarının 10 m. yüksekliğinde olması ve pencerelerin varlığından ötürü iki katlı ve çatılı sanılan

Odeion'un 600 oturma yeri bulunmaktadır. Termessos'un altı tapınağından en büyüğü olan ve Korinth düzeninde yapıldığı için Korinth tapınağı adıyla anılan yapının kalıntıları görülmektedir. Tapınağın önünde, agoraya ulaşan üçüncü Stoa olan Attolos Stoası yer almaktadır. Bulunan bir yazıttan Stoa'yı Bergama Kralı II. Attolos'un yaptırdığı anlaşılmaktadır. Kentin kuzey batısındaki nekropolis bir taş ocağını andırmaktadır. Burada Roma öncesine ait taşlara oyulmuş mezarlar ve M.S. 1-3 yy arasında yapılmış lahit mezarlar görülür (71).

2.4.1.3.2. GÖZLEM VE YAKLAŞIMLAR

Ulusal Park olarak ilan edilen Termessos ören, doğanın tahribi dışında değişikliğe uğramadan günümüze dek gelebilmiştir. Geniş bir alana yayılan antik kent ağaç ve çalıların içinde hemen hemen kaybolmuştur. Kentin yapılarını gösteren ahşap tabelalar doğa ve insanlar tarafından tahrip edilmişlerdir. Rehbersiz veya rehber kitabı olmadan kentin tamamını gezmek son derece güçtür. Ulusal Park'ın girişindeki müze binasında kentle ilgili resimler ve doğal yaşamla ilgili bitki - hayvan örnekleri sergilenmektedir.

2.4.2. KİLİKİA TRAKHEİA (DAĞLIK KİLİKİA)

Kilikia bölgesinin Toros Dağlarının kıyıya yaklaşmasıyla meydana gelen engebeli kısmıdır. Anemorium, Selevkeia, adkolykadnum, Korasion, Korykos, Olba, Kanytelis, Tompeipolis, Olba Kilikia Eyaletini meydana getiren kentlerdir. Strabon, bölge hakkında ilginç bilgiler vermektedir.

Bölge doğal olarak, kara ve deniz bakımından korsanlığa çok uygundur. Bu karada, dağların yüksek oluşu ve üzerlerinde geniş yaylalara ve meralara sahip olan kabilelerin oturuşundan, gemi yapımında kullanılan kerestenin varlığından ve aynı zamanda limanların, kalelerin ve gizli yerlerin oluşundandır (72).

2.4.2.1. ELAIUSSA SEBASTE (AYAŞ, KANLIDİVANE)

2.4.2.1.1. KENT VE TARİHÇESİ

Elaiussa Sebaste (Ayaş Kanlıdivane) Silifke-Mersin Karayolu üzerinde ve Silifke'ye yaklaşık 35 km. mesafededir. Şehir mühtemelen M.Ö. 11. veya 1. asırda kurulmuştur. M.Ö. 31'den biraz önce Elaiussa Roma egemenliğindeyken belki Romalılar tarafından Torcondimotos'a M.Ö. 20'de ise Kilikia'nın dağlık şehirleri ile birlikte Kappodakia kralı I. Arkhelaos'a verilmiş ve bu kralın zamanında Avgustos'a olan sadakat ve şükran ifadesi olarak ismi Sebaste şeklinde değiştirilmiştir. M.S. 72'de Roma Senatosunca durumu yeniden ayarlanan ve düzenlenen Kilikia bölgesi Roma İmparatorluğuna kesin olarak bağlanınca, bölgenin bir şehri olan Elalusssa Sebaste'de aynı duruma tabi olmuştur. Roma egemenliği ve erken hristiyan döneminde büyük gelişme gösteren şehir M.S. VI. asırda limanın kumla dolması ile önemi yitirilmeğe başlamış, VIII. asırdaki Arap akınlarından sonra ise aşağı yukarı tamamen terk edilmiştir.

Elaiussa Sebaste antik çağlarda bu günkünden farklı bir duruma sahipti. Korykos (cennet-cehennem) yönünden gelindiğinde uzun bir yarımada bugün dolmuş olan ufak limanı korumaktaydı. Antik şehir limanın gerisinde yer alıyordu ve karşısına ufak bir ada isabet etmekteydi. Bu ada bugün kara ile birleşmiş ve yarımada haline gelmiştir. Silifke yönünden gelindiğinde yolun solunda görülen ilk kalıntılar Çukurbağ deresi üzerindeki oquadukt kalıntılarıdır. Bulunan bir yazıta göre M.S. 400'den önceye tarihlenmektedir. Aşağı yukarı birbirinden 300m. uzaklıktaki oquaduk'lerden sonra, bir zamanlar yarımada olan tepenin üstünde ve kuzeybatı-güney doğu doğrultusunda 6x12 sütun sayılı Romal devri tapınağı yola yakın bir yerde bulunmaktadır. Kompozit ve Korint düzeni arası başlıklı üç pascialı arşitrovı olan podiumlu bu tapınağın Stylobadı üzerine erken hristiyanlık döneminde kilise inşa edilmiştir. Kilisenin yaptığı tahrip yüzünden tapınağın cellasının durumunu anlamak olanaksızdır (Rs.:49-51).

Şehrin kalıntılarının yoğun olduğu kesimde bir zamanlar ada olan bugünkü yarımadanın kuzey yönünde karşısında tiyatro yer almaktadır. Theatron oyukluğu belli olan ve yakın zamana kadar oturma sıraları yerinde duran tiyatronun önünde XIX. yy. 16 sütunu görülebilen Stoa bulunmaktaydı. Bugün Stoa'nın sütunlarından bazıları ile bir kısmının kaideleri ancak görülebilir haldedir.

Şimdiki yarımada antik çağdaki ada üzerinde ise Karradarkia kralı Arkehelaos'un sarayı bulunmaktaydı. Bugün sarayın olduğu yerlerde ve onun kalıntıları üzerine inşa edilmiş erken hristiyan kilisesinin kalıntıları bulunmaktadır. Kilisenin kalıntıları içinde farklı mimari tekniğe sahip saraya ait duvar izlerini seçmek mümkündür. Ada'nın su gereksinimini karşılamak için yapılmış olan aquaduk'un izi de görünen kalıntılardandır.

Elaiussa Sebaste çoğu Kilikia kenti gibi mezar yönünden çok zengin bir şehirdir. Çoğunluğu M.S. 11. asra ait olan mezarların içinde korint düzeninde yapılmış sekiz mezar abidesi, Olba-Diokaisareia yolu üzerinde rastlanan şekilde hemen hemen çatı yüksekliğine kadar ayakta durmaktadır.

2.4.2.1.2. GÖZLEM VE YAKLAŞIMLAR

(73)

Sahile yakın bir antik kent olan Elaiussa Sebaste turizm ve yazlık konutların tahribi altındaki bir ören yeridir. Bölgede yaşayanlar antik bir şehir üzerinde bulunduklarının farkında değildirler. Modern yerleşimi ile antik kent iç içedir ve yapılan yeni inşaatlar antik kent aleyhine hızla çoğalmaktadırlar (Res.: 51-52). Kentin adını gösteren Kültür Bakanlığı'nın sarı levhası anayol üzerinde bulunmamaktadır. Kentin yapıları da tabelasızdır. Ağaçlar, çalılar, tarlalar ve çağdaş yapılar arasında kaybolmuş durumdadırlar.

Erkün hristiyan kilisesinin bulunduğu tepeye yamacı takip eden bir patika ile ulaşmak mümkündür. Kilisenin içindeki ağaçlar yapıyı tanınmaz derecede kaplamışlardır. Yıkılmış sütunların hala ayakta kalabilmiş tanburları her an düşebilir izlenimini vermektedir.

2.4.2.2. D İ O C A E S A R E A (UZUNCABURÇ)

2.4.2.2.1. KENT VE TARİHÇE

Silifke'den kuzeye giden 24 km'lik yolun bitti yer Uzuncaburç'tur.

Olba kentinin kutsal yeri olan Diocaesarea imparator Domition tarafından yapılan düzenlemeden sonra bağımsız olmuştur. Şehir antik çağlarda da bugünkü güzergaha yakın bir şekilde Silifke'ye (Seleukeia) ve Olga'ya arnavut kaldımı şeklinde yapılmış yollarla bağlıydı. Nitekim bu bağlantıları ve yolun uzun süre kullanıldığını M.S. 75-76, 197 ve 308'de dikilmiş mil taşları göstermektedir. Şehrin tarihi ile ilgili ayrıntılı bilgi veren kaynaklar bulunmamıştır. Ancak kalıntılar yoluyla önce Seleukaslar'ın sonra Roma ve Bizanslıların egemenlik kurdukları söylenebilir.

Diocasorea düz bir tepenin üzerine kurulmuştur. Kentin en ilginç ve önemli yapılarından biri tapınak, diğeri ise bugünkü yerleşmeye adını veren kuledir. Korint düzeninin tapınakta ilk defa dış sütunlarda kullanıldığı yer olarak önem taşıyan Diocaesarea'daki Zeus Tapınağı aynı zamanda buradaki en eski kalıntıdır. 6x12 sütun sayılı Peripteros planlıdır (Res.:54-55). İçteki duvarlara ait hiçbir izi bulunmayan 1/4'ü düz bırakılmış, üst kısmı yivli sütunları ayakta tapınak doğu tarafı hariç muntazam bolaklardan oluşan yüksek bir peribolos duvarla çevrilidir. Bulunan bir kitabeden Tapınağın Seleukos Nikatar tarafından kurulduğunu öğrenmek mümkündür. yapı arkeologlarca Stilistik yönden, bir kısmına göre M.Ö.111. asrın başına, bir kısmına göre ise M.Ö. 11. asrın ortasına tarihlendirilmektedir. Bizans egemenliği sırasında kiliseye dönüştürülen tapınak ve onu çevreleyen duvardan kuzey yönünde çıkıldığında doğu-batı doğrultusunda uzayan ve M.S. 1. asırda yapılmış olan sütunlu cadde bulunur. Zeus Tapınağını çevreleyen Peribolosun köşesine yakın yerde bu sütunlu caddeye kuzey-güney doğrultusundaki bugün sütunları ayakta görülmeyen cadde

bağlanmaktadır ve üç gözlü bir kapı ile sur dışına çıkışa imkan verir. Doğu-batı doğrultusundaki caddeye batıya doğru takip edildiğinde şehir duvarına yakın yerde, yekpare altı granit sütunun taşıdığı korint başlıklı, arehitrav lentosu ile ayakta duran Tykharan'a ulaşılır.

Doğu tarafı uzun ve dar bir platform, batı tarafta kare şeklinde bir cella'dan oluşan yapı üzerindeki kitabeye göre M.S. 1. asrın ikinci yarısında inşa edilmiştir.

Doğu-Batı doğrultusundaki sütunlu cadde doğuya doğru takip edildiğinde, her birinde yivsiz korint başlıklı altışar sütun bulunan birbirine paralel iki sıradan oluşmuş anıtsal kapıya ulaşılır. (Propylon) Sütunlu cadde bu anıtsal kapıdan sonra daha da genişleyerek batıya doğru uzar (Res.:53).

Zeus Tapınağının doğu kısmında sütunlu caddenin güneyinde ise oldukça iyi korunmuş olan tiyatro bulunmaktadır. Skenesinin üzerindeki kitabeye göre Marcus Aurelius (161-1807) ile Lucius Vervs'un (161 - 169) ortak yönetimleri sırasında yapılmıştır. Tiyatronun güneyinde vadi içinde büyük bir yapının daha izleri görülebilir. Bir gymnasion veya hamama ait olması gereken bu yapının kesin şekli belli değildir.

Diocaesarea'nın en ilginç yapılarından biri de 22,5 m. yükseklikteki 5-6 katlı kuledir. Yazıtına göre M.Ö. III. asrın sonu veya II. asrın başında Tarkyaris'in oğlu rahip Teucer tarafından inşa ettirilmiştir. Bir başka yazıtta kulenin M.S.III. asırda onarıldığı belgelenmektedir. Kentin yaklaşık 1-1,5 km. güneyinde kare planlı köşelerde dor düzeninde pilasterleri olan dor başlıklı ve basamaklı piramit örtülü bir başka kule daha bulunmaktadır. Yapı şekline göre bu da Hellenistik devirde bir rahip tarafından inşaa ettirilmiş mezar abidesi olarak kabul edilmektedir.

Diocoesearea'nın kuzey-doğu yönünde şehir duvarının dışında kayaya oyulma veya lahitlerden oluşan geniş bir nekropel alanı bulunmaktadır. 1960 yılında Prof.D. Yusuf Baysal tarafından Zeus Tapınağında temizlik çalışması yapılmıştır

2.4.2.2.2. GÖZLEM VE YAKLAŞIMLAR

Diocaesarea'nın değişikliğe uğramamış göz alıcı harabeleri, ziyaretçileri giderek artan bir sayıda kente çekmektedir. Büyük bir levhada kentin tarihi verilmiştir. Diğer yapıların bazılarında tabela bulunmaktadır. Köyde yaşayanlarca satılan ve iki sayfadan oluşan rehber kitapçık ziyaretçiler için yararlı olmaktadır. Turizmle yeni yeni tanışan Uzuncaburç köyünün altyapısı kurulurken Antik kent dokusu önemsenmemiştir. Anıtsal giriş kapısının önünden geçen kablolar ve aynı aks üzerinde bulunan telefon kulubesi anıtın estetik değerini zedelemektedir (Res.:53).

2.4.2.3. SELEUKEİA AD KALYKADNUM (GÖKSU SELEUKEİASI)

2.4.2.3.1. KENT VE TARİHÇESİ

Bugünkü Silifke ilçesinin üzerinde bulunan Göksu'nun (Kalykadnos-Calycodnum) batı yakasındaki Seleukeia kenti ismini aldığı Seleukos Nikator tarafından muhtemelen M.Ö. 296-280 yılları arasında kurulmuştur.

Silifke'ye Antalya-Mersin karayolu üzerinde bulunmaktadır.

Seleukoslar'a ait bir kent olmasına rağmen Seleukoslarla - Ptolemaioslar arasındaki çekişmelerin sonucunda bu şehrin durumunun ne olduğu bilinmemektedir. Ancak Dağlık Kilikia bölgesinin çoğu şehri gibi Seleukeia'nın da Roma'nın himayesi altında ve müttefiki olduğunu bilmekteyiz. M.S. 72'de kesin olarak Roma'ya bağlanan Seleukeia IV. yy. da Dağlık Kilikia veya İsaوريا'nın metropolisi olmuştur. Şehir bugün kalıntısı görülen geç devirlere ait kalenin eteklerinde ve modern şehrin altında Göksu'nun kenarındaki alanı kaplamaktadır. Ayakta kalan kalıntıların hemen hepsi Roma ve Bizans dönemine aittir.

Cumhuriyet İlkokulunun 100 m. ilerisinde bulunan Tapınak, M.S.2. yy da inşa edilmiştir. Karinth düzeninde 8x14 sütunlu tapınağın tek bir sütunu başlığı ile birlikte ayakta kalmıştır .

1980 yılında Çelik Topçu tarafından başlatılan kazılar sonucu tapınak hakkında yeni bilgiler edinilmiştir. 1984 yılındaki çalışmada tapınağın kuzey batı köşesinde bulunan ve önceki yıllarda yıkımına başlanan yapı kaldırılarak alan temizlenmiştir. Bu yapıya ait moloz taşlar temizlenmiş, tapınağa ait alanlar ise numaralanarak uygun bir yere taşınmıştır. Evin taban seviyesinden aşağı doğru kazıldığında moloz dolgu içinde dağınık olarak Bizans mimari parçaları, Opus - Sectile döşeme malzemesi ile taş ve cam mozaik küpcükler ele geçmiştir ().

2.4.2.3.2. GÖZLEM VE YAKLAŞIMLAR

Seleukeia modern çağın getirdiği yıkımlardan etkilenmiş bir antik kenttir. Hemen her yapının duvarında, avlusunda veya bahçesinde antik devirden kalma mimari parçaları mozayik taban döşemelerine sık sık rastlanmaktadır .

Kazı çalışmaları tamamlanan Tapınağın üzeri ağaç ve çalılarla kaplanmıştır (Res.:567.

2.4.2.4. KORYKOS (CENNET CEHENNEM)

2.4.2.4.1. KENT VE TARİHÇESİ

Yörede oturanlar tarafından Cennet ve Cehennem olarak tanımlanan bu kent Mersi'nin 50 km. güney batısında bulunmaktadır. Anayol kent duvarının doğu kesimini doğrudan doğruya keserek kalıntıların içinden geçmektedir. Karayolunun güneyindeki kumsalda bulunan kale, M.S. 12. yy. başında Rubeniyan Sülalesinden Ermeni kralları tarafından inşaa ettirilmiştir. Diğer bir kale ise, Korykos'un karşısında kıyıdan hemen hemen 200 m. ilerideki bir odacık üzerine inşa edilmiştir. Her iki kale de eskiden denizin içindeki bir duvarla birbirlerine bağlanmışlardı.

Yolun kuzeyindeki tepenin eğimi üzerine kurulan kent, oldukça güzel ve ilginçtir. Burada yer alan iki geniş ve derin çukur (obruk) halk tarafından cennet ve cehennem olarak adlandırılırlar. Bunlardan cennet olarak anılan büyüğü 200 m. genişliğinde, 70 m. derinliğindedir. Bu çok

büyük oyğun kuzeydoğu ucunda etrafı duvarla çevrili bir kilise bulunmaktadır (Res. 57-58). Anılan kutsal yerin çevresindeki duvar (peribolos) güzel Polygonal bloklardan inşa edilmiştir (Res. 59). Bu nedenle olasılıkla helenistik döneme aittir. Kilisenin kuzey duvarı ise Olgun Helenistik Stilin oldukça güzel işlenmiş kesme taş işçiliğini anımsatmaktadır. Kilisenin diğer duvarları daha sonraları yapılmıştır. Kutsal yer M.Ö. 3 ya da 2. yy. da inşa edilmiş ve M.S. 5. yy'da da bir kiliseye dönüştürülmüş olmalıdır.

Son yıllarda iki Alman bilim adamı Otto Feld ve Hans Weber, kutsal yerin Helenistik duvarı civarındaki bir tapınaktan taşındığı ve burada kilisenin bir bölümü olarak yeniden kullanıldığını kanıtlamışlardır. Apsiste bulunmuş olan ve günümüzde ören yerinde duran iki karinth başlığı parçaları, kilisenin M.S. 5. yy. da inşa edilmiş olduğunu göstermektedir. Büyük bir olasılıkla bu kutsal yer, esas olarak Zeus Korykios'a sunulmuştur. Ayrıca bu kutsal mahallin antik yazarlarca kaydedilmiş olan efsane ve öykülerine göre, Korykos'ta aranması gereken canavar Typhon'un yeri kabul edilmektedir. Korykos örenini Miltner'le birlikte araştırmış olan Josef Keil, Latin coğrafyacısı Mela tarafından anlatılan Typhan Mağarasının tanımına uyan bir yer bulduklarını bildirmiştir. Keil, bugün nerede olduğu bilinmeyen bu mağaraya yaptıkları geziyi anlatmaktadır.

Büyük çukurun içinde bugüne değin kalmış olan tek yapı Meryem Ana Kilisesi'dir. Oyğun güney kesiminin en dibinden 70 m. derinlikteki bu kilise M.S. 4. yy. dandır. Söz konusu dinsel bina her iki kenarında kutsal eşyaların konduğu yerler ile bir opsisten oluşan küçük bir kilisedir.

İkinci çukur, büyük olanın hemen 200 m. kuzeyinde yer almaktadır. Duvarları çok dik olduğundan ötürü, derinlere ancak portatif merdivenlerle inilebilir (77).

2.4.2.4.2. GÖZLEM VE YAKLAŞIMLAR

Korykos ören yerinin bulunduğu bölgenin son derece değişik

yapısı ve Mersin-Silifke karayolundan sadece 3 km. içeride bulunması nedeniyle kalabalık bir ziyaretçi topluluğu tarafından gezilmektedir.

Kentin tarihi ve efsaneleri ile ilgili herhangi bir bilgiyi içeren tabela veya yayını yoktur.

Asfalt yol Tapınak ile Cennet Obruğunun arasından geçirilirken tapınağın dış duvarının bir kısmı yıkılmıştır.

Kuzey duvarı isim ve tarih vb. yazılar kazınarak tahrip edilen tapınağın önü otopark olarak kullanılmaktadır.

3. ARAŞTIRILAN ÖREN YERLERİ ARASINDAN ÖRNEKLENEN TERMESSOS, APHRODISİAS VE ÇATALHÖYÜK ÖRENLERİNİN İNCELENMESİ

İç Anadolu, Marmara, Ege ve Akdeniz bölgelerinde araştırılan ören yerleri arasından üç antik çağ kenti ile bir höyük tipik özelliklerindn dolayı detaylı olarak incelenmiştir.

Termessos antik kenti terkedildiği zamanlardan bugüne dek iskan görmemiş, doğanın taribi dışında hemen hiç değişmemiştir.

1961 yılında kazılmaya başlanan Aphrodisias ören yeri Arkeoloji bilimi için oldukça kısa sayılabilecek bir süreç olan otuz yıl içerisinde kazılarak ortaya çıkarılmıştır. Ören yerinin bulunduğu alan kamulaştırılarak sınırları belirlenmiş ve buluntuların sergilendiği bir müze binası yapılmıştır.

Neolitik çağın önemli bir merkezi olan Çatalhöyük 1961 yılında kazılmaya başladıktan üç yıl sonra hiç bir önlem alınmadan terkedilmiştir.

Kazı çukurlarında yoğun olarak bulunan kerpiç malzeme iklim şartlarının olumsuz etkisi ile yokolmaktadır.

3.1. T E R M E S S O S

Termessos Kenti bağımsızlıklarına düşkün savaşçı bir kavim

olan "Solymians"lara aittir. Deniz kıyısı, ana yollar ve ovanın uzağında yüksek bir dağın üzerinde güçlü bir kent kurmalarındaki kararlılıkları tarihleri boyunca bağımsızlıklarını korumalarını ve diğer kentlerin sorunlarından uzak kalmalarını sağlamıştır. Bizans döneminde terkedilerek ıssızlaşan kentin üzerinde yeni bir yerleşim kurulmaması, sanayi ve turizm yatırım alanlarının dışında kalması nedeniyle Termessos doğanın tahribi dışında hemen hiç değişikliğe uğramadan günümüze gelebilmiş az sayıdaki ören yerlerindendir. Bölgenin 1970 yılında Ulusal Prk ilân edilmesi ile Antik Kentin korunması güvence altına alınmıştır.

3.1.1. K O N U M

Termessos Ören yeri Antalya'nın 25. km. Kuzeybatısında Güllük Dağının üzerinde bulunmaktadır. Ören yerini de içine alan 6.702 hektarlık bir alan 1970 yılında Ulusal Park olarak ayrılmıştır. Dağlık bir alanda kurulmuş olan ulusal parkın ortasında Güllük Dağı (Antik Solimos) yer alır. Güney Batı Kuzey Doğu doğrultusunda uzanan Güllük Dağı Toptepe Doruğunda 1.265 m'ye yükselir. Batısı ve kuzeyi. Yenice Deresi, güneyi ise Karaman Çayı vadileriyle parçalanmış olan bu dağlık alan, traverten taraçalarla Antalya Ovasına doğru alçalır. Ulusal Parkın doğal yapı açısından en ilginç yüzey şekli, Güllük Dağı ile güneydeki Karadağ (1.663 m) arasında yer alan Mecine Kanyonudur. Tektenik olaylar ve akarsu aşındırmasıyla oluşan kanyonun dik duvarlarının yüksekliği bazı yerlerde 600 m. ye ulaşır.

3.1.2. DOĞAL YAPI

3.1.2.1. F L O R A

Ulusal park alanı bitki örtüsü açısından son derece zengindir. Kuzey ve güneydeki kanyonlarla dere boylarında az miktarda kavak ve çınar ağacına rastlanır. Tüm park alanını kızılçam ormaları kuşatır. Güllük Dağının yüksek kayalıklarında ise tek tük ardıçlar görülür. Kızılçamlarla ardıçlar arasındaki orta kesim, başta yabani zeytin, defne, kermes meşesi ve tespih ağacı olmak üzere zengin bir maki örtüsüyle kaplıdır.

3.1.2.2. F A U N A

Parktaki yabanıl yaşam hayvan varlığı açısından da zengindir. Dağkeçisi, alageyik, tilki, çakal, ayı,yabandomuzu, porsuk ve sansarın yanısıra şahkartal, doğan, keklik ve kumru parkta bulunan başlıca yabanıl hayvanlardır. ama Antalya'nın bu kesiminde bilinçsiz kullanma ve avlanma yüzünden bitki örtüsüyle hayvan varlığı önemli ölçüde tahrip edilmiştir; eskiden burada yaşayan ve yöre halkının kaplan adıyla andığı Anadolu porsına 1954'ten beri rastlanmamaktadır. Düzlerçamı ormanlarnıda kurulan çitle çevrili bir alanda da soyu tükenmekte olan alageyikleri ürtme çalışması başlatılmıştır (78).

3.1.3. KENTİN TARİHÇESİ VE KENTLE İLGİLİ YAPILAN ARAŞTIRMALAR

Eski yazarlar kentin adından Termesseus, Termessus, Termessenses, Thermesus gibi çeşitli şekillerde söz etmektedirler. Psidia Bölgesinde Termessos adlı ikinci bir kent daha bulunduğundan bu iki şehir Büyük ve Küçük Termessos olarak birbirlerinden ayrılırlar. (Termessos Maior ve termessos minor)

Büyük Termessos kentinin kalıntıları Güllük Dağının eteğinde yer alır. (Termessos Maior). Diğer Termessos kenti (Termessos Minor) Lykia'da (Kemerarası) Kocaçay'ın yukarı kısmında antik "Oinoanda" kentinin çok yakınındadır. Muhtemel olarak Oinoanda'lılarla yapılan anlaşmaya göre Büyük Termessos'un M.Ö. III. yy. kurduğu kolonisidir. Sonradan Oinoanda ile birleşmiştir (79).

Termessos'un antik Pisidia'nın Pamphylia'ya komşu olduğu yörede M.Ö. 20. yy. Solimler tarafından kurulduğu sanılmaktadır (Harita:1). Heradota göre kent Solym'ler tarafından kurulmuştur. Lykialıların bugün oturdukları topraklar eskiden Milastı ve Milas'lılara Solym'ler denilirdi . Solymerler Homerosun İliada'sından Bellerophon efsanesiyle ilgili savaşçı bir dağ kavmi olarak anılırlar. (80)

...Bellerophon daha az tehlikeli olmayan başka ödevlerde aldı. Ölümünü isteyen İobates, bu defa onu "vahşi bir kavim olan Solymos'larla savaşa gönderdi...

Solymos : Zeus, yahut Ares'in oğlu anadolu'da Lykia'da yaşayan Solyni'lerin babası sayılır (80).

Strabon'da Termessosluların Solymer'ler olduklarını yazmıştır.

Termessoslu'ların kalelerinin üst tarafında bulunan tepeye Solymmos (Güllük Dağı) denir ve Termessoslu'ların kendilerine de Solymler denir. Bellerophantes'in siperi ve Solymlere karşı yapılan savaşta ölen oğlu Peisandros'un mezarı da bu civardadır. Bu anlatım ozanın (Homeros) sözleriyle de uyuşur. O, Bellorophontes için şöyle der: "Sonra o şanlı Salymler'le çarpışırken, savaşa doymayan Ares tarafından öldürüldü."

Termessos bir Pisidia kentidir.

Artemidoros; Selge, Sagalassos, Pednelissos, Adada, Tymbria, Kremna, Piyyassos, Amblada, Anabura, Sinda, Aahassos, Tarbassos ve Termessos'un Pisidia kentleri olduklarını söyler. Bunlardan bazıları tamamen dağlarda olduğu halde, bazıları da her iki tarafta da dağların eteklerinde Pamphylia ve Milas'a kadar uzanırlar ve kuzeye doğru yerleşmiş oldukları halde, hepsi de barışsever insanlar olan Phrygialılar, Lydialılar ve Karialılar'la komşudur (81), (Harita:2).

Strabon, Termessoslu'ların Pisidya dilinin bir lehçesi olan Solyman dilini kullandıklarını belirtir. Fakat M.Ö. III. yy. itibaren Hellenleşen kentte bu dil sadece yazıtlarda görülmektedir. Solyman lehçesi vatandaşların isimlerinde de kullanılmaktadır. Obrangoueış, Kbarolasis, Sarolougeris gibi.

Romalı'lardan farklı olarak Yunanlı'lar ve Anadolulu'lar da genellikle bir isim kullanılmaktadır. Bize değişik, garip ve zor anlaşılır gelen bu isimler kullanılmaya uygun görülmemektedirler (82).

Termessosun tarih sahnesine çıkışı İskenderin 333 yılında kentin önünde görülmesiyle başlar.

Perge üzerinden Frigya Bölgesine (Gordion) gitmek isteyen B.İskender Pisidia ve Friga Bölgesileri arasındaki doğal bir geçit olan Yenice Boğazının üzerinde kurulan Termessosu kuşatmıştır.

Arionus'un anlattığına göre kentin etrafı uçurumlarla çevrilidir. Birbirlerine yaklaşıp bir kapı şeklini alan geçidi küçük bir birlik kolayca savunabilir. İskender'in geldiğinde Termessoslu'lar bu bölgeyi ellerinde tutmaktaydılar. İskender saldırıya geçmedi. Kampını kurdu ve Selge'den gelen elçilerle buluştu. Selgeliler Termessoslu'ların çok eski zamanlardan beri düşmanı olmalarına karşın İskenderi saldırı için ikna etmeye çalışmadılar. Sonuçta İskender yönünü değiştirerek Sagalassos üzerine ilerledi (Harita 3), (83).

İskender'in kente saldırmadan çekilmesinin nedeni konusunda tarihçiler kesin bir görüş birliğine varamamışlardır.

Alexandar Path (B.İskender'in izinde) kitabının yazarı F.Stark, Frigya'ya giderken İskenderin Termessos'dan geçmesine bir anlam verememektedir. Perge'li komutanlarca yanlış yönlendirildiği kanısındadır (84).

Kuşatmanın kaldırılması konusunda da görüşler ayrılmaktadır. Kimileri yanlış yolda olduğunu anlayınca İskender'in geri döndüğünü ileri sürmekte, kimileri de kendini çok iyi savunduğu için daha çok adam ve zaman yitirmekten kaçındığı için geri çekildiğini söylemektedirler.

Her iki durumda da Termessos İskender'in saltırıpda ele geçiremediği tek kent olarak tarihe geçmiştir.

Kuşatmanın yeyri Yeni Kahvenin yarım mil doğusundadır. Burada bulunan iyi durumda büyük bir duvarın yakıntılarında Arrion bahsetmemektedir. Görünen kalıntıların İskender'den sonra yapıldığı düşünülmektedir (85).

İskenderin M.Ö. 323 yılında ölümünden sonra imparatorluğu generalleri arasında paylaşılmıştır. M.Ö. 319'da Küçük Asya'yı ele geçiren Antigones ile diğer generallerin arası açılmıştır. İskender'in generallerinden Alketas Termessoslu'lardan yardım görerek hazırladığı ordu ile Antigonos'a saldırmış, Savaşı kaybeden Alketas Pisidialı ordu birliklerine güvenerek Termessos' sığınmıştır. Alketası takip eden Antigenos, şehir kapısına gelerek Alketas'ın iadesini istemiştir. Termessos'lu yaşlıların Alketas'a ihanet etmeleri üzerine intihar eden Alketas'ın cesedi Antigonos'a verilmiştir.

Üç gün süre ile açıkta onursuz bir şekilde kalan ceset çürümeye başladığında Antigonos çekilmiş, Termessos'lu genç savaşçılar Alketası içeriye alarak ona layık bir mezar inşaa etmişlerdir.

3. yy.'da Termessos'da geçen önemli bir olayın kaydına rastlanmamaktadır. Bu dönemden itibaren kentin kimliğini yitirerek Hellenleştiği görülmektedir. Termessoslu'lar M.Ö. 189 yılında komşuları İsinde'ya saldırarak ele geçirmiş ve İsindalı'ların bölgedeki Roma Orduları komutanı Manlius Vulso'ya şikayetleri üzerine geri çekilerek 50 Talent ceza ödemek zorunda kalmışlardır.

Termessos'lular eski düşmanları Selge'lilere karşı Bergama Kralı 2. Attolos'a yardım ettikleri görülmektedir. Bergama toprakları Roma ülksine katılınca da korsanlara karşı seferlerinde Romalılara yardımcı olmuşlardır. Roma'nın M.Ö. 1. yy.'da Mithridiates ile yaptığı savaşlarda Roma Saflarında yer alan Termessos'lulara Senatoca "Romanın Dostu ve Müttefiki" ünvanı verilerek işlerinde bağımsız olduğu ve kendi kanunlarını kendileri yapacakları hususu da kabul ve tasdik edilmiştir M.Ö. 70.

Roma İmparatorluğu döneminde, Termessos'un otonomisini koruduğu bastırdığı sikkelerden anlaşılmaktadır (86).

Roma çağında büyük imar gören ve gelişen kent M.S. 3. yy'a kadar bu canlılığını korumuş ve Roma'nın Küçük Asya'daki etkisinin azalmasıyla da M.S. 5. yy'da Termessos'luların kentlerini terk ettikleri tahmin edilmektedir. Yapılarda Bizans etkisinin görülmemesi, bu görüşü doğrulamaktadır.

Termessos'da henüz kilise olarak nitelendirilecek bir yapı kalıntısına rastlanmamış olmasına karşın. bu toprak altında kilise olmadığı anlamına gelmemektedir (81)

Termessos ören yerinde henüz kazı yapılmadığından bu konu yapılacak çalışmalarla aydınlanacaktır.

3.1.4. K E N T

Gördüğümüz Pisidia Kentleri arasında en benzersiz olanı Dağlar arasına gizlenmiş Termessos'dur.

Eğer Pisidia'lılar gerçekten korsan savaşçılarsa bu kartal yuvasına benzeyen yerden daha iyisini bulamazlardı (82)

Termessos sınırları içinde kalan şehir bölgesi tarih boyunca çeşitli değişikliklere uğradı. M.Ö.III. yy.'da şehrin batı yönünde oldukça geniş bir alana yayıldığı Strabon tarafından ileri sürülür.

Roma İmparatorluk çağında kent 550-600 km² genişliğinde üçgen şeklinde bir alana yayılıyordu. Bu alanın sınırları içinde İncirlisu, Karamani Çayının yukarı ve orta havzaları, Orta Pamphylia Terasının 100-150 km² bir bölümünü de kapsamaktadır.

Termessos Kenti terk edildikten sonra yeni bir yerleşmeye tanık olmadığı için deprem ve sair doğal olaylar sonucu meydana gelmiş tahribin dışında oldukça sağlam ve iyi korunmuş ören yerlerinden biri olarak gösterilebilir.

Harabeler Antalya-Korkuteli yolu üzerindeki Yenice Kahve yakınında bulunn Helenistik devir suru ile başlar ve Güllük dağının tepesine kadar devam eder.

3.1.4.1. S U R

Pamphylia sahillerinden Ege'ye ulaşan eski kara yolunu kontrol etmek için yapılan şehir surunun bir bölümüdür. 10 kuleli olan sur, yolu denetlemek ve haraç almak için M.S. 2. yy'da inşa edilmiştir.

Vadiden şehir merkezine doğru M.S. 2. yy.'da yapılan Kral Yolunun dayanak duvarları bulunmaktadır. Agoranın yakınlarında bu yolun onarılması için yardımda bulunanların listesinin yer aldığı bir kitabe bulunmuştur.

3.1.4.2. K U L E

Şehrin olasılıkla girişini kontrol etmek için kullanılmıştır. Kulenin sol tarafında yıkılmış teras duvarı görülmektedir. Duvar işçiliği rektoganal tarzdadır.

Termessos'un kendine özgü bir su temin ve drenaj sistemi bulunmaktadır. Kentte su kaynağı yoktur. Yağmur ve kar suları oluklarla altı taş olan sarnıçlara akıtılmakta, bir kısım su da geniş taş plakalarla kaplı, üstü örtülü kanallarla drene edilmektedir. Şehrin merkezinde bir çok sarnıç ve su depoları bulunmaktadır. Bu sarnılardan en ilginç Agoranın yanında bulunan beş bölmeli sarnıçtır ve yerel özellikler göstermesi açısından önemlidir.

3.1.4.3. HADRIAN KAPISI VE TAPINAĞI

Kuzey-Doğuya doğru uzanan, aşağı şehirde Agoradan yaklaşık 1 km. uzaklıkta, yalnız giriş kapısı (Propylaion) nın ayakta kaldığı bir yapının kalıntıları görülmektedir.

8 m. genişliğinde sellası bulunan İon düzenindeki yapı 6x12 sütunlu olup Peripteros planlıdır. Roma devrinde (M.S. II) İmparator Hadriana (117-138) için inşa edilmiştir. Tamamen yıkılmış olan tapınağın kalıntıları ağaç ve çalılar arasında kaldığından yeterince görülememektedir (Res. 60).

3.1.4.4. G Y M N A S İ U M

Büyük bir avlu etrafında sütunlu holler, odalar ve güreşçileri yetiştiren bir okuldan (Paleastra) meydana

gelmiştir. 91x50 m. ölçülerindedir. Avlunun ölçüleri ise 50x8 m. dir (Res.64).

Spor yarışmaları yanında okul olarak da kullanılmaktadır. Gymnasium'un yanında atletler tarafından kullanılan bir hamam bulunmaktadır.

3.1.4.5. OSBAROS STOASI

Agoranın kuzey batısında yer alan bu Stoa'nın Osbaros adlı bir Termessos'lu tarafından M.S. 1. yy. yaptırıldığı burada bulunan bir yazıttan anlaşılmıştır (Res.61).

3.1.4.6. T İ Y A T R O

Termessos'un oldukça iyi korunmuş tiyatro binası son derece etkileyicidir (83) Küçük bir tiyatro olmakla beraber (4200 kişi) Akdeniz ve Güllük Dağını gören manzarası ile son derece etkileyicidir. Günümüze oldukça sağlam gelen tiyatro kesme taş duvarları, oturma yerlerinin (cavea) yarı çemberi aşan planı, alt kısmında tonozların bulunmayışı, sahne binasıyla oturma yerleri arasındaki geçitler (Paroda)ın üstünün örtülü olmamaları nedeniyle Yunanlı özelliklere sahip, Helenistik çağa tarihlenen bir yapıdır. Cavea (oturma yerleri) bir diazomalıdır. Altta 16 üstte 8 oturma sırası bulunur. Güney Parados Roma çağında tonozla örtülmüş ve yeni oturma yerleri yapılmıştır. Sahne binası Roma çağında büyük değişikliğe uğramıştır. Sahnenin beş kapısı vardır. Mimari süslemelerden anlaşıldığına göre bu değişiklik M.S. II. yy. sonlarında olmuştur. Sahne yan duvarları sütunu'nun arşitravında "imparator Avgustos'a izafeten" yazılmıştır. Biraz daha aşağıda 2. taşa ise Kbedasis ve Kendeos yazıları bulunmaktadır (Res. 66, 68 ve Gravür 65,67; çizim 4-5).

3.1.4.7. A G O R A

Geniş bir saha, pazar ve açık hava toplantı yeri olarak kullanıldığı için şehrin merkezi konumundadır. Yamuk biçimindeki meydanı üç taraftan stoalar çeviriyordu. Önünde açık spor sahasının bulunuşu, tam dikdörtgen olmayışı, sun'ni olarak düzeltilmiş ve üzeri taş döşeli dolma bir düzlüktür.

Agoranın güney kısmı açıktır. Su gereksinimini meydanın altında kemerli olarak inşa edilmiş beş gözlü sarnıçtan karşılanmaktaydı (Res. 65).

Güney ucunda kayaya oyulmuş lahit şeklinde Hereon (Kahraman Anıtı) bulunmaktadır (Res.62).

3.1.4.8. O D E O N

Tiyatronun güneyinde tapınaklar setinde bulunur. Kare şeklinde üstü örtülü ve Termessos'un en iyi korunmuş yapılarından. Yaklaşık 600 kişilik oturma yeri vardır. Duvarların yüksekliği 10 m. nin üstünde oluşu, iki katlı kanısı vermektedir. Duvar işçiliği son derece kalitelidir. Doğu ve batı duvarlarındaki pencereler bu yapının üstünün kapalı olduğunu işaret etmektedir. Batı duvarlarında seyercilerin gireceği iki kapı bulunmaktadır. Attik-İon kaide üzerinde Dor sütunları kullanılmıştır. Dış duvar yüzeyinde yarım dor sütunları (Plaster) görülür. Odeon, **Milet** Bauleuterionu'na benzer. Yapı içinde bulunan yeşil, sarı, mor ve beyaz parçalarından duvarların kaba görünümlü iç yüzeylerinin polikrom mermerlerle kaplı olduğu anlaşılmıştır. 25 m. genişliğindeki bu yapının bir çatı ile örtülü olduğu tahmin edilmektedir.

3.1.4.9. HEREON (KAHRAMAN ATINI)

Bir kahramana ait mezar veya kutsal bir yerdir. Agoranın yanında bulunmaktadır. Yapının önünde geniş ve yarım daire şeklinde merdiven bulunmaktadır. Kayaya oyulmuş geniş basamaklarla platforma çıkmakta ve mezara ulaşılmaktadır. Burada kimin gömülü olduğuna dair her hangi bir kitabe bulunmamaktadır. Taşların arasında keskiyle oyularak yazılmış bazı isimler görülmektedir. Doğu'da üst kısmı yuvarlatılmış ve kayalar oyulmuş üç niş görülmektedir. Bunların kahramana adaklar sunmak için yapıldığı anlaşılmaktadır (Res. 62).

3.1.4.10. T A P I N A K L A R

Termessos'da yapılan yüzey araştırmaları sonucu yedi tapınak saptanmıştır. Bunlar Büyük Karinth Tapınağı, Küçük Karinth Tapınağı, Ares Tapınağı, Artemis Tapınağı, Zeus Solymeus Tapınağı, kime ait olduğu saptanamayan Templum'ın Antis ve Büyük Tapınaktır.

• ARTEMİS TAPINAĞI

Bouletairon'un güney doğusunda sağlam kalmış küçük bir yapıdır. 5,50x5,50 m. ölçülerinde sellası bulunmaktadır. Sağlam durumdaki kapı lentosu üzerindeki bir yazıtta; Aurelia Armasta adlı bir kadının bu tapınağı kendi parasıyla yaptığı yazılıdır. (M.S. III.yy.)

• BÜYÜK TAPINAK

Küçük artemis tapınağının güney doğusundadır. Günümüze yalnızca temelleri ulaşmıştır. Dor düzeninde 6x11 sütunlu bir tapınaktır. Mimari parçalardan anlaşıldığına göre, Antoninler (M.S. 138-192) döneminde inşa edilmiştir. Yıkıntılar arasında elde edilen Artemis'e ithaf edilmiş bir yazıttan ve aynı şekilde bulunmuş İphigenia'nın kurban edildiği ve onu koruyan Artemis'in tasvir edildiği kabartmalardan anlaşıldığına göre, Termessos'un en büyük tapınağı olan bu tapınak da bir Artemis Tapınağı'dır.

• KORİNTH TAPINAĞI

10,85x9,50 m. boyutlarında kareye yakın cellası olan bir tapınaktır. Korinth stilinde yapılmış altı sütunlu ve 3,35 m. çapındaki apsis kısmı, salonu genişletmektedir. Bir metreden kalın olan çevre duvarı içten işlenmemiştir. Cella duvarı yontma taştandır ve 2,5 m. yüksekliğindeydi. Yapıya ait mimari parçalar birbiri üzerine yıkılmış bir kısmı da toprağın altında kalmıştır.

Termessos'daki yapıların tümü mahalli taştan yapılmış olmasına karşın sadece Korinth Tapınağı granit'ten yapılmış olup taş işçiliği geç helenistik veya erken Roma devrine ait olabilir.

Termessos'da Artemis'den başka Apollon, Dianysos, Hermes, Herakles ve Asklepios'a da tapınılmakta idi. Termessos'da daha bir çok tapınak bulunmaktadır. Fakat burada kazılar yapılmadığından hangi tapınağın hangi tanrıya ait olduğu bilinmemektedir.

3.1.4.11. NEKROPOLİS

Kentin kuzey batısı ile güney batısındaki ormanlık alanda bulunmaktadır. Kuzey batı Nekropolü taş ocağını andırmaktadır. Burada Roma öncesine ait taşlara oyulmuş mezarlar ve M.S. 1-3. yy. arasında yapılmış lahit mezarlar görülür.

Büyük boyuttaki mezarların çoğu kentin güney batısındaki orman içindedir. M.Ö. III-II yy. tarihlenmektedirler. Bazıları çok iyi korunmuştur. Tapınak biçiminde içinde bir veya daha fazla lahit bulunan mezarlar dikkat çekici yapılardır (Res. 75,76,77,79 ; Çizim 8-9). Kayalara oyulmuş mezarların çoğu Lykia tipi eve benzer mezarlardır. Bu gruptaki mezarların en önemlisi Alketas'ın mezarıdır. Mezarın üzerindeki kayalara oyulmuş atlı savaşçı kabartmasının baş kısmı altın avcılarınca 1960 yılında tahrip edilmişlerdir. Sağlam durumdaki alt bölümünde savaşçının silahları görülmektedir. Miğfer, kalkan ve kılıç (84). Pek çok yazıttan 650 kadarı çevrilerek yayınlanmıştır (85)

3.1.5. KORUMA VE SERGİLEME SORUNLARI

Termessos'un M.S. 5. yy. itibaren terkedilerek ıssızlaşmasından sonra kent üzerinde yeni bir yerleşim kurulmamıştır. Kentin önemli bir özelliği olan "dış dünyadan yalıtılmışlık" günümüzde de sürmektedir. Bu nedenle önemli bir tahrip nedeni olan yapı kalıntılarının mimari eleman olarak kullanılması görülmemektedir. Park girişinden kente kadar olan 9 km. yol asfaltlanmış olmasına rağmen Hadrion Tapınağı'nın bulunduğu yerden (ören yeri girişi) kente ulaşan yol dar bir patikadan ibarettir ve motorlu araçların geçmesi olanaksızdır.

Termessos ana yollar, yerleşim merkezleri, turizm ve sanayi yatırım alanlarının dışında bulunması ve 1970 yılında ulusal park ilan edilmesi nedeniyle insanın ve modern yaşamın meydana getirdiği tahriplerin dışında kalarak korunabilmiştir.

3.1.5.1.1. AĞAÇ VE ÇALILAR

Termessos'un içinde bulunduğu alan son derece yoğun bir bitki örtüsü ile örtülmüştür. Yaban inciri, sedir, zeytin, kızılçam, ardış, defne, dişbudak ağaçlarının yanısıra sık bir maki örtüsü yde kenti kaplamıştır.

Ağaç köklerinin yapı taşlarını yerlerinden oynatmaları, duvarları çatlatmalarının yanısıra pek çok yapıyı da yeşil bir doku ile kaplayarak gizlemektedirler. Kamu yapıları, anıtsal mezarlar kısmen görülseler de lahitler tamamen örtülmüş olduklarından, kenti ziyaret eden rehbersiz kişilerce bulunmaları olanaksızdır.

Aynı doğal örtünün 1895 yılında kenti ziyaret eden Lanckoronski ve ekibinin zamanında da varolduğu ve harabeleri kapladıklarını görmekteyiz. Kenti resimleyen ressamların yoğun yeşil doku yüzünden sadece görüş alanına giren eserleri resmettikleri, detaylar üzerine çalışamadıkları Termessos Gravürlerinde görülmektedir.

3.1.5.1.2. LİKEN VE YOSUNLAR

Termessos ören yerindeki iklimin elverişli olması, liken ve yosunların çoğalmaları için uygun ortamı hazırlamıştır.

Kenti 1956 yılında ziyaret eden Freya Stark aşağıdaki gözlemlerde bulunmuştur.

Lahitler, kamu yapıları, sur duvarlarında liken ve yosunlara sıkça rastlanmaktadır.

"Kapılar, alınlıklar ve yıkılmış kolonlarda aşağı vadide yaya yollarında ve agorada likenler yüzünden yazıtlar güçlkle seçilebilmektedirler (C6)

3.1.5.2. M Ü Z E

Termessos Ulusal Parkının girişinde bulunan Müzede Ören yerinin de bulunduğu alanın flora ve faunası ile ilgili çeşitli bitki ve hayvan örnekleri sergilenmektedir. Aynı yerde antik kentteki yapıların ilk günkü biçimlerini yansıtan rekonstrüksiyon çizimlerle günümüzdeki fotoğrafları büyültülerek yanyana sergilenmiştir.

Termessos kendi hakkında önemli bilgilerin yer aldığı müze binası, müze imajı yaratmamakta, herhangi bir yönetim binası olarak algılanmaktadır. Herkesçe okunabilecek göze çarpan bir tabelasının bulunmaması, müzenin parkın çeşitli yerlerinde oklarla gösterilmemesi sonucu ziyaretçilerin büyük bir kısmı müze binasını farketmeden parkı terk etmektedirler.

3.1.5.3. T A B E L A L A R

Termessos ören yerinde bulunan tabelalar eksik ve yetersizdir. Ahşap malzeme kullanılarak hazırlanan tabelalar çevreyle uyumlu olmalarına karşın hava şartlarının olumsuz etkisine uzun süre dayanamamaktadırlar. Bir kısım ziyaretçilerin de tabelaları kırdıkları, çakı ve benzeri cisimlerle kazıdıkları gözlenmiştir. Bu tür tahriplerden korunmak amacıyla tabelalar alüminyum levhalarla değiştirilmektedir. Bu tip tabelaların bir örneği tiyatroda bulunmaktadır.

3.1.5.4. TANITICI YAYINLAR

Termessos ile ilgili tanıtıcı, yol gösterici Türkçe yayın yoktur. Mevcut yayınlar batı dillerinde olup, yabancı ziyaretçiler hedeflenerek hazırlanan, bol resimli kitapçıklardır (8/)

Orman Genel Müdürlüğü tarafından bastırılan "Termessos Güllük Dağı" rehber kitapçığı tükenmiştir. Yetersiz olmasına karşın son derece yararlı bir yayın olan kitapçıkta gezi parkuru belirtilmiş, ziyaretçilerin kenti çizilen plana bağlı olarak gezmeleri sağlanmıştır.

3.1.6. ÖNERİ VE YAKLAŞIMLAR

3.1.6.1. ENFORMASYON MERKEZİ

Park girişinde yer alacak merkezde farklı ilgi alanlarına sahip, ziyaretçilere yönelik çeşitli yayınların bulunması gerekmektedir. Bu yayınlar, ücretsiz dağıtılacak broşür, rehber kitapçığı, tanıtım teksi ile satışa sunulacak yayınlar. Detaylı haritalar, ayrıntılı rehbersiz tur planları, çevre ile ilgili flora - fovna kataloğu, ekolojik ve jeolojik yapı, Mecine Kanyonu Coğrafyası, araştırmacıların yazdığı raporlar, gezginlerin günlüklerini kapsayabilir.

3.1.6.2. MÜZE SERGİLEMESİ

Ören yerinin tanıtılmasını sağlayıcı medyalar; grafikler, ilistürasyon resimlerle desteklenerek herksin anlayabileceği yalın,kolay anlaşılır bir biçimde müzede sergilenmelidir.

• Bellerophon Efsanesi resimlendirilerek anlatılmalı ve Termessoslu'larla olan çarpışması vurgulanmalıdır.

• İskender'in Asya seferi kronolojik olarak kısaca anlatılmalı, grafik çizimlerle bu seferin geçtiği yerler belirtilerek Termessos'un İskender'le olan ilişkisi açıklanmalıdır.

• Termessos'da yaşamına son veren Alketas'ın trajik yaşamı resimlendirilerek anlatılmadadır.

• Termessos'un su sistemi detaylı olarak çizilerek sarnıçlar - deşarş tünelleri - dağıtım şebekesi belirtilerek ziyaretçilerin kentin alt yapısı hakkında bilgi edinimleri sağlanmalıdır..

3.1.6.3. TUR PROGRAMI

6702 hektarlık bir alana yayılmış olan Termessos Ulusal Parkını rehbersiz ya da rehber kitapçığı olmadan gezmek son derece güç ve verimsiz olmaktadır. Bu nedenle harabelerin bulundukları yerleri ziyaret ederek kenti tanımak için ayrıntılı tur programlarının hazırlanması gerekmektedir. Bu

programlar ziyaretçilerin kendi başlarına "rehbersiz" yollarını bulabilecek şekilde hazırlanacak tabelalar, işaret okları ile desteklenmelidir.

3.1.6.3.1. GENEL TUR PROGRAMI

Ziyaretçiler, parka girişlerinden 9 km. sonra ören yerine varmaktadırlar. Araçlarını burada park eden ziyaretçiler vadinin doğusunda kral yolunu takip etmelidirler. Yol üzerinde vahşi yaşamı izleyebilecekleri dinlenme noktaları bulunmalıdır.

Kentte ulaşacakları ilk kalıntı aşağı kentin surları ve giriş kapısıdır. Bu noktadan kente girenler geniş Gymnasium'u Agorasını geçerek tiyatroya vararak buradaki dramatik manzarayı seyrederek dinlenebilirler. Ziyaretçiler daha sonra tapınaklar, Odeon, Kurucu Evi ve Nekropolis'i görerek geriye dönecek ve Kral Yolunun batısındaki kaya mezarlarının yanından geçerek Hodrion Tapınağına varacak ve kenti ziyaretlerini ana hatlarıyla tamamlayacaklardır.

3.1.6.3.2. ALTERNATİF TUR PROGRAMLARI

Termessos tarihi dokusunun yanı sıra doğal yaşamı jeolojik oluşumlar ve coğrafik yapısı ile de ziyaretçilerin ilgisini çekecek potansiyele sahiptir. Bu alternatif turların kapsamı, görülecek tarihi ve doğal varlıkların ayrıntılı dökümü, büyük ölçekli haritaların bulunduğu rehber kitaplarında belirtilmelidir. İzlenecek yol boyunca işaret levhaları ile ziyaretçilerin belirli bir rota izlemeleri sağlanmalı ve dinlenme noktaları, su kaynakları belirtilmelidir. Günümüzde çevre bilincinin gelişmesi doğaya yakınlaşma ve farklı tatil anlayışları alternatif tur programlarının geliştirilmesini gerektirmektedir.

• **Yenice Vadisi Turu:** Park girişinin 1,5 km. batısında bulunan Yenice Vadisinin en dar yeri olan geçitte M.Ö. 2. yy. ait sur kalıntıları bulunmaktadır.

• **Kral Yolu Turu:** Park alanından korkuteli yolu boyunca devam edecek bir yürüyüş yoludur.

• **Toptepe - Karaman Yürüyüşü:** Gymnasium'un batısından başlayarak antik patika boyunca yürüyerek kentin sarnıçları ve su sistemi incelenebilir. Kentin çıkışına varıldıktan sonra Kahraman Vadisine inilerek Kahraman Çayı'na ulaşılır.

• **Nekropolis Turu:** Türkiye'nin tahrip edilmeden bulunduğu ya da korunan pek çok lahit ve kaya mezarlarının yer aldığı Nekropolis özel bir programla gezilmelidir. Genel tur kapsamı içinde belirtilen yol takip edilerek Nekropolis'e ulaşıp burada ayrıntılı olarak buluntular incelenebilir.

• **Jeolojik Tur:** Genel turun bitimi olan Nekropolis'den Mecine Kanyonu'na inilerek buradaki arazi yapısı incelenebilir (88)

3.1.7. ÖREN YERİNDE SERGİLEME

Termessos ören yerinin tanınarak anlaşılabilmesi ancak rehber kitabı ile sergilemenin uyum içinde düzenlenmesi ile olanaklıdır. Termessos açıklayıcı, ziyaretçilere tanıtıcı medyalar kentin özellikleri ile ilgili olmalıdır. Grafik rekonstrüksiyon çizimleri arkeoloji ve tarih hakkında hiç bilgisi olmayan ziyaretçilerin kenti ve yapıları tanımalarını sağlayacak biçimde hazırlanmalıdır. Çizimler, kalıntıların yanında yer almalı ve kolayca algılanabilir boyutlarda olmalıdırlar. Hava şartları ve ziyaretçilerin tahripleri göz önünde tutularak Pollexglass üzerine baskı veya alüminyum levha üzerine boyama tekniği ile gerçekleştirilmelidir. Tabelaların açıklamaları rehber kitapçığında bulunmalı kalıntının adı, rekonstrüksiyon çizimi dışında çevresinde herhangi bir obje yer almamalıdır. Ulusal Parkta sergilenecek panoların aşağıda öngörülen yerlerde sergilenmesi ziyaretçiler için yararlı olacaktır.

• **Kral Yolu Yürüyüş Panosu:** Kral Yolu'nun ayrıntılı planı herkesce anlaşılabilir biçimde bir panoya çizilerek ziyaretçilerin yönlerini saptamaları ve ören yerindeki kalıntılara kolayca ulaşabilmeleri sağlanmalıdır.

• **Vahşi Yaşam Sergilemesi:** Ulusal Park'da yaşayan canlıların belirli istasyonlarda toplanmaları sağlanmalı ve bu noktalar (su kaynağı, ağaçlara asılan kuş evleri, geyik - karaca gibi hayvanları koruma istasyonları gibi) belirlenerek ziyaretçilerin dikkatleri bu noktalara çekilmelidir. Bunun için yaşam bölgeleri belirlenen hayvanların stilize resimlerinin (sincap, geyik, ağaçkakan) bulunduğu panolar yeterlidir. Doğal yaşamın içindeki hayvanlar özellikle çocuklar tarafından ilgiyle izlenecektir.

• **T a ş O c a k l a r ı:** Nekropolis yakınlarındaki taş ocağı belirtilerek lahit ve yapı elemanı olarak kullanılan taş malzemenin kaynağı gösterilerek, taşın ocaktan çıkarılması, işlenişi, nakli eldeki kaynaklara dayanarak resimlerle anlatılmalıdır.

• **Mezar Yazıtları:** Bugüne dek bulunmuş yazıtlar Türkçe ve yaygın dillere çevrilerek bulunduğu yerdeki ölçülere göre hazırlanan panolarda sergilenmelidir.

3.1.8. Y A Y I N L A R

• **Park Rehberi Kitabı:** Parkın ve ören yerinin en iyi şekilde tanınmasını sağlayacak rehber kitabı, herkesin anlayabileceği bir şekilde hazırlanmalıdır. Grafik çizimler, binaların rekonstrüksiyonları ve kitabelerin çevirileri ile doğal yaşam, jeolojik ve coğrafi yapı ile ilgili bilgiler kısa ve net bir şekilde akıcı bir dille verilmelidir. Park rehberi kitabı herkesin alabileceği sembolik bir ücretle kamu yararı göz önüne alınarak satılmalıdır. Aynı rehberin özeti niteliğinde tek yapraklı, harita ve gezilebilecek yerlerin isimlerini içeren bir broşür ise ücretsiz olarak dağıtılmalıdır.

• **Diğer Yayınlar:** Arkeoloji ve tarih bilgisi olmadığı kabul edilen ziyaretçiler hedeflenerek hazırlanan rehber kitabının yanısıra ilgi alanı geniş ziyaretçiler için de detaylı bilgiler içeren yayınlar hazırlanarak satışa sunulmalıdır.

Bu yayınlar arasında kentle ilgili yapılan bilimsel çalışma raporları, seyyahların günceleri, Termessos'la ilgili hazırlanmış kitaplar, detaylı haritalar bulunmalıdır. Çevre ile ilgili bilgiler, Yenice Vadisi, Mecine Konyonu, arazi yapısı, doğal yaşam, alternatif turlar için hazırlanan kitaplar Türkçe ve yaygın dillerde basılarak satışa sunulmalıdır. Bu kitapların satışında yayınların içeriklerini bilen nitelikli personelin önerileri ziyaretçiler için yararlı olacaktır.

Yayınların yanı sıra Termessos'la ilgili video kasetler, posterler enferyasyon merkezi ile müzede satışa sunulmalıdır.

3.2. A P H R O D İ S İ A S

3.2.1. Ö N E M İ

Aydın İlinin Geyre Köyü'nde bulunan Aphrodisias ören yeri tarih boyunca gezgin ve araştırmacıların dikkatlerini çekmiştir. 1959 yılındaki depremden sonra bölgenin zengin bir tarih potansiyeline sahip oluşu göz önüne alınarak, T.C. Hükümeti ve Unesco'nun katkıları ile ören yeri üzerinde bulunan "Geyre Köyü" Bizans Suru'nun 2 km. batısına taşınmıştır. 1961 yılında New York Üniversitesi adına Prof. Kenan T.Erim yönetiminde başlayan kazılarda önemli sonuçlar elde edilmiştir. İstimlak edilen Geyre Köyü'nün üzerinde yapılan çalışmalar sonucu pek çok yapı toprak altından çıkartılmış, restore edilerek sergilenmiştir. Küçük buluntular ve heykeller 1979 yılında açılan müzede ziyaretçilere sunulmaktadır. Kazı sonuçları ve ören yeri hakkında ayrıntılı bilgi kitap olarak yayınlanmıştır (89) İlgi çekici kalıntıların bulunduğu Aphrodisias, kısa kazı geçmişine rağmen (1961-1992) restore edilen eserleri, buluntuların sergilendiği müzesi ve kapsamlı yayınları ile Türkiye'deki ören yerleri için ideal bir çalışma örneği olmaktadır.

3.2.2. K O N U M U

Antik Aphrodisias kenti, İzmir'in 240 km. G.O. da denizden 600 mt. yükseklikteki Babadağ (Antik Salbakus) eteğinde, bir zamanlar ağaçlarla kaplı olan platoda yer almaktadır. Kent, Küçük Menderes (Antik Meander) Vadisinin üzerindedir. İzmir, Denizli, Burdur, Antalya anayolunun dışında bulunması bölgeyi dış dünyadan yalıtmıştır. Bölgenin ıssızlaşması kademeli olarak Bizans Dönemi'nden Osmanlı'lara değin sürmüştür.

Aphrodisias'a ulaşmak için İzmir-Denizli karayolu takip edilerek Nazilli ve Kuyucak'ı geçtikten sonra güneye Karacasu'ya ayrılan yola sapmak ve 29 km. gitmek gerekmektedir. Ören yeri Geyre Köyü'nün hemen yanındadır. 1960 yılında yapılmış olan Geyre-Karacasu yolu Antik Roma yolunu takip etmektedir. Antik yol, Güney Doğudan Antik Toboe (bugünkü Kale) Platosunu geçip dağ geçitlerini aşarak Denizli-Muğla, Elmalı ve Burdur'a ulaşır. Yol Antik Eyaletler olan Psidia - Lykia ve Pomphila üzerinden Antalya kıyılarında son bulur.

Arkeolojik deliller Aphrodisias'ın aralarında Hacılar yerleşmesinde bulunduğu son derece önemli bir prehistorik kültür siteleri zincirinin üzerinde olduğunu göstermektedir.

3.2.3. KENTİN TARİHÇESİ VE KENTLE İLGİLİ YAPILAN ARAŞTIRMALAR

Aphrodisias hakkında eski kaynaklar çok az bilgi vermektedirler. Coğrafyacı Strabon kenti Frigya'nın komşuları arasında sayar.

"...Phrygia kentlerinin en büyükleri olan Laodikeia Kenti ile Apameia Kibotes olarak adlandırılan bir kent bulunur. Bunlara komşu olarak kasabalar yer alır. Aphradisias, Kolossaitthemisa "

(90)

"Bizanslı Ansiklopedist ve gramerci Stephanus (M.S. 6. yy.) kenti Lidya ile Karia arasında sınır boyunca tanımlar. Yazara göre bir Pelasg - Leleg kuruluşu olan kent, Lelegon Polis - Megolepolis ve Asur Kralı Ninos'un ardından Ninoi adını almıştır. Ninovadan gelen Asurlu'lar, kentleri Medler ve Babil'liler tarafından yıkılışından önce ya da sonra bu uzak ve ıssız bölgede bir İshar tapını kurmuş olmalıdırlar. Bu yönde belirtilen vardır. Kent yazıtlarında "Zeus Nineudios" tapımından söz edilmektedir. 1977 yılında Agora'nın güney batısında gerçekleştirilen kazılar sırasında M.Ö. 3. yy. tarihlenen Roma giysileri giymiş Ninos ve Semiramis figürleri taşıyan bir kabartma parçası ortaya çıkarılmıştır (91)

Pekmeztepe Höyüğü'nde yapılan prehistorik kazılarda bulunan eski bronz (M.Ö.3000) ve öncesi dönemlerden kalma çanak çömlek parçaları yerleşim alanının uzak geçmişini kanıtlamaktadırlar.

Aphrodit kültündeki kuvvetli doğu etkileri ve İshar'la Aphrodit arasındaki benzerlikler çok iyi bilinmektedir. Bundan ötürü Aphrodisias Ninoe'nin Helenistik dönemden başlayarak kullanılan hellence çevirisi olmalıdır. Kesin kökeni ne olursa olsun Aphrodisias tanrıçasının kültünün ne denli eskiye gittiği üzerindeki bilgilerimiz yetersizdir. Aphrodit geç Helenistik kült tasvirlerinde açık bir şekil görülmektedir. O dönemde Artemis, eski idol benzeri bir biçim almıştır ki bu görünümü ile de yeryüzünde, gökyüzünde, denizlerde ve yeraltında egemen olan, kısaca yaşamın ve verimliliğin simgesi sayılan doğa tanrıçası idi (92)

M.Ö. 80-50 yılları arasından kalma bulunabilinen en eski Aphrodisias yazıtlarından birinde, eyaletteki (Karia) Romalı vergi alımcılarının baskısını dile getirmek için iki Aphrodisias'ının Senatoya (Roma) gönderilerek Asiada'ki tüm Yunan kentleri tarafından onurlandırıldığı yazılır.

Aphrodisias başlangıçtaki gösterişsiz tutumu, komşu kent Plarasa (Geyrenin 14 km. güney batısında bugünkü Bingeç Köyü

yakınlarında) ile olan ilişkilerine de yansımıştır. M.Ö.39-35 yılları arasında Marcus Antonius tarafından kente gönderilen senato kararının kopyasında Plarasa ve Aphrodisias kentlerinin vergi bağışıklığı onaylanırken, Aphrodit tapınağının sığınma ve koruma hakları genişletilerek Ephesos'lu Artemis tapınağı'nın düzeyine getirilmiştir. Augustos dönemine dek çıkarılan maden paralarda da yine Plarasa adı önce yazılmıştır. Önceleri Plarasa sınırları içinde kalan Aphrodit kutsal alanının zamanla gelişip büyümesi bu iki kentin birleşmesine yol açmıştır. Ancak birleşmeden sonra eski komşusu karşısında önemini yitiren Plarasa zamanla Aphrodisias'a bağlı bir "deme" durumuna gelmiştir. İmparatorluk dönemi paralarında yalnızca Aphrodit Kenti'nin adı okunmaktadır.

Tiyatroda yürütülen kazılarda sahne binası ile zemin arasındaki bölümde arşiv duvarı olarak adlandırılan ve kentin tarihine ışık tutacak nitelikte pek çok yazıt bulunmuştur. İmp. Augustustan başlayarak (M.Ö.27) 33.yy. da yaşamış III. Gordionusa dek gelen imparator mesajlarının yer aldığı arşiv duvarında kent tarihi ile ilgili ilginç bilgiler yer almaktadır. Bu yazıtlardan bazıları:

- Tebai ve Kibyria ile ilgili M.Ö. 2. yy.da yapılan anlaşma,
- (M.Ö.40) Labienus yağmasında yitirildikten sonra yeniden bulunan Julius Ceasar tarafından adanmış altın eros heykeli ile ilgili yazıtı.
- Çivi vergisinin (ne olduğu bilinmiyor) kaldırıldığına ilişkin İmparator Hadrianus'un mesajı bu yazıtlardan bazılarıdır (93)

Yazıtlarda kentin özgürlüğü, vergiden bağışıklığı belirtilmiştir. "İmparator Octavion , Bütün Asya Kentleri arasından seçtiği yer olarak tanımladığı Aphrodisias'ın bu özel konumu ardıllarınca da sürdürülmüştür.

Aphrodisias imparatorluk döneminde zengin ve görkemli bir kent olmuştur. Din ve sanatla ilgili önemli bir merkez

olmanın yanısıra bilimsel ve entellektüel etkinlikler de kenti çekici kılmıştır. Hacılar ve ziyaretçiler giderek artan sayılarda kente akın etmişlerdir.

M.S. I. yy.'da Xenocrates tıp ve ilaçlarla, Chariton antik öykü ve temalara Aphrodisias'lı Alexander, Aristo ve Atina Felsefe Okulu ile ilgili eserleri vermişlerdir. Aphrodisias'ta tıp, felsefe, edebiyatın yanısıra heykel sanatı da ileri bir düzeye erişmiştir. Yerleşim alanında yapılan kazılar sonucu bulunan çok sayıda heykel ve heykel atölyeleri burada üstün nitelikte bir heykel okulunun varlığını ortaya çıkarmıştır.

Maria, F.Squorciapino'nun Roma İmparatorluğu süresince Aphrodisias da bir heykeltraşlık okulunun varlığını ortaya atmasından sonra, heykel sanatının gerçekten Karia kentinde kendisine uygun bir çevre bulduğu araştırmalar sonunda bugün kesinlikle doğrulanmıştır. Kentin 2 km. doğusunda Babadağ'ın eteklerinde beyaz mavi gri renkli mermer ocaklarının varlığı bunu göstermektedir. Taş ocaklarından çıkarılan mermer aynı zamanda Anadolu'nun diyar bölgelerine ve Akdeniz'e blok veya kabaca işlenmiş olarak ihraç edilmekteydi.

Aphrodisias'lı birçok sanatçının izlerini taşıyan; Roma, İtalya, Yunanistan ve başka yerlerde bulunan çeşitli parçalar, kaideler, kült heykeller ve kabartmalar ele geçmiştir. Bunlar Karia'lı heykeltraşların yapıtlarının değerinin büyüklüğünü göstermektedir (94) Kentteki şenliklerden biri sırasında düzenlenen heykel yarışmasının sadece Aphrodisiasa özgü bir olay olduğu bilinmektedir (95)

Hristiyanlığın imparatorlukça benimsenmesinden sonra 4. yy.'da Aphrodisias Piskaposluk Merkezi kurulmuştur. Pagan geleneginin çok güçlü olduğu kentte hristiyanlığın benimsenmesi uzun zaman almıştır. 7. yy. hristiyanlıkça tepki uyandıran bir isim olan Aphrodisias adı Stavropolis (Haç Kenti) olarak değiştirilerek Karia'nın merkezi konumuna getirilmiştir.

7. yy.'da İran akınları ve depremler sonucu büyük ölçüde tahrip olan kent önemini yitirerek ıssızlaşmaya başlayarak zamanla unutulmuş ve tarih sahnesinden çekilmiştir.

19.yy.'da Avrupalı gezginlerin Batı Anadolu'yu ziyaretlerine kadar Aphrodisias hemen hemen unutulmuş, fakat diğer antik kentlerden farklı olarak tamamen kaybolmamıştır.

Kentle ilgili kapsamlı çalışmalar 18. yy. ile 19.yy.'da yoğunlaşmıştır. İlk detaylı çalışma İngiliz mimarlar ve teknik ressamlar tarafından yayınlanan (1769-1915) 5 ciltlik Antiquities of Iania adlı çalışmanın III. cildinde (1840) Sir William Gell ve J.Peter Gonndy tarafından yapılmıştır. Araştırmada kentle ilgili plan, çizim, harita ve gravürlerde bulunmaktadır.

Charles Texier kenti 1835 yılında ziyaret ederek çalışmalarını "Description de l'Asie Mineure" (3.Cilt 1849) de yayınlamıştır.

Müzeci ve ressam Osman Hamdi Bey 1892 yılında kazı çalışmalarına başlamış fakat finansal ve teknik güçlükler nedeniyle çalışmaları verimli olmamıştır.

1904 yılında antika koleksiyoncusu ve yaşamını arkeolojiye adanmış bir Fransız mühendisi olan Paul Gavdin başlattığı kazılarda öncelikle kentin planını çıkarmıştır. Aphrodit tapınağı, Roma-Bizans Surları, Gymnasium, Bazilika, Hamam ve Nekropolis de çalışmalarda bulunmuştur. Finansal güçlükler Gavdin için de büyük sorun yaratmıştır. Bu kazı sırasında devasa ölçülerde mimari elemanlar, heykeller, kitabeler bulundu. Bunların çoğu resmi dökümanlardı.

1905 yılında gerçekleştirilen ikinci kazısını Fransız hükümeti finansal ve ekipman yardımları ile desteklemiştir. Hadrian Hamamı ve Aphrodit Tapınağı'nda çalışmalar yürütülmüştür.

I. Dünya Savaşı kazıları kesintiye uğratmıştır. 1937 yılında Giulio Jacopi tarafından bir italyan ekibinin başlattığı kazılar 1939 yılında 2. Dünya Savaşının başlamasına dek sürdü.

P. Govgen ve O.Hamdi Bey'in kazıları sonucu bulunan mimari elemanlar, heykeller, heykel başları, kabartma parçaları ve Hadrian Hamamı'ndan gelen diğer buluntular İstanbul Arkeoloji Müzelerinde, G.Jacopi'nin kazılarından ele geçen Tiberius Stoa'sı'nı çevreleyen friz ve diğer buluntular İzmir Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedirler.

Osman Hamdi Bey'in Eski Eserlerin yurt dışına götürülmesini önlemek için aldığı karardan (1906) önce yasa dışı yollardan bir çok eser yurt dışına götürülmüştür. Bu eserler arasında Sakallı heykel başı Musee du Cinquantenaire (Bürüksel), yaşlı balıkçı tarsosu Altes Museum (Berlin) de sergilenenler de bulunmaktadır.

A.Gavdin'in ölümünden sonra eşi tarafından satılan kadın başı (Faustina veya Lucilla) Ny Carlsberg Glyptotek'de (Kopenhak), köle başı Boston Museum of Fine Arts'da sergilenmektedir.

1904 yılında Gavdon tarafından bulunarak yurtdışına kaçırılan M.S. 5. yy.'a ait sakallı bir göz ve yanak parçası bulunan heykel başının diğer yarısı 1984 yılındaki çalışmalar sırasında bulunmuştur. Götürülen parça Govden ailesinin izni ile kazı başkanına iade edilmiş ve portre 80 yıl sonra tamamlanmıştır (96)

3.2.4. KENTİ OLUŞTURAN BİRİMLER

3.2.4.1. APHRODİT TAPINAĞI

İon düzenindeki tapınağın uzun kenarlarında 13, kısa kenarında ise 8 sütun bulunmaktaydı. Tapınak bir pronaos ve bir Sella'dan oluşuyordu. Önceleri yapının Hadrian döneminden kalma olduğu düşünülse de bugün ele geçen buluntular M.Ö. 2. yy. sonu veya 1. yy. başını düşündürmektedir. Tapınak kazısında arkaik çömlek parçaları ve Helenistik dönem başlangıcından kalma mozaiklerle karşılaşmıştır. Pronaos'un yapımı sırasında kesilen mozaik tabanın daha eski bir tapınağa ait olduğu düşünülmektedir.

Yapı Bizans Döneminde kiliseye dönüştürülürken kısa kenarlardaki sütunlarda uzun kenarlara aktarılmıştır. Bugün özgün tapınağın köşe sütunlarından biri kuzeydeki dizide kiliseden kalma opsis'de yapının doğu ucunda görülmektedir. Bir kaç kümede toplanan 14 sütun arasında baş taban (Arşitrav) uzantısı bulunmaktadır. Sütunların bir kaçının üzerinde Aphrodisias'a ve halka adandıklarına ilişkin yazıtlar bulunmaktadır (102). Yapının oppsisinde bulunan Bizans döneminden kalma Freskler ahşap çatı ile örtülerek koruma altına alınmışlardır.

3.2.4.2. O D E O N

İyi korunmuş, dikkat çekici yapılardan biri de Odeon'dur. Bugünkü görünümünden anlaşıldığına göre M.S. 2. yy.'da yapılmış daha sonraları onarım görmüştür. Yapı, deprem sonucu hasar görmüştür

Dokuz sıralı Cavea beş kerkidesle bölünmüştür. Son basamaklar aslan ayakları ile süslenmiştir. Odeon 1700 kişi alabilecek kapasitededir.

Orkestra çok renkli "Opussectile" tekniği ile yapılmış mozaikle kaplıdır. Beyaz, koyumavi, gri renkli baklava biçimli mermerden yapılan mozaik Cavea'ya ulaşmamaktadır.

1962 yılında başlayan kazılar ağır bir tempoyla dikkatlice yürütülmüş ve zemin tamamen temizlenmiştir.

Aphrodisias'da ki diğer yapılarda olduğu gibi son derece detaylı, yüksek kaliteli, ince bir işçiliğin uygulandığı görülmektedir. Sahnedeki sütunlarla zemin arasındaki bölümde nişler arasına heykeller yerleştirilmiştir. Şair-filozof, yüksek memur ve kente yardımı dokunanların büstleri burada sergilenmekteydi.

Odeon'da müzikal komediler, edebi-siyasi tartışmalar ve kentin yönetimi ile ilgili toplantılar yapılmaktaydı (104).

3.2.4.3. TİYATRO VE ARŞİV DUVARI

Akropolün doğusunda yer alan tiyatro antik çağdan günümüze fazla zarar görmeden gelebilmiş yapılardan biridir. Kazılar sonucu ortaya çıkarılan Caveada iki diozoma bulunmaktadır. 11 kerkidesin böldüğü 27 sıralı tiyatro 8.000 seyirci olabilecek kapasitededir. Sahneyi süsleyen çok sayıda heykel parçası bulunmaktadır. Tüm praskene ve süslemeler M.Ö. 30'da J.Caesar'ın azatlı kölelerinden biri tarafından yapılmıştır. Guoius Julius, baştaban yazıtında tüm yapımı Aphrodite ve Aphrodisias halkına adadığını belirtiyor. Tiyatro düzeni Antonius Pius ve Marcus Aurelius dönemlerinde gladyatörler ve vahşi hayvan gösterileri için uygun duruma getirilmiştir. Sahnenin orkestraya doğru uzatılması, hayvanların bu yeni arenaya gelmeleri için açılan geçit ve aşağıdaki oturma sıralarının bazılarının sökülmesi gibi bazı değişiklikler yapıldı.

Kazı sırasında en çok ilgiyi sahne üzerinde bulunan imparatorluk meajları çekmiştir. Bu yazıtlar genellikle Roma Senatosuna yapılan başvurular sonucu elde edilen vergi bağışıklığı, özgürlük, dokunulmazlık gibi haklardır. Cumhuriyet dönemi sonu ile imparatorluk başlangıcı sırasında Roma yönetimini üstlenenlerin Aphrodisias ile olan bağlarından söz edilmektedir. Sulla Aphrodite gözetilip korunduğunu açıklamış, J.Caesar ile evlatlığı Octovianus'da Aphrodite'den gelme bir ailenin üyesi olduklarını belirtmişlerdir.

3.2.4.4. S T A D İ U M

İmparatorluk dönemi başlangıcında (2.yy.) yapılan stadium yerleşim alanları içinde en görkemli olanlarındandır. Türkiye ve Akdeniz çevresindeki en iyi korunmuş stadiumdur. 262x55 m. ölçülerindedir. 300 sıralı stadium 30.000 kişi alabilmekteydi 97.

Yapının eğmeçli uçlarında görülen tonozlu girişlerden batıdaki bugün sağlam bir duvar ile dışarıdan kapatılmıştır.

Oturma sıraları görüş alanının genişlemesi için hafifçe eğmeçlendirilmişlerdir. Kuzeydeki uzun kenarın ortasında imparatorluk locası yer alır. Alanda koşu yarışlarının başlangıç eşiğine ilişkin bir iz bulunamamıştır. Buna kaşın alanın ucunda bir dış prizi ve bir kaç blok parçası göze çarpmaktadır. Roma döneminde yapının doğu ucuna eklenen eğimli duvarla oluşturulan daire biçimindeki alanda çeşitli oyunlar düzenlenmekteydi. Oyunları düzenleme ayrıcalığı için gerekli Roma onayını alabilen kentler arasında Aphrodisias' da bulunuyordu. Oyunların kapsamında atletik yarışmalar, koşular, güreş, boks, pentatlonun yanı sıra, komedi, trajedi, hiciv, dram, flüt-harp çalma, güzel söz söyleme, savaş dansı gibi ödüllü gösteriler de yer almaktadır. Bunlara haberci, trampetçi ve heykeltıraşlar için düzenlenen yarışmalar da eklenmektedir.

Stadion 7.yy. depremde zarar görmüştür. Henüz kazı yapılmamış, sadece çevre temizliği gerçekleştirilmiştir (108).

3.2.4.5. T E T R A P Y L O N

Aphrodisias harabeleri içindeki en ilgi çekici yapılardan birisi de Geyre'nin batı girişindeki anıtsal giriş kapısı olan tetrapylon'dur.

1963 yılında restorasyonuna başlanan tetrapylon'u ayağa kaldırma çalışmalarımı 1990 yılına dek sürmüştür.

Geyre Köyü yolunun üzerinde bulunan Tetrapylon da çalışmaların kolayca yürütülebilmesi için çevresi istimlak edilerek kamulaştırılmıştır. Eksik parçaların titizlikle araştırılması ve bulunan kısımların çizimi uzun bir süre almıştır.

Tetrapylon'da dört sıra halinde dörder sütun bulunmaktadır. Son derece ince bir işçilikle yapılan alınlıkta Nikeler, yaban domuzu avı, köpekler ve geyikler, eroslar bulunmaktadır.

Başarılı bir anastiloz ile ayağa kaldırılan tetraplyon, antik dünyada kullanılan anıtsal giriş kapılarının son derece çarpıcı bir örneğini günümüz insanına tanıtmaktadır.

3.2.5. KORUMA VE SERGİLEME SORUNLARI

3.2.5.1. MÜZE VE ÇEVRE DÜZENLEMESİ

Büyük bir antik kent olan Aphrodisias da kazılar son derece verimli geçmektedir. Her yıl artan miktarlarda ortaya çıkarılan buluntuların depolanmaları, restore edilmeleri ve sergilenmeleri için bir müzenin yapılması gerekmektedir. Bu amaçla kazı başkanının kişisel gayretleri, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve National Geographic dergisinin katkıları ile kurulan müze binası 1979 yılında hizmete açılmıştır.

Önemli parçaların bulunuşundan önce 1961 yılındaki kazıların başında Aphrodisias'ın geleceği ile ilgili planlarımızda orada yer alacak bir müze de vardı. Bir çok proje tasarlanmıştı ve uygun yerler araştırıldı. Bir süre için 1965 yılında eski bir binanın; Hadrian Hamamının salonlarının kullanım olasılığı ciddi olarak düşünüldü ki bu hamam titizce restore edildi. Heykellerin termal bir yapıda sergileme fikri yeni değildir. Bir çok yerde böyle projeler yapılmıştır. Aslında kendi dönemlerinde Roma hamamlarında heykeller bulunuyordu ve salonları bir çok bronz ve mermer figürler süslüyordu. Bu çözümün Aphrodisias da mümkün olup olmayacağını araştırmak için kazı faaliyetleri 1965'de yeniden başladı. Hamam'da P.Gouden tarafından yalnızca giriş ve palestra ile agoraya bitişik Tiberius Portikosu (Stoa) nun bir bölümü araştırılmıştı. Ayrıca bu alanın kuzey batı köşesinde 1937 yıllarında G.Jacopi'nin başkanlığında bir İtalyan heyeti de çalışmıştır.

Frigidoryum'un kuzeyindeki alan ve güneyindeki diğer büyük galeriler iyi durumda değillerdi. Bu galerilerin üst kemerleri ve girişlerinde yapı malzemesi olarak Tuf (Tufo) taşı kullanıldığından hava şartlarından olumsuz etkilenmişlerdir. Yapılan incelemeler sonunda hamamın

restore edilerek galerilerin sergi salonuna dönüştürülmesinin maliyeti çok yüksek olduğu için bu büyük kompleksin müze olarak kullanımından vazgeçildi. Hamamın genel alandaki restorasyon faaliyetleri ve yüzey araştırmalarına ise devam edildi.

Hamamın müze olarak kullanılma fikrinden vazgeçilmesinden sonra bulunan arkeolojik eserler hızla arttı ve bir müzenin gerekliliği ortaya çıktı. Buluntular eski Geyre Köyü'ndki bir evde depolanmaktaydı. Hazırlanan pek çok proj tartışıldı. Bakanlıktan ödenek tahsisinin çıkması, kamulaştırmanın tamamlanması gibi bazı sorunların çözümlenmesi ile beraber 1971 yılında inşaata başlandı. Bazı eksik ve yetersizliklerine rağmen 21 Temmuz 1979'da Aydın Valisi Münir Güney tarafından hizmete açıldı

Aphrodisias ören yerinde yapılan kazılar sonucu elde edilen eserlerin bulunduğu yerde sergilenmesi için kurulan müze ziyaretçiler için son derece yararlı olmuştur. Kazı sonuçlarının görüldüğü, kentle ilgili bilgilerinin alındığı müze yeni buluntuların artmasıyla beraber sergileme kapasitesini aşmış bulunmaktadır. Bu nedenle bir kısım eserler depoda saklanmaktadırlar. Gelecek kazılara bağlı olarak yeni sergileme salonlarının kurulması gerekecektir.

Geniş bir alana yayılmış olan Antik Kentin ziyaretçiler tarafından gezilebilmesi için müze hareket noktası olmak üzere iki yönden bir daire çizerek kenti gezmek ve başlangıç noktasına dönmek gerekmektedir. Yürüyüş güzergahı boyunca kazı alanları tel örgü ile ayrılarak ziyaretçilerin takip edecekleri bir koridor oluşturulmuştur.

Ören yerini çevreleyen, yeşil plastikle kaplanmış tel örgü ile sit alanının sınırı belirlenmiş; insan ve hayvanların tahriplerine kaşı koruma sağlanmıştır.

Antik kentteki yapılarla ilgili açıklamalar ve yazıtların çevirilerinin yer aldığı tabelalar eksik ve yetersizdir.

3.2.5.2. ÖNERİ VE YAKLAŞIMLAR

Aphrodisias ören yerinde gerçekleştirilen koruma-tanıtım ve çevre düzenlemesi çalışmaları üniversite, bakanlık, yerel yönetim ve özel kuruluşların işbirliği sonucu gerçekleştirilmiştir. Aphrodisias ören yerinin korunma, sergileme ve tanıtımı ile ilgili sürdürülen çalışmalar Türkiye'nin diğer ören yerleri içinde örnek bir model olma niteliğindedir.

3.3. ÇATALHÖYÜK

3.3.1. Ö N E M İ

Neolitik çağda Yakın Doğu'nun en önemli merkezi sayılan Çatalhöyük, 1958 yılında James Melleart tarafından ortaya çıkarıldı. Konya Ovası'nın merkezinde bulunan Çatalhöyük, Ankara'nın 260 km. güney, Konya'nın 40 km. güneydoğu; Çumra'nın 11 km. kuzeyinde yer alır (98. Deniz seviyesinden 1400 m. yükseklikte olan höyüğün çevresinde Çarşamba Çayı ile mevsimlik dereler bulunmaktadır. Çatalhöyük içinde bulunduğu Konya Ovası 10.000 km²'lik yüzölçümü ile Türkiye'nin en büyük ovasıdır. Kuzeyde Bozdağ, güneyde Toroslar, güneydoğuda Sultan Dağları ile çevrilidir. Buğday üretiminde önemli bir merkez olan ovada arpa, çavdar ve yulafın yanı sıra bezelye, fasulye ve mercimek de yetiştirilmektedir.

Konya Ovası'nın Yontma Taş Çağı'nda bir çanak göl olması nedeniyle höyüğün bulunduğu bölgede tarım ve hayvancılık için elverişli otlaklar ve sulak araziler bulunması, obsidien yataklarına (alet yapımında kullanılan volkanik siyah doğal cam) yakın oluşu; güney ve batı kesimlerinin ormanlarla kaplı olması gibi verimli çevresel özellikler, Çatalhöyük'lülerin ileri bir uygarlık yaratmalarındaki doğal yardımcılar olmuştur. Konut yapımında kullandığı tahtayı bulunduğu bölgedeki ormanlardan sağlayan, aletlerini obsidien yataklarından çıkardıkları volkanik camlarla yapabilen Çatalhöyük sakinleri, çevredeki otlaklarda

verimli sulak alanlarda tarım ve hayvancılık yaparak gelişmiş bir sosyal yaşam kurabiliyor, çağdaşı olan neolitik yerleşim merkezleri, köy aşamasını sürerken, kenteşme evresini yaşayabiliyordu (99)

3.3.2. K O N U M U

Höyük farklı yükseklikte iki tepe düzü olan bir tepe şeklindedir. Arazinin tabana göre küçük alanı 10.30 m diğeri 17.00 m. yüksekliğe sahiptir.

Tepenin kapladığı alan 12,5 hektardır ve sadece 1/13'ü kazılmıştır.

3.3.3. HÖYÜĞÜN TARİHÇESİ VE HÖYÜKLE İLGİLİ YAPILAN ARAŞTIRMALAR

1961, 62, 63 ve 1965 yıllarında gerçekleştirilen kazılarda höyüğün güneyindeki "1 Acre" (4.000 m² arazi ölçüsü) lık alanda yoğunlaştırılmıştır. Batıdaki höyük hakkında çok az şey bilinmektedir. Kazı alanı, doğudaki höyükde çeşitli sondajlar yapılarak işaretlenmiştir. İki höyükten oluşan Çatalhöyük'de doğuda yeralan yerleşim neolitik döneme aittir. Geç neolitik veya erken kalkolitik dönemde, bu tepe sakinleri Çarşamba Çayı'nı geçerek batıdaki höyüğe yerleşmişlerdir. Çatalhöyük hakkında bilinenler; doğu tarafındaki kazılar sonucu ortaya çıkarılmıştır (100)

Höyükde yapılan çalışmalar sonucu 13 yapı katı saptanmıştır. En erken yerleşim katı XIII (M.Ö. 6800) yılına, en geç yerleşim katı ise (M.Ö.5500) yılına tarihlenmektedir. Strigafi yöntemi ile gerçekleştirilen bu tarihleme C.14 yöntemi ile de doğrulanmıştır. İlk yerleşme, ilk ev mimarisi ve ilk kutsal yapılara ait özgün buluntular Çatalhöyük'ün Neolitik çağın önemli bir merkezi olduğunu vurgulamaktadır.

3.3.4. ÇATALHÖYÜĞÜ OLUŞTURAN BİRİMLER

İlk kentleşme, insanların bir arada yaşama gereksinimleri sonucu doğmuştur. Çatalhöyük'deki yerleşimin yeni

"Şehirciliğin en iyi bilinen dönemi VII ve II katlardır. Dörtgen planlı evlerin duvarları birbirine bitişiktir. Ortak duvar yoktur. Her evin kendi bağımsız duvarı vardır. Evler ayrı ayrı planlanmış ve gereksinim duyulduğunda yanına yeni evler yapılmıştır. Evlerin bitişik duvarları yüzünden kentin sokakları yoktur. Genellikle iç avlu niteliğinde bir meydan etrafında veya bir kutsal ev çevresinde kümelenmiş durumdadırlar. Böylece genelde şehir bir plana göre değil gereksinimlere göre genişleyip daalan bir görünüme sahiptir. Şehri sınırlayan ve koruyan sur duvarı niteliğinde bir buluntuya rastlanılmamıştır. Şehrin kenarında kalan duvarların bu görevi yükleniyor olması düşünülmektedir. Evlerin temel derinlikleri azdır. Duvar kalınlıkları Kerpiç ölçülerindeki farklılıklarla orantılı olarak 50/80 cm. arasında değişmektedir. Duvarlar arasında ardıç, meşe ağaçlarından dikmeler vardır. Tavan, bu dikmeler üzerine gelen giriş tarafından taşınmaktadır. Tavanın üst örtüsü kamış üzerine sıkıştırılmış kil topraktır. Evler tek katlıdır, fakat yüksekliklerinin farklı olduğu saptanmıştır. Evlerin içine giriş damda açılan birdelikten, ahşap taşınabilir bir merdivenle inilerek sağlanmaktadır. Bu delik aynı zamanda havalandırma ve aydınlatma işlevi görmektedir. "Sokak ve geçit bulunmayan Çatalhöyük'de tüm ilişkiler çatı çevresinde sağlanıyordu" (IOI)

Ahşap direklerle taşınan sıkıştırılmış kil çatı sistemi bugün yöre sakinlerince kullanılmaktadır. Evlerin ölçüleri yaklaşık 6x4,5 m. olup, 25/27 m² bir alanı kaplamaktadır. 11,25 m. ve 48 m. gibi uç örneklerde bulunmaktadır. Bazı evler kerpiç tuğla ve hafif malzeme kullanılarak bölümlere ayrılmış ve farklı birimler elde edilmiştir. Tüm katlarda plan, düzgün doğrusal çizgilerle olup, yuvarlak planlı yapıya rastlanmamıştır. Ev ve depoların bazılarının terkedilerek avlu, çöplük ve tuvalet olarak kullanıldığı tahmin edilmektedir. Evlerin yapımında güneşte kurutulmuş kerpiç tuğlalar kullanılmıştır. İçlerinde bol miktarda saman bulunan kerpiç tuğlalar kalıpla biçimlendirilmişlerdir.

Ölçüleri 95x8.10 cm. arasındadır. Yapı malzemesi olarak taş kullanılmıştır.

Odaların içinde kenarları yükseltilmiş dörtgen ocaklar duvarların ön kısımlarında taban döşemesinden yüksekliği 10-30 cm. arasında değişen şekiller ve duvar içinde dörtgen nişler bulunmaktadır. Duvarlar sıvalıdır. Sıva üzeri beyaza boyandıktan sonra ak toprak uveya yerel beyaz çamur ile sarı kırmızı siyah renkli resimler yapılmıştır. VIII. katta sıva kalınlığı 10 cm. olarak saptanmıştır. Ahşap hatıllar da sıvanmıştır. Yanmayan evlerde direkler tamamen çürümüş olmasına rağmen direkler üzerinde sıva izleri bulunmuştur (I02)

Çatalhöyük'de yapılardan bir kısmı tapınak ya da kutsal yapı olarak düzenlenmişlerdir. Yerleşim merkezinin bir özelliği de çok sayıda bu tür yapının bulunmasıdır. Kazılar sonucu X. ve III. kültür katları arasında kırktan fazla tapınak ya da kutsal alan olarak nitelendirilebilecek yapı ortaya çıkarılmıştır. Bu yapıların mimari özellikleri normal evlerden farklı olmasına karşın duvarlarına yapılan resim ve kabartmalarla çeşitli heykelcikler ve seki altlarına ölüyle birlikte konulan mezar armağanları ile diğer yapılardan ayrılmaktadırlar.

Evler bir veya iki odalıdır. Yapının güneye bakan bölümünde fırın ocakları ve depolar bulunmaktadır. Boya ile panolara ayrılan duvarların içleri kırmızıya boyanmaktadır.

Her odada kerpiçten yapılmış sedirler bulunuyordu; bunların üzerinne oturuluyor, öteberi konuyor, ayrıca yatmak için döşekler serilebiliyordu. Bu kerpiç sedirlerin içine etleri güneşte kurutulmuş ölümler gömülüyordu, ölümlerin yanına güzel hediyeler bırakılıyordu. Böyle bir mezarda bulunan obsidian'dan yontularak yapılmış bir ayna Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ndedir.

3.3.5. DUVAR RESİMLERİ

Çatal Höyük'de duvar resimleri en erken X., en geç III. tabakada bulunmuştur. En güzel ve gelişmiş olarak ortaya çıkarılanlar ise VII. ve V. tabakalara aittirler. Bu resimler Paleolitik insanın mağara duvarlarına yaptığı resimlerin bir gelenek olarak devamıdır. Konular aynıdır. İnanc olarak avın bereketi için yapılan resimlerdir. Kutsal sayılan hayvanların avcılığı ile ilgili olup, kutsal hayvan ve insan figürlerini içerirler. Bunlar boğa, koç, geyik motifleridirler. Daha sonraki devirlerde tanrının mukaddes hayvanı ve ya tanrı olarak kavimden kavime devir olunan bir inanç zincirinin ilk halkasını teşkil ederler.

Geç döneme doğru duvar resimlerinde av sahnelerinin azaldığı ve kuş motifleri (balıkçıl, akbaba,....) ile geometrik desenlerin ortaya çıktığı görülür. Bunların yanında akbabalar tarafından parçalanmış başsız cesetler, insan eli figürleri ve arkada faaliyet halinde volkanik dağ bulunan bir şehir planı tasviri III. tabakada ele geçen önemli duvar resimleridir

E.Akurgal bu resmi "tarihin en eski manzara resmi" olarak nitelendirmektedir (I03)

Çatalhöyük duvar resimleri şimdye dek insan yapısı duvarlarda bulunan en eski resimlerdir ve bir çok açıdan benzersizdirler. Çatalhöyük, kazıları yapılmadan önce Yakın Doğu'da duvar resimleri ile ilgili bilgilerimiz Teleilat, Ghassul ve Tell Ugair deki prehistorik alanlarda bulunan az sayıdaki duvar resmine dayanıyordu ve Mari ile Asur Sitelerindeki resimlerle sınırlıydı. Duvar resimlerinin daha erken bir tarihe Yakın Doğu'da yaygın olduğu düşünülmüyordu. Ancak çok az kanıt kalmıştır. Çatalhöyük kazılarında oldukça iyi korunmuş çok sayıda duvar resmi bulunmuştur. Bu duvar resimleri erken döneme ait sanat ve inanışlarla ilgili son derece değerli bilgiler sağlamıştır. Çatalhöyük resmi hakkında bilgiler ön raporlarla yayınlanmıştır (I04)

3.3.6. KORUMA VE SERGİLEME SORUNLARI

Çatalhöyük buluntuları kazı sonrası Ankara Anadolu Uygarlıkları ve Konya Arkeoloji Müzelerine taşınmışlardır. Kazıdan geriye kalan boş çukurlar için hiç bir koruma önlemi alınmamıştır. İklim şartları, doğa tahribi ve çukurlara bilerek veya bilmeyerek giren ziyaretçiler ören yerini tahrip etmektedirler. İklim koşullarının tahribi burada son derece etkili olmaktadır. Yapı malzemesi olarak taş kullanılmaması, tüm kentin kerpiç tuğla ile inşa edilmesi yüzünden tahribi son derece hızlı ve etkili olmuştur. Yağışlarla eriyen kerpiçten geriye hiç bir şey kalmamaktadır. Kazı çukurlarında eriyerek yokolan tuğlaların izleri görülmektedir.

Çatalhöyük'deki gayet iyi korunmuş çok sayıdaki duvar resminin temizlenmesi ve korunması daha önce Yakın Doğu'daki Prehistorik kazıların hiç birinde karşılaşılmayan sorunları gündeme getirmiştir. Bu keşif beklenmedik bir şekilde oldu ve koruma tedbirlerinin hemen alınması gerekti. Eğer, Can Hasan kazısında (1969) kullanılan donanım elde olsaydı, sıcaklık ve nem kontrol altına alınabilirdi ve resimlerin korunması önlenebilirdi (IO5)

. Kazı alanını belirleyen dikenli tel yer yer kopmuş, direkleri yıkılmıştır.

. Ören yerinin bekçisi çevreyi kontrol etmekte, yüzeyde bol miktarda bulunan küçük el aletlerini toplayarak kulübesinde koruma altına almaktadır.

. Ziyaretçilerin sık sık kazı yapılan çukurlara bilinçli veya bilinçsiz girerek küçük el aletlerini topladıkları görülmektedir.

. Ziyaretçileri uyarıcı veya bilgilendirici herhangi bir tabela bulunmamaktadır.

. Konya Müzesi tarafından bastırılan ziyaretçiler için yararlı bir kitapçık olan Çatalhöyük rehberi ören yerinde satılmamaktadır.

3.3.7. ÖNERİ VE YAKLAŞIMLAR

. Kazı alanı dışında, yerel malzeme ve Çatalhöyükün mimari üslubunu yansıtan (kerpiç duvarlarla kireçle boyanmış, ahşap direklerle taşınan sıkıştırılmış kil ile örtülü saz çatı) bir proje ile kurulacak küçük bir müzede yüzeyde bulunan ve küçük eserler sergilenebilir.

. Çatalhöyük'de kazının başladığı günden itibaren çekilen resimler, buluntuların ilk konumları kronolojik sıra ile sergilenecek ziyaretçilere tanıtılabilir. Böylece ören yerinde görmüş oldukları çukurlar hakkında fikir yürütmeleri sağlanabilir.

. Ankara ve Konya'daki müzelerde bulunan Çatalhöyük buluntularının resimleri kolay algılanabilecek büyüklükte (50x50 veya daha büyük) ışıklı panolarda sergilenebilir.

. Müzede Çatalhöyük rehberi, kazı raporları, harita ve planların satışının yapılması ilgili ziyaretçilerin ayrıntılı bilgi edinmeleri açısından yararlı olacaktır.

. Höyüğü koruma ile ilgili projelerin üretilmesi, maddi, teknik ve hukuki sorunlar yüzünden yaşama geçirilemiyorsa kazı çukurlarının toprakla kapatılarak müzedeki sergilemeye ağırlık verilmesi yararlı olacaktır.

S O N U Ç

Geçmişten günümüze tarihi coğrafyası pek değişmeyen ülkemizde, son yirmi yıldır yaşanan endüstrileşme, hızlı kentleşme, turizm hareketleri sonucu ören yerleri tahrip edilerek nitelikleri değiştirilmiştir.

Yakın geçmişte hiç bir tehlikeye uğramadan günümüze dek gelebilmiş, savaşlar, yangınlar, depremler geçirmesine rağmen yok olmadan binlerce yıldır yaşayan ören yerleri çok kısa bir süre içinde yok edilmektedirler.

Turizm alanındaki arsa spekülasyonu, kıyı boyunca yer yalan antik kentleri büyük bir rant'a dönüştürmüştür. Antik kentlerin üzerinde çok yıldızlı oteller zincirleri, yazlıklar, toplu konutlar ve sanayi tesisleri yer almaktadır. Vatandaş, özel sektör ve kamu tarafından yürütülen bu yıkım; inşaat teknolojisinin ilerlemesi ile daha da hızlanmıştır. Öyleki bir inşaat durduruluncaya kadar geçen süre içerisinde tarihi varlıklar çoktan tahrip edilmiş olmakta ve olup bittiye getirilmektedir. İstanbul, Cağaloğlu, Cemal Nadir Sokak'taki Bizans Sarnıcı bu şekilde yok edilmiştir.

Kamuoyunun duyarsızlığı kültürel mirasımız kadar özel idare ve kamu yöneticilerinin de yanlış kararları ile yok edilmektedir. Antayla Şehir Surları kentin hava alması için yıkılmışlardır. (106)

İstanbul, Galata ve Haliç Surları ise, kentin temizlenerek görünümünün güzelleştirilmesi için ortadan kaldırılmışlardır.

Diyarbakır Surları'nın da yıkılması düşünülmüş, ancak bunun için gerekli insan gücü ve molozların nakli için ödenecek bedelin yüksek olması göz önüne alınarak vazgeçilmiştir.

Gerek kamuoyunun eski eserlere olan duyarsızlığı, gerek devlet ve özel idare tarafından alınan yanlış kararlar sonucu ülkemizin olduğu kadar tüm dünyaya ait olan

kültürel mirasımız geri getirilemeyecek şekilde ortadan kaldırılmaktadır. Kimi kez bilinçli, kimi kez duyarsızlık, ilgisizlik çevreye ve geçmişe karşı yabancılaşıma sonucu hızla kaybolan doğal ve kültürel değerler için yapılabilecek bir işlem yoktur. Ancak ülkemizde henüz tahrip edilmemiş bulunan doğal ve kültürel varlıkların korunması ve yaşatılması için kısa vadeli önlemlerle uzun vadeli eğitim programları hazırlanmalıdır.

Bu programların hazırlanmasında;

- . Dünya Kültürel ve Doğal Mirası'nın Korunması'na Dair Sözleşme,
 - . Avrupa Mimari Mirası'nın Korunması Sözleşmesi,
 - . Atina Konferansı,
 - . Venedik Şartları,
 - . Unesco'nun Arkeolojik Sit Alanları ve Kent Dışı Alanların Korunması ile ilgili koruma ve tavsiye kararları,
 - . Unesco'nun Arkeolojik kazılarla ilgili prensip ve tavsiye kararları,
 - . Unesco'nun kamu ya da özel işler yüzünden tehlikede olan kültürel varlıkların korunması ile ilgili tavsiye kararları,
- göz önüne alınmalıdır.

Kültürel mirasımız olan ve tüm insanlığa ait olan kültürel varlıkların korunması, tanıtımı ve sergilenmesinin yapılmasında aşağıdaki önerilerin dikkate alınması yararlı olacaktır:

- . Kültürel varlıkların korunabilmesi için gerekli önlemler tüm çevreyi kapsamalı, yalnızca belirli anıtlar ve harabelerle sınırlı kalmamalıdır.
- . Ören yerleri ve kültürel varlıkları korunmak üzere hazırlanan envanterler her yıl fotoğrafları veya video ile filmleri çekilerek denetlenmelidirler.

. Karayolları projelendirilmesi yapılırken ören yerlerinden geçip geçmediği araştırılmalı,içinden karayolu geçen ören yerlerinin bu tahripten korunmaları için yolun değiştirilmesine ilişkin projeler hazırlanmalıdır.

. Sulama, elektrik, sel kontrolü için yapılacak barajların su toplanma havzalarında bulunan ören yerleri göz önüne alınarak, kültürel mirasın bulunmadığı bölgelerde alternatif baraj yapım alanlarının olup olmadığı araştırılmalıdır.

. Boru hattı yapımı, sulama kanalları, elektrik iletim ve güç hatları ile telefon tellerinin ören yerinin içinden geçmemesi, göz önüne alınmalıdır.

. Toprağı derin sürmeyi gerektiren tarım işlemleri, kanalizasyon, sulama işlemleri, toprağın düzleştirilmesi ve ormanlaştırılma projelerinde ören yerleri dikkate alınmalıdır.

. Hava alanları, maden ve taş ocaklarının yapımı, liman ve kanalların temizlenmesi, ziraate açılan alanlar gibi sanayileşmenin gerektirdiği teknolojik gelişmeler de bölgenin kültürel değerleri araştırılmalıdır.

Yukarıda belirtilen nedenler dolayısıyla ortadan kaldırılacak ören yerlerinin detaylı olarak planı çıkarılmalı, resim ve filmlerle belgelenmeleri ve buluntular en yakın merkezdeki müzede sergilenmelidir. Eğer buluntular sergilenecek değerde değil ise üniversitelerin ilgili bölümlerinde öğrencilerin kültürel malzemeleri tanımaları için sergilenerek üzerinde çalışmaları sağlanmalıdır.

Kamuoyunu bilinçlendirerek kültürel mirasa karşı ilgi uyandırmak ve korunmasını sağlamak için, okul öncesinden başlamak üzere kapsamlı bir eğitim programı hazırlanmalıdır. Ayrıca askeri birlikler, karayolları,

orman idaresi gibi kurum ve kuruluşlar için hazırlanacak paket programlarla okul sonrası eğitim ve tanıtım gerçekleştirilmelidir.

Ören yerlerinde bulunan müzelerde eğitim ve tanıtımla ilgili yayınlar bulundurulmalıdır. Kitle iletişim araçlarının çoğalarak ucuzladığı bir çağda bu gereçlerden tanıtım ve eğitim amaçları için yararlanılmalıdır. Ören yerleri için hazırlanacak video kasetler müzelerde tanıtım ve eğitim amacı için kullanılabilir. Özel idare tarafından belirli bir ödenek ayrılan yerel müzelerde bu yöntem ucuz ve kullanımı kolay olduğundan yararlı olacaktır.

Müzesi bulunmayan ve ulaşımı zor yerlerdeki ören yerlerinde ziyaretçilere tabelalardan başka bilgi sunulamamaktadır. Bu nedenle her ilin ve çevre illerin sınırları içinde bulunan ören yerleri ile ilgili bilgileri içeren kitap ve broşürler hazırlanarak müzeler, oteller, benzin istasyonları, turizm merkezlerinde satılmalıdırlar. Ören yerlerindeki tabelalar ve gezinti güzergahları bu kitaplardaki bilgilerle senkronize olmalıdır.

Kültürel varlıkların korunması, ancak onları seven ve ilgilenen duyarlı bir toplumun oluşması ile gerçekleşecektir. Bu gerçekleşmediği takdirde çok kısa bir gelecekte henüz tahrip edilmemiş olan ören yerlerinin gözlerimizin önünde yok oluşunu görmemiz bir kehanet olmayacaktır.

B İ B L İ Y O G R A F Y A

- Abbasoğlu, Haluk "Antik Termessos Kenti Epigrafiya Araştırmaları", VIII.Araştırma Sonuçları Toplantısı 1990, Ankara.
- Alp,Özen, T.Oğuz " Cam Batığı Sergilemesi" Müze Kültür Bakanlığı Yayını, Sayı-4 1990.
- Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi, Resmi Gazete Sayı: 20229, tarih 22.7.1989.
- Akurgal, Ekrem, " Anadolu Uygarlıkları", İstanbul Net Yayınları, 1990.
- Alsvik, Elling, " Guide To The Open Air Museum", Torondheim, 1976.
- Arslan, Güzin " Arkeolojik Alanların Korunması ve Değerlendirilmesi Sempozyumu", Antalya, 1991.
- Akyıldız, Erhan " Taş Çağından Anadolu'ya, Milliyet Yayınları, 1984, İstanbul.
- Bayburtluoğlu, Cevdet, "Arkeoloji" Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara , 1982.
- Bean, E.George,Çev. Burak Akgüç, "Karia" Cem Yayınevi, İstanbul, 1987.
- Bean, E.George,"Turkey's SouthernShore", 1968 London, Ernest Benn Lım.
- Biörnstad, Arne, "Skansen Guide",1982.
- Bektaş, Cengiz, " Eski Eserlerin Önemi ve Korunması" Cumhuriyet Dönemi Türk Ansiklopedisi, 3. cilt.
- Ceram, C.W. Çev. Hayrullah Örs."Tanrılar, Mezarlar ve Bilginler" "Remzi Kitabevi, İstanbul, 1982.
- Ceram, C.W. Çev. Nermi , Erendor,"Tanrıların Vatanı Anadolu" "Remzi Kitabevi, İstanbul, 1984.
- Childe, Gorbon, Çev.Filiz Ofluoğlu, "Kendini Yaratan İnsan" Varlık Yayınları, İstanbul, 1988.

- Coremans, Paul, "Laboratuvar ve Görevi", İst.Restorasyon ve Konservasyon Lab. Yayını.
- Çelgin, Vedat, "Antik Termessos Kenti ve Çevresinde Epigrafiya Araştırmaları" IX. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Kültür Bakanlığı Yayını, Çanakkale, 1991.
- Codex Kültür Atlası, Turkei, 1. Fasikül.
- Darke, Diana, "Aegean And Mediter Hanean Turkey," London, 1987.
- Demircioğlu, Halil, "Roma Tarihi" T.T.K. Yayını, Ankara, 1987.
- Dingil, Süleyman, "Bitkilerle Anadolu" Yeniçağ Basın Yayın Sanayii, Ankara.
- Dörner, Karl, F. Çev. Vural Ülkü "Nemrut Dağının Zirvesinde Tanrıların Tahtları" T.T.K.Yay.Ankara,1990.-
- "Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme" Res.Gaz.14.2.1983, Sayısı, 17959.
- Erhat, Azra, "Mitoloji Sözlüğü", Remzi Kitabevi, İstanbul, 1978.
- Erhat, azra, "Mavi Anadolu", İnkılap ve Aka Kitabevi, İstanbul, 1979.
- Erim, T.Kenan, "Aphrodisias",Müller-Wite, London, 1986.
- Ertem, İlhami, "Yurdumuzda Milli Açık Hava Müzeleri Kurulmalı mıdır?" (Anket), Ön Asya ,1987.
- Erim,T.Kenan, "Aphrodisias 1989 Çalışma Sonuçları" Müze Sayı 4, 1991.
- Freely, John, "Classical Turkey"
- Frodl, Walter, Çev.Bülent Özer, "Anıtlar, Bakım ve Onarımları" Akademi, Mart, 1966
- Fodors, 90 "Turkey" Fodors Travel Publications, New York 1989.
- Göze, Ayferi, "Siyasal Düşünce Tarihi", İstanbul, 1983.

- Giardano, Carlo, "Pompei" Yıllarboyu, Ağustos, 1983.
"Güneybatı Türkiye Turistik Yatırım Alanları"
T.C. Turizm Bankası, Ankara, 1986.
"Güllük Dağı, Termessos Milli Parkı"
Orman Gen. Müd. Yayını.
- Gürçay, Hikmet, " Abidelerimiz ve Sitlerin Korunması",
Türkiyemiz, 1975.
- Hueber, Frişomund, " Arkeolojik Yapıların ve Alanların Koruma
ve Restorasyon Sorunları" Arkeolojik Sit
Alanlarının Korunması ve Değerlendirilmesi
Sempozyum, Antalya, 1991.
- Herodotos, Çev. Müntekim Ökmen,
" Herodot Tarihi" Remzi Kitabevi, İstanbul,
1973.
- İzzet, Sedat, " L'Histoire De Constantinople", İstanbul, 1929.
- Kınal, Füzün, " Eski Anadolu Tarihi," T.T.K.Yay. Ankara,
1987.
- Koyunlu, Alparslan, " Tarihi Çevreyi Koruma Yöntemleri" Milliyet
Kültür Mirasımızı Koruma Kampanyası, 1984.
- Kuban, Doğan, " Tarihi Çevreyi Koruma ve Uzmanlık Sorunu"
Milliyet Kültür Mirasımızı Koruma Kampan-
yası, 1984.
- Korfman, Manfred, " Arkeolojik Sit alanlarının Korunması ve
Değerlendirilmesi Sempozyumu", Antalya, 1991.
" Korunması Gerekli Taşınır Kültür ve Tabiat
Varlıkları Koleksiyonculuğu ve Denetimi
Hakkında Yönetmelik", Resmi Gazete Sayı
18342, tarih, 15.3.1984.
" Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma
Kanunu", Kanun No. 2863, Resmi Gazete sayı
18113.
- Lonckoronski, K.Grafen " Stadte Pamphlines Und Pisidiens"
Wien, 1892.

Mehling, Marianne, "Turkey" Phaidon, 1989.

"Müzelerde Koruma" , İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Lab. Yay. İstanbul, 1987.

Meriç, Murat, "Eski Eserlerimizde Malzeme Sorunları", Taç, Sayı 4, 1986.

Mc. Donagh, Bernard, "Blue Guide" Turkey, W.W.Norton New York 1989.

"Müzeler Almanağı", Anıtlar Ve Müzeler Gen. Müd.Yayını, 1990.

Manser, A.Müfid, "Arkeolojik Hazinelarımızın Kıymetini Biliyormuyuz?" , Devir, Şubat, 1955.

"Recommendation Concerning The Safeguarding Of The Beauty And Character Of Landscapes And Sites", Unesco, Paris, 1962.

"Recommendation On International Principles Applicable To Archaeological Excavations," Unesco, New Delhi, 1956.

"Recommendations Concerning The Presevation Of Cultural Property Endangered By Dublic Or Private Works," Unesco, 1968.

Özdoğan, Mehmet, "1990 Yılı Çayönü Kazı ve Onarım Çalışmaları", XIII. Kazı Sonuçları Toplantısı, Çanakkale, 1991.

Özdoğan, Mehmet, "XIV. Kazı Sonuçları Toplantısı Bildirisi," Ankara, 1992.

Özer, Ziya, "Mısır Tarihi," T.T.K. Yayını, Ankara, 1987.

Öz, İlban, "Dünya Müzeleri ve Türkiye Açık Hava Müzeleri" Taç, Sayı 2, Kasım 1987.

- Soren, David, " Kourion", National Geographil, July, 1988.
- Smith, R.R. " Aphrodisias", XIII. Kazi Sonuqlari, Canakkale, 1991.
- Stillwell, Richard, " Princeton Encyclopedia Of Classical Sites." Princeton Univ. Pres, 1976.
- Sönmez, Neslihan, " Koruma ve Restorasyon Ders Notlari" İstanbul, 1988.
- Stark, Freya, " Alexander's Path." London, 1958.
- Strabon, Çev.Adnan Pekman, " Coğrafya", Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Saltuk, Secda, " Arkeoloji Sözlüğü," Inkılap-Aka Kitabevi İstanbul, 1990.
- Schde, M. " Anadolu'daki Yunan ve Roma Harabelerini Araştırma Metodu" T.T.K., 1937.
- Tan, Erdoğan, " Türkiye'de Açık Hava Müzeleri Kurulması Ve Koşulları" , Ön Asya, 18.19., 1967.
- Todd, Aian, " Çatalhöyük İn Perspective " California, 1976.
- Topçu, Çelik, " Seleukeia - Kalykadnos 1984 Yılı Kazi Çalışmaları" VII.Kazi Sonuqlari Toplantısı, Ankara, 1985.
- " Termessos Natonal Park Master Plan," Milli Parklar Dairesi, 1969.
- Umar, Bilge, " Eski Eserlerin Korunması ve Hukuk " Milliyet Kültür Mirasımız, 1984.
- Ülbay, Okan, " Anıt Kavramı Ve Restorasyonun İlkeleri, Ders Notlari.
- " Venedik Şartlari" , Decisions and Resolutions International Congress of Architects And Technicians Of Historic Monuments And Sites Venice, 1964.
- Waelkens, Marc " The Excavations At "Sagalassos, XIII. Kazi Sonuqlari Toplantısı, Çanakkale, 1991.
- " Yurt Ansiklopedisi, Termessos, Cilt II, 1982.

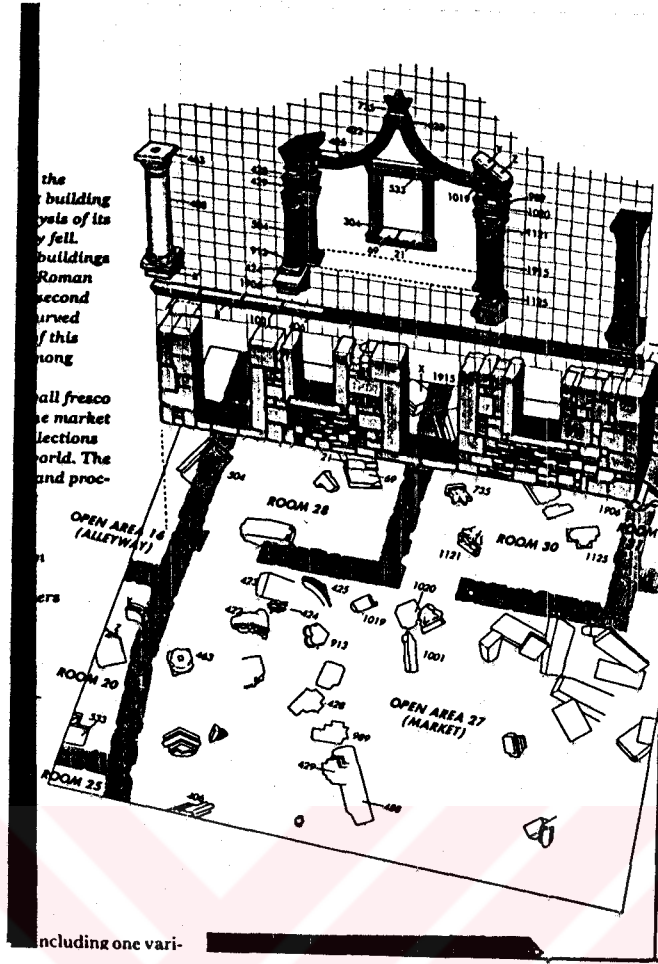
DİPNOTLAR

1. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, Madde 3 No 2863.
2. Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi, Granada,
3. Riviere, Georges, Müzelerin Eğitimdeki Rolü.
4. Ertem İlhami, "Yurdumuzda Milli Açık Hava Müzeleri Kurulmalıdır
5. Tan Erdoğan, "Türkiye'de Açık Hava Müzeleri kurulması ve koşullar
6. Björnstad Arne, Skansen Guide.
7. Alsvik Elling, Guide to the open air museum.
8. The sandvåg collections gudebook,
9. Öz , "Dünya Müzeleri ve Türkiye"., Taç.
10. a.g.e.
11. ~~M~~ Müzeler Arnağı
12. Özdoğan, "XIV. Kazı Sonuçları Toplantısı"
13. Özdoğan, "XIII. sf.108.
14. a.g.e.
15. Güllük Dağı Milli Parkı?
16. Milliyet 15 Ağustos
17. Korıman, "Arkeolojik Alanların Korunması" sf. II
18. Saltuk, Arkeoloji, sf. 68.
19. Akurgal, Anadolu Uygarlıkları, sf.25.
20. Childe, Kendini yaratan insan, sf.37.
21. Strabon, Coğrafya, sf.160.
22. "Korion", National Geographic, sf.30.
23. Bayburtluoğlu, Arkeoloji, sf.351.
24. Strabon, Coğrafya, sf.174.
25. Özer, Mısır Tarihi, sf.7.
26. Ceram, Tanrılar, Mezarlar ve Bilginler.
27. Giardano, "Pompei", sf.9.
28. Ceram, Tanrıların Vatanı Anadolu, sf.144.

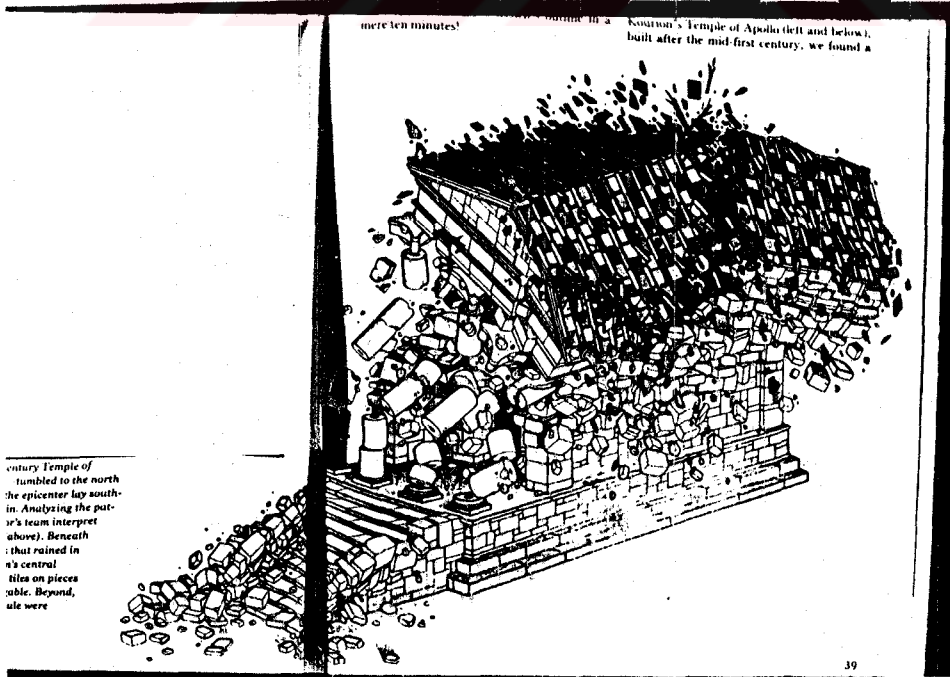
29. Giardano, "Pompei" sf. 12.
30. Göze, Siyasal Düşünce Tarihi, sf. 106.
31. İzzet, L' Histoire de constantinople, sf.6.
32. Demircioğlu, Roma Tarihi,sf. 268.
33. Ceram,a.g.e. sf. 27.
34. Kınal,Eski Anadolu Tarihi, sf. 126.
35. Bayburtlu, a.g.e. sf.260.
36. Ceram, a.g.e. sf. 144.
37. "Müzelerde Koruma",
38. Coremans, "Labaratuvar ve görevi", sf.
39. Coremans, a.g.e.
40. Çelgin,IX."Araştırma sonuçları", sf.183.
41. Bean, Karia, sf.292.
42. Ceram, Tanrılar Mezarlar Bilginler ,sf.41.
43. Koleksiyonculuk ve denetimi Resmi gazete sayı,18 342.
44. Güney Batı Türkiye Yatırım Alanları sf. 13.
45. Arslan, "Belgeleme sorunları" sf.16.
46. Erim , Aphrodisias, sf. 9.
47. Frodl, "Anıtlar Bakım ve Onarımları", sf.6
48. Sönmez Neslihan, Ders Notları.
49. Ülbyay Okan, Anıt Kavramı sf. 48.
50. Hueber, "Koruma ve Restorasyon Sorunları" sf. 46.
51. Bayburtlu, a.g.e sf. 345.
52. Strabon a.g.e sf.131.
53. Dörner, Nemrut Dağının Zirvesinde sf. 56.
54. Cumhuriyet Dergi, sayı 338
55. Bayburtlu, a.g.e sf. 108.
56. Bean a.g.e sf. 277.
57. Bean a.g.e sf. 284.
58. Akurgal, a.g.e sf. 463.
59. Bayburtlu a.g.e sf.
60. Akurgal, a.g.e sf. 462.
61. Strabon, a.g.e sf.198.
62. Bean, a.g.e sf.261.
63. Akurgal, a.g.e sf. 467.
64. Strabon, a.g.e sf.64.

65. Britanica sf. 592.
66. Waelkens, "The Excavations at Sagalassos" sf. 283.
67. Strabon,,a.g.e sf. 65.
68. T.M. Ansiklopedisi, sf. 3318
69. Stark, Alexanders Path. sf. 104.
70. Bean, Turkey's Southern Shore sf. 139.
71. Britanica, C. 10. Sf. 148.
72. Strabon, a.g.e 236.
73. Bayburtlu, a.g.e sf. 229.
74. Bayburtlu, a.g.e sf. -2 -
75. Akurgal, a.g.e sf. 549.
76. Topçu, VII. Kaz Sonuçları, sf 509.
- 77 Akurgal, a.g.e, sf. 552.
78. Britanica, C. 10.
79. Türk Ansiklopedisi, C.XXXI.
80. Erhat Azra, Mitoloji Sözlüğü, sf. 79.
81. Bean,a.g.e. sf. 121.
82. Lonckoronski, State Pamphlines und residens.
83. Freely,Classical Turkey sf,125.
84. Mehling. Turkey, sf. 486.
85. Darke, Guide Turkey, sf.223.
86. Stark, a.g.e .
87. Güllük Dağı Rehberi.
88. Termessos National Park Master Plan.
89. Erim, a.g.e.
90. Strabon, a.g.e sf. 67.
91. Bean, Karia.
- 92 Akurgal, a.g.e sf. 468
93. Bean, a.g.e sf.264.
94. Erim, a.g.e sf. 37 -45.
- 95.. Bean, a.g.e s.f, 270.
96. Erim, a.g.e sf. 62.
- (97) Erim, a.g.e sf. 68.
- (98). Bayburtlu, a.g.e sf. 345.

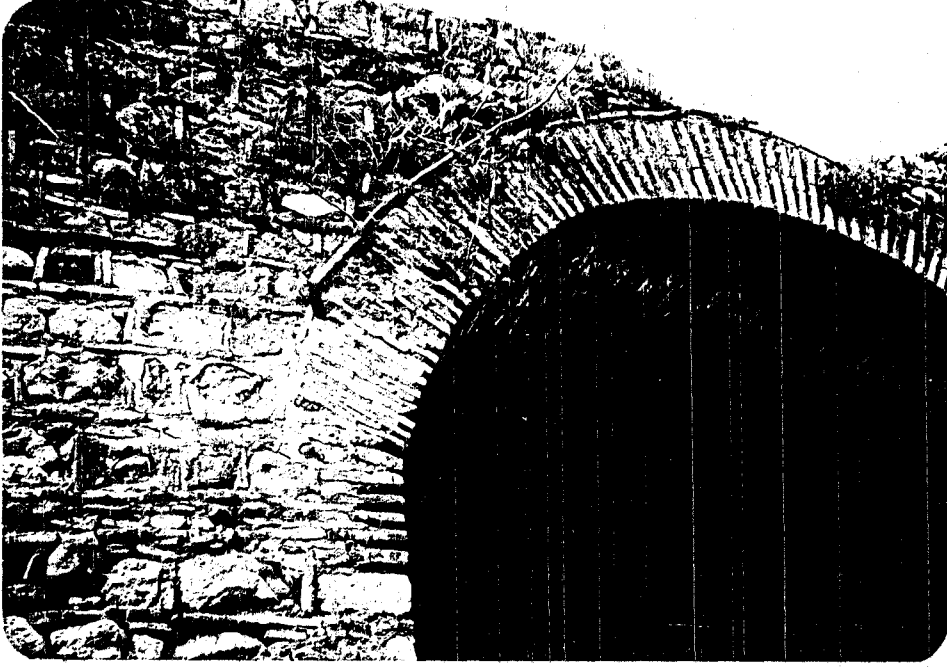
99. Akyıldız, Taş Çağından Anadoluya sf.29.
100. Todd, Çatalhöyük in perspective. sf. II
- (101) Çatalhöyük Rehberi. sf
- (102) Todd, a.g.e sf 3¹.
- 103.0. Akurgal, a.g.e sf. 22.
- 104.. Todd, a.g.e sf 33.
105. Todd, a.g.e sf. 19.
106. Mansel, Devir sf.22.

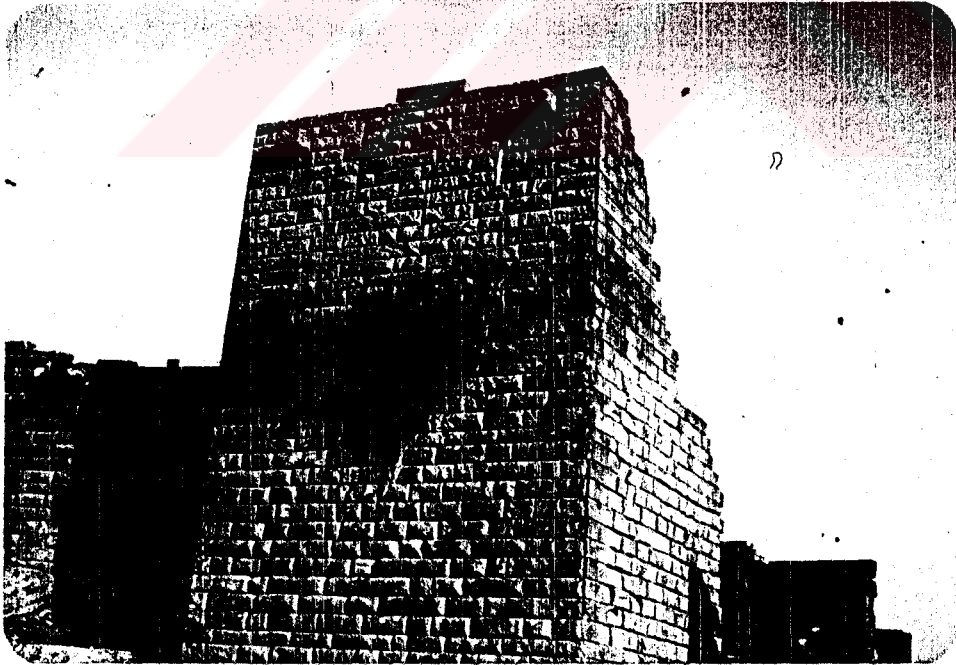
I KORION, AGORA ANASTİLOZ ÇALIŞMASI

DEPREM SIRASINDA BİR TAPINAĞIN
YIKILIŞININ CANLANDIRILMASI (Nat . Geo dan)

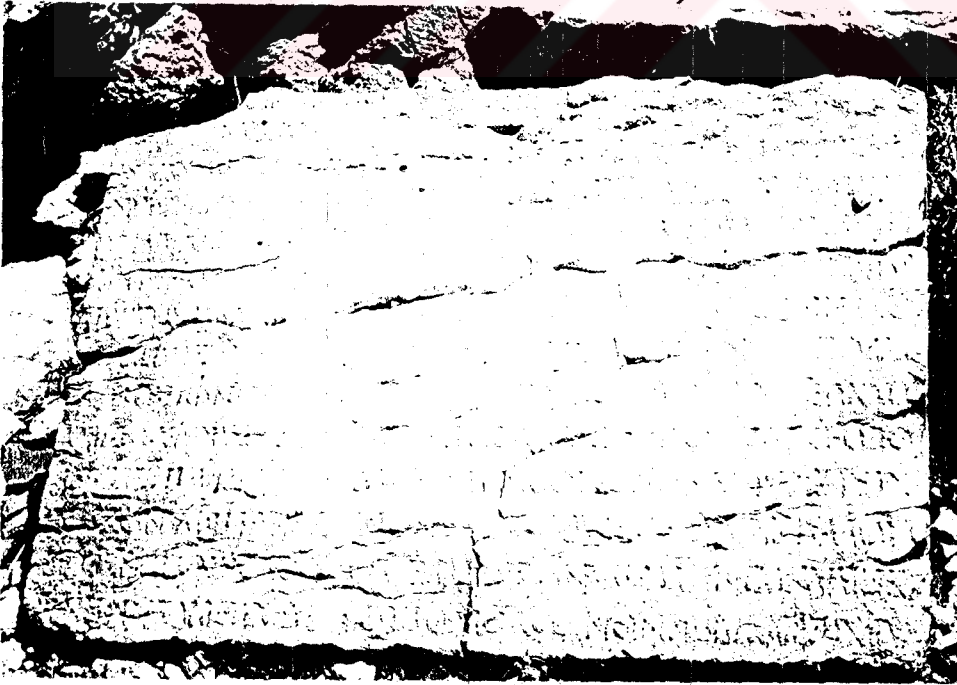
3 İZNIK SURLARINDA AĞAÇLARIN TAHRİBATI

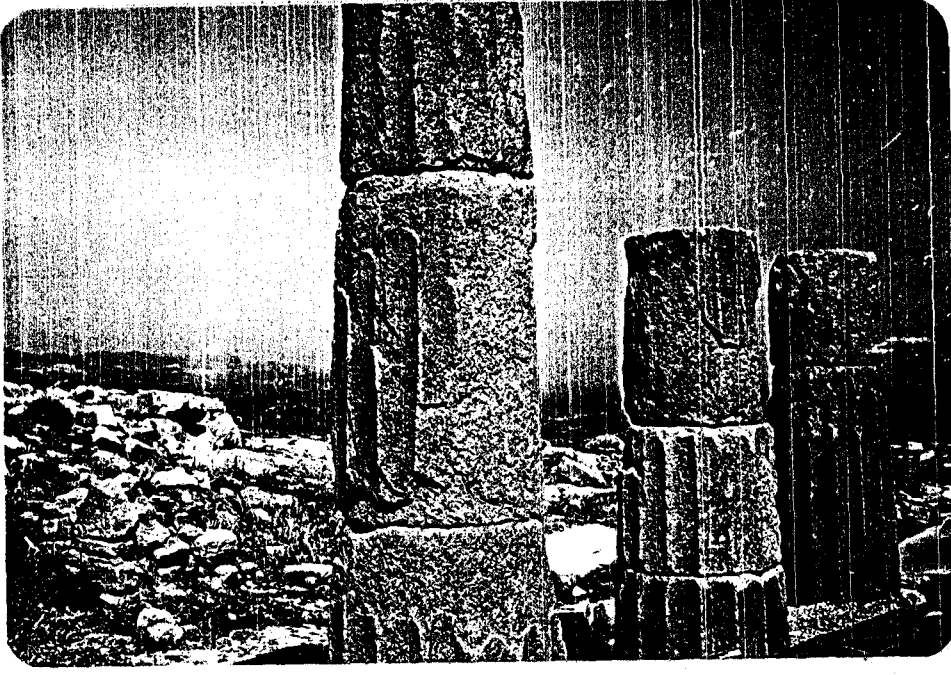
4 ASSOS. KULE İLE SURLARIN OTLARIN TAHRİBİ

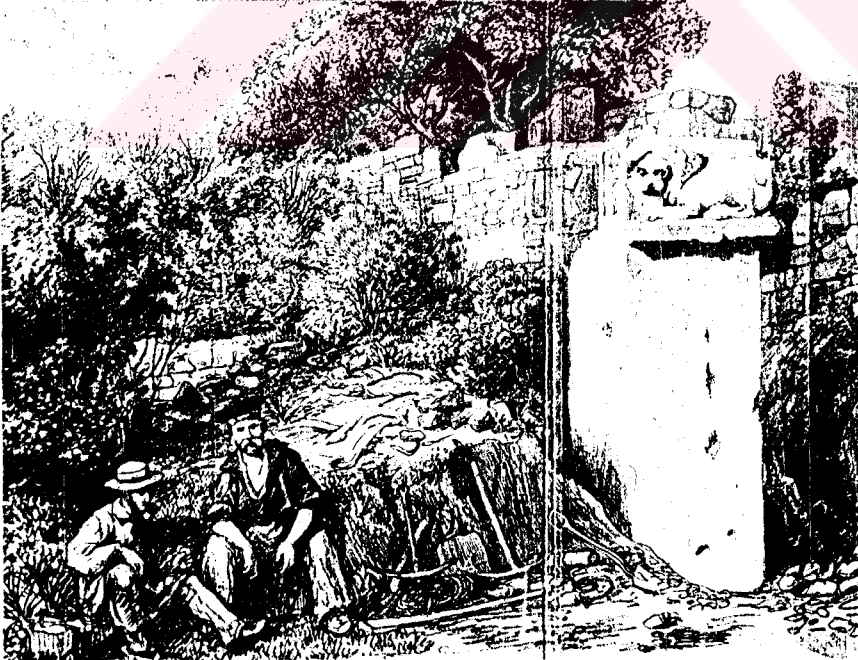
5 ELAIUSSA SEBASTE. AĞAÇ ve ÇALILARIN TAHRİBİ

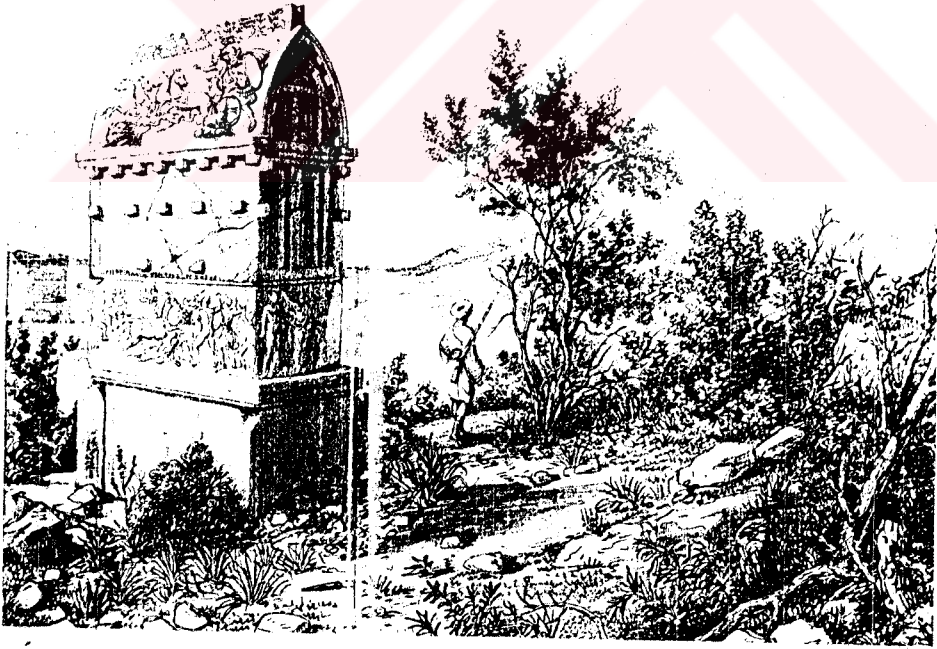

6 SELGE. HAVA KOŞULLARININ TAHRİBİ

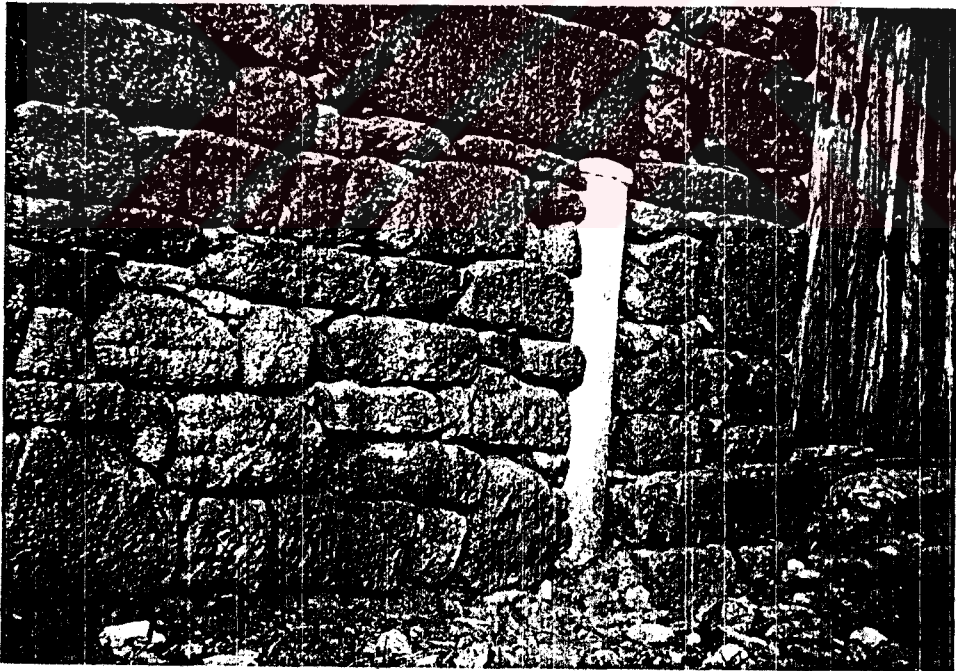
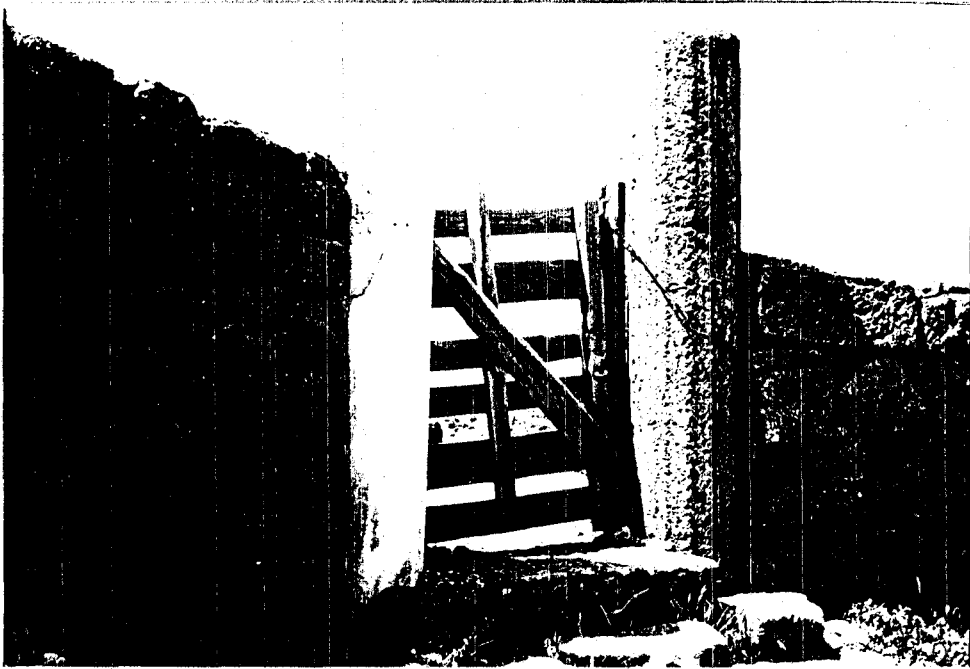

7 ASSOS. TAPINAK SUTUNLARINDA İKLİM ETKİLERİNİN
YARATTIĞI TAHRİP

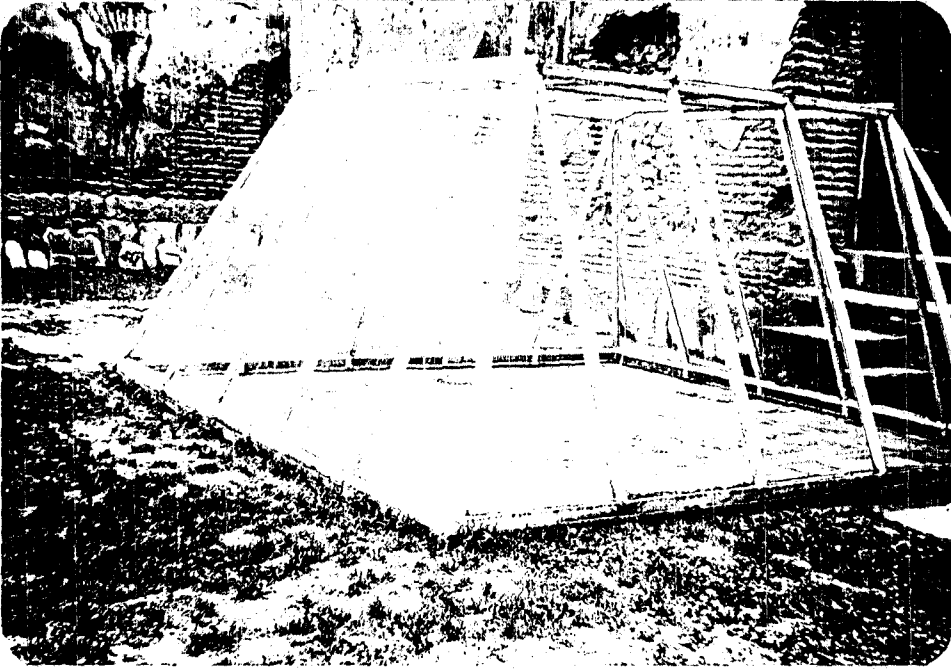

8,9,10, 19. yy. da ÖREN YERLERİMİZDEN GÖRÜNTÜLER
10: RESİMDEKİ LAHİT BRITISH MUSEUMDADIR?

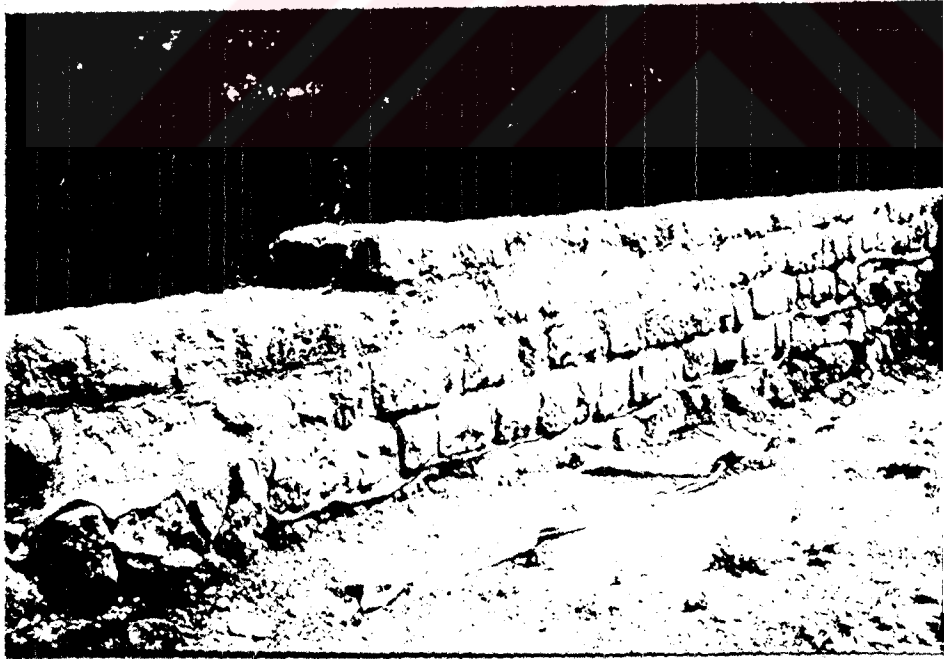
II, I2, I3, I4, YAPILARDA DEVSİRME MALZEME
KULLANIMI.

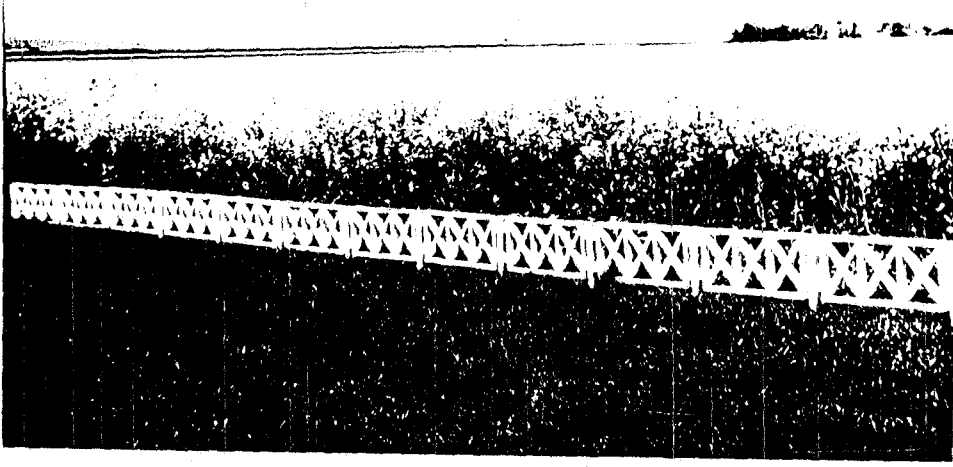
15, 16, İKLİM İN YARATTIĞI TAHRİPTEN KORUNMA

17 REKONSTRÜKSİYON YÖNTEMİ İLE İNŞA EDİLEN
MÜZE BİNASI (CARNUNTUM)

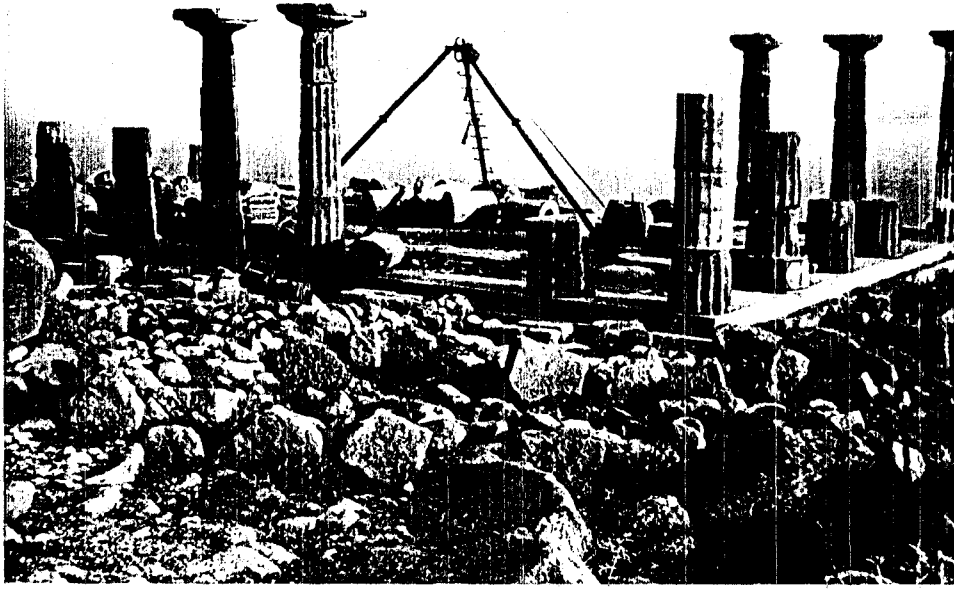
18 ORJİNAL DUVARIN TAMAMLANMASI
(ESKİ İLE YENİ DUVAR ARASINDA
ÇİNKO LEVHA BULUNMAKTADIR)

19 ÖREN YERİ SINIRINI BELİRLEYEN PARMAKLIKLAR

20 ÖREN YERİ MÜZE İÇİ SERGİLEMESİ (CARNUNTUM)

21 ASSOS ATHENA TAPINAĞI RESTORASYONU.

22 ASSOS AGORA

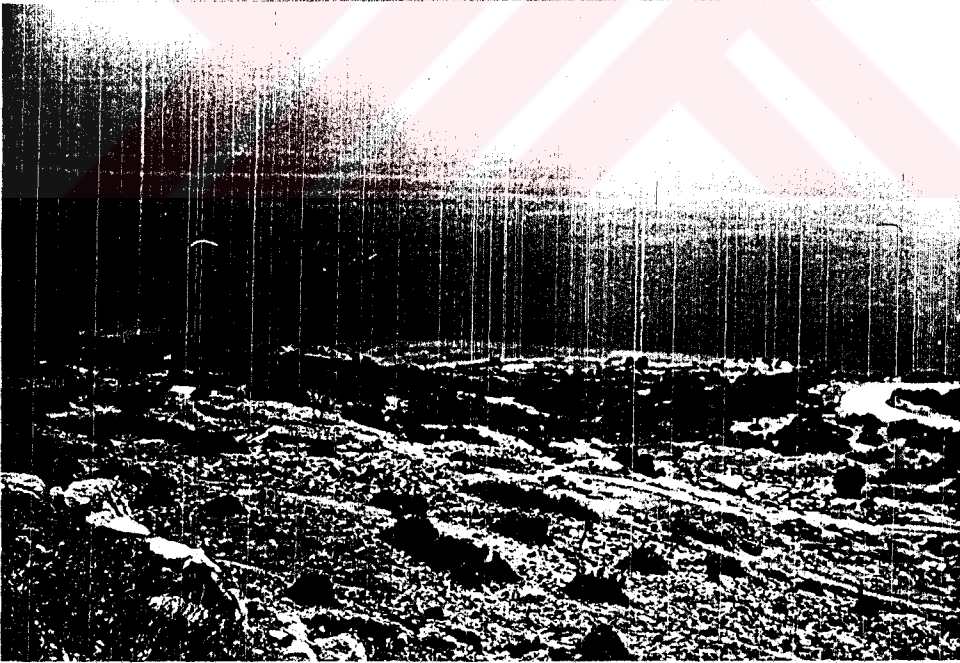
23 ASSOS STOA

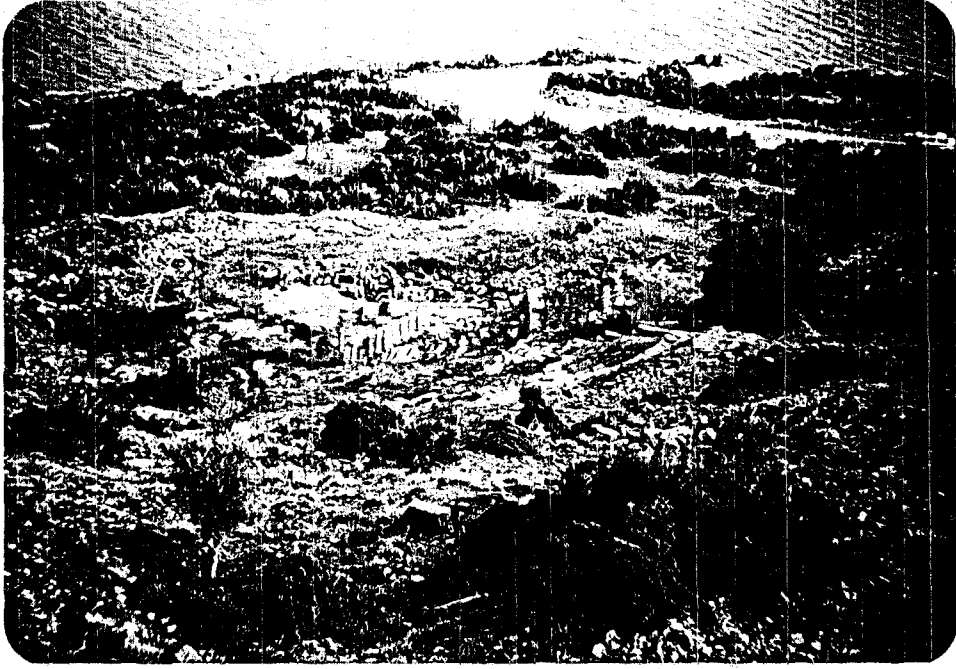
24 ASSOS GYMNASIUM

25 ASSOS KAYAYA OYULMUŞ BİZANS MEZARI

26 ASSOS GENEL GÖRÜNÜM

27 ASSOS TİYATRO RESTORE EDİLMEKTEDİR

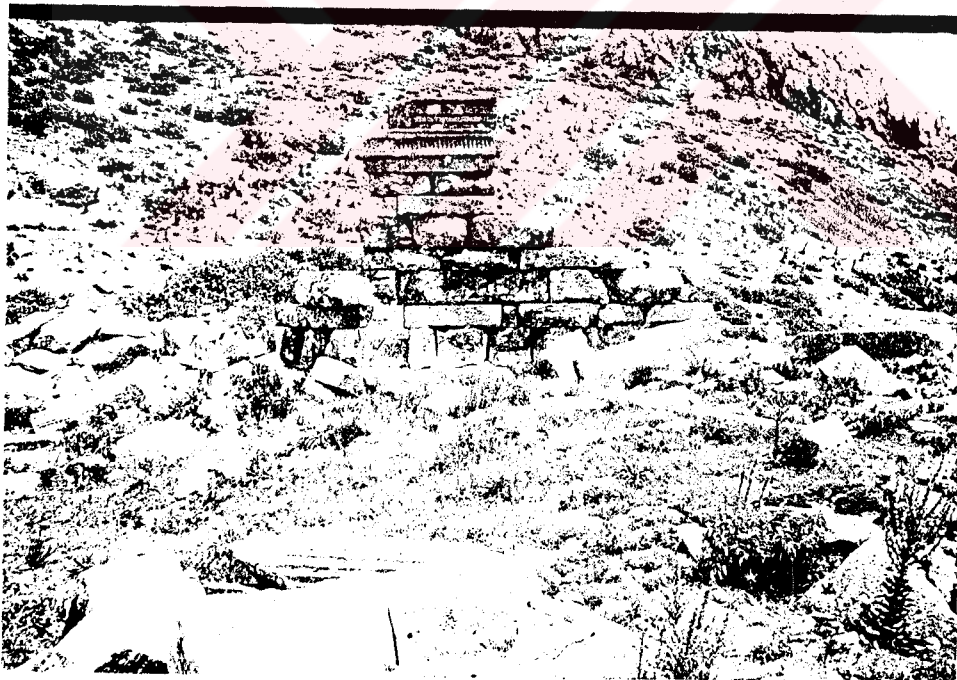
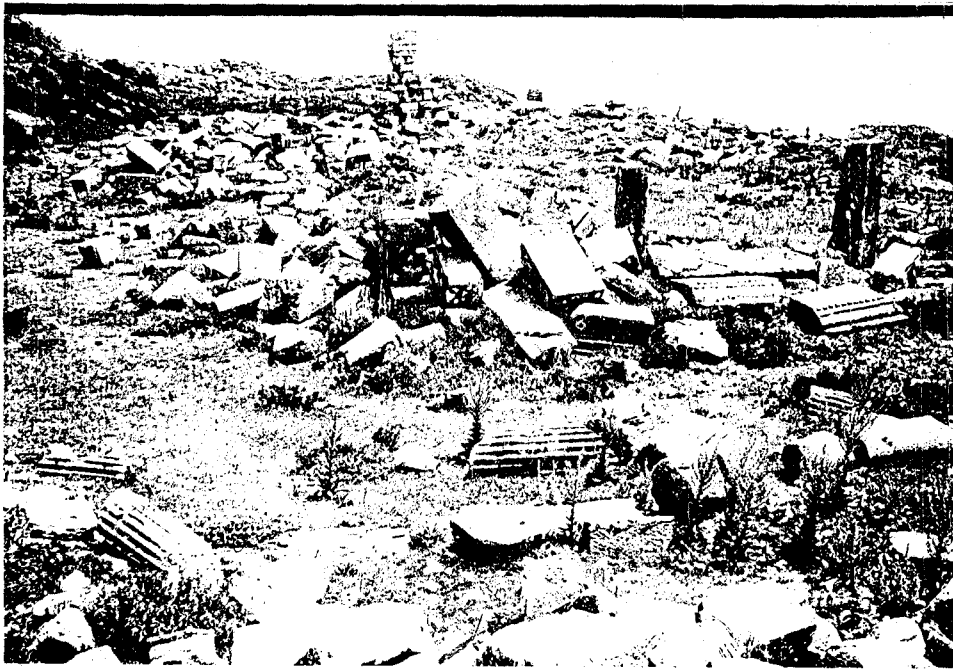

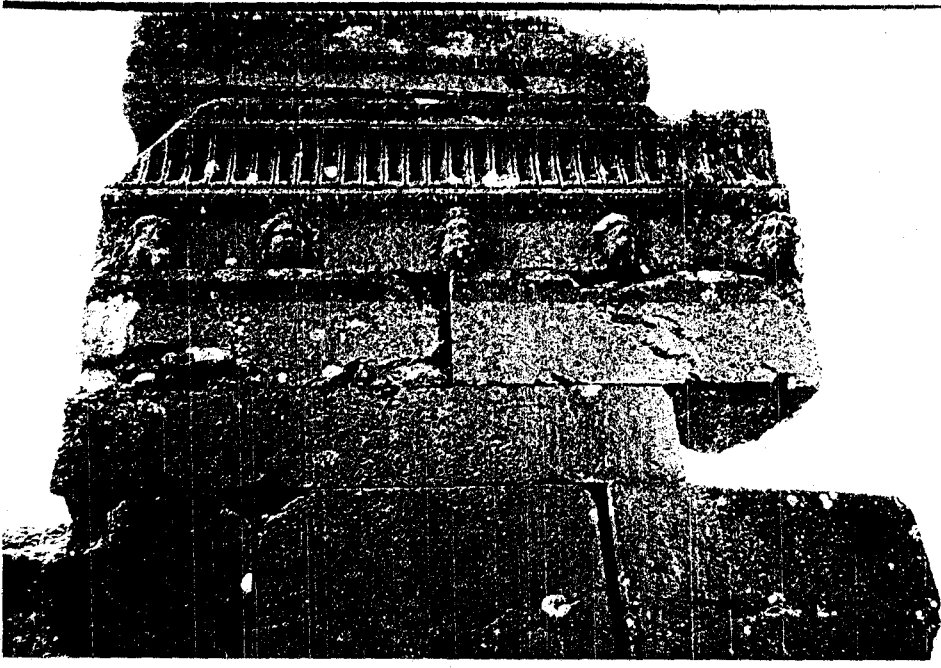
28 SAGALASSOS GENEL GÖRÜNÜM 29

30 SAGALASSOS APOLLON TAPINAĞI (ÜZERİNE KİLİSE İNŞA EDİLMİŞTİR)

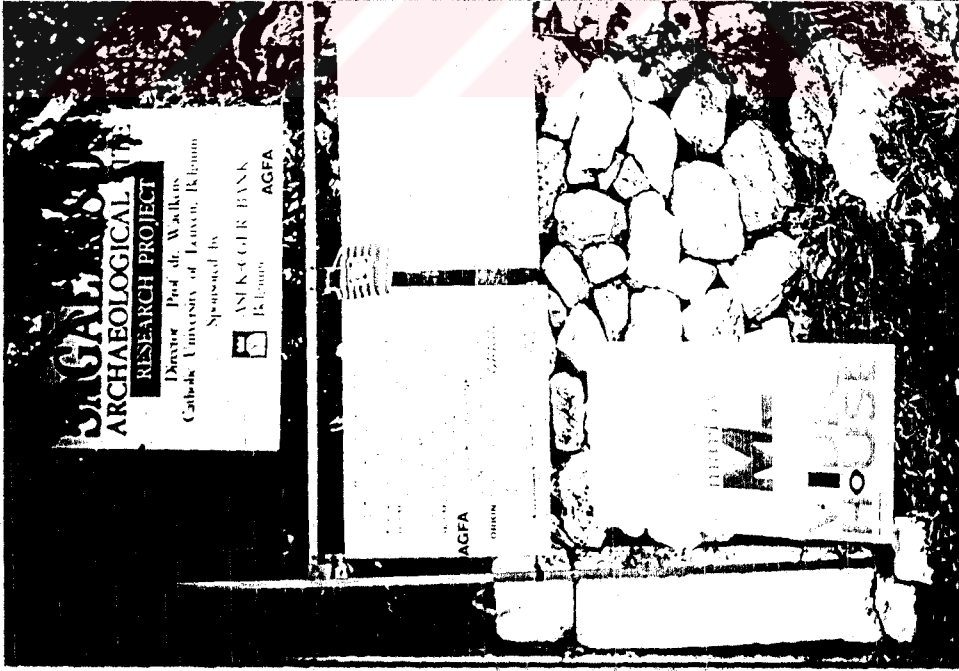

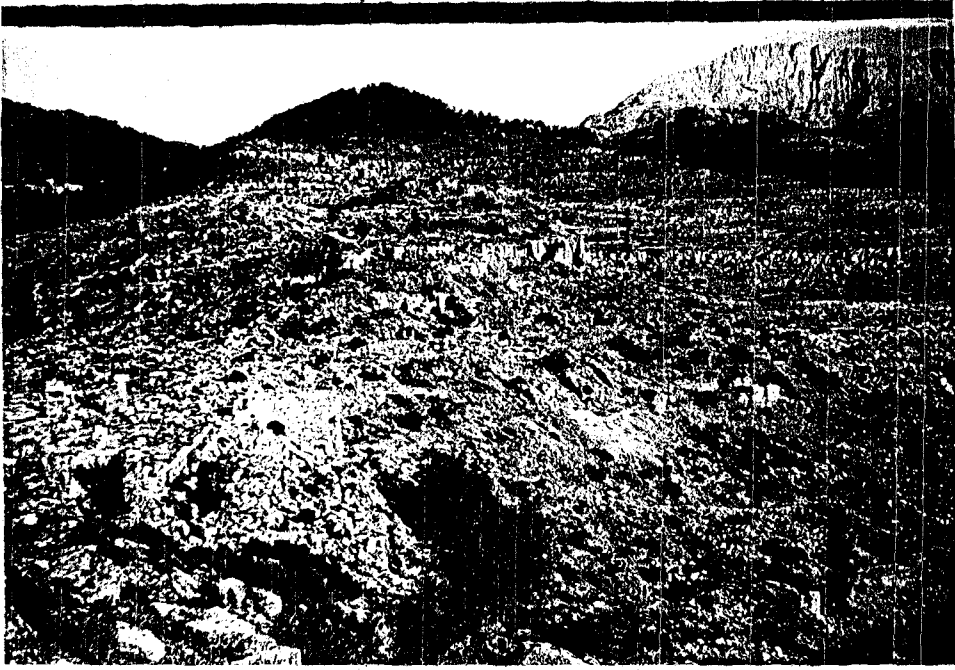
31 , 32, 33, 34, SAGALASSOS DIONYSOS TAPINAĞI.
ÜZERİNE KİLİSE İNŞA EDİLMİŞTİR

35. SAGALASSOS KAYA MEZARLARI

36 , 37 SAGALASSOS KAZISINI DESTEKLEYEN KURULUŞLAR VE
TANITICI T-SHIRT

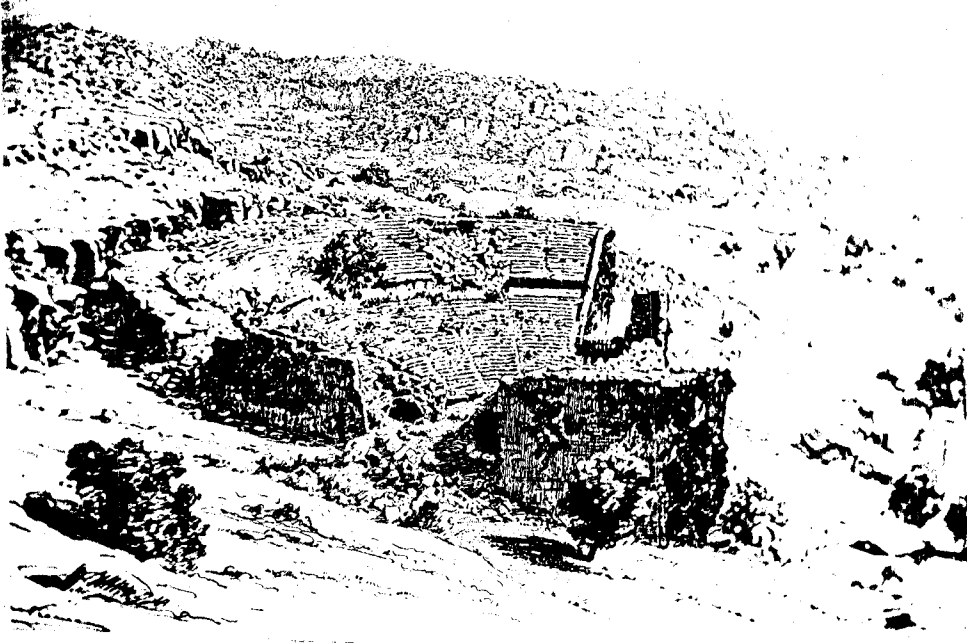
38 SELGE GENEL GÖRÜNÜM

39 SELGE AGORA.

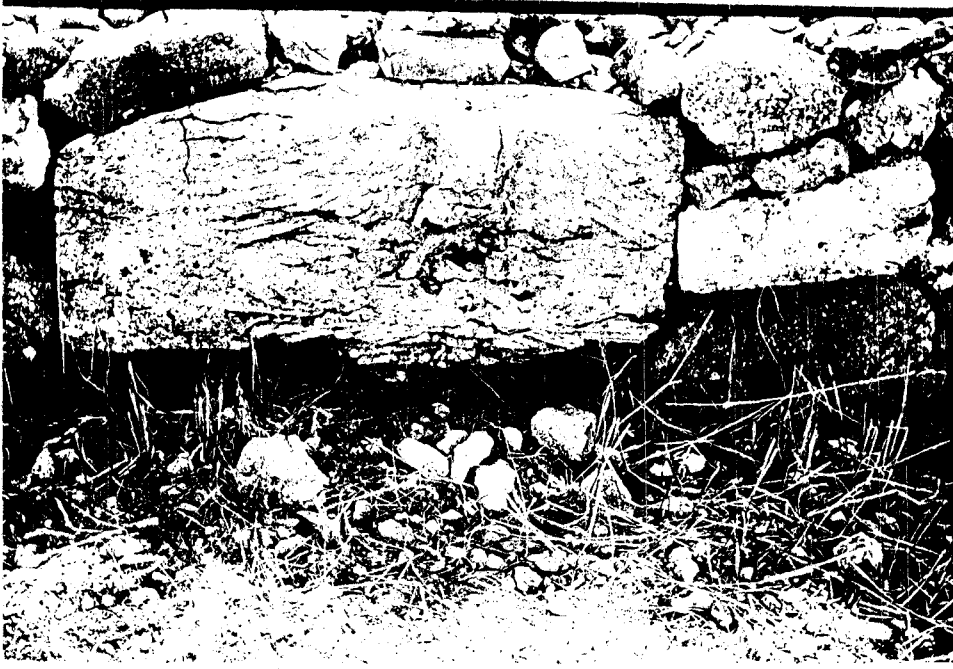
40 SELGE KESPEDION UN TABELASI

41, 42, 43 SELGE, TIYATROSU
42 Çiz. LONG.

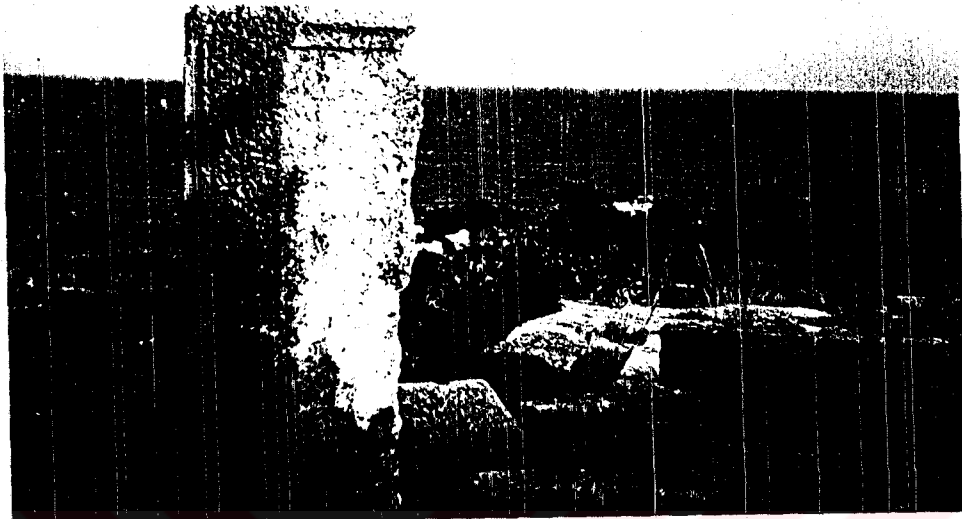

44, 45 SELGE , YAPI MALZEMESİ

OLARAK KULLANILAN MİMARİ ELEMANLAR

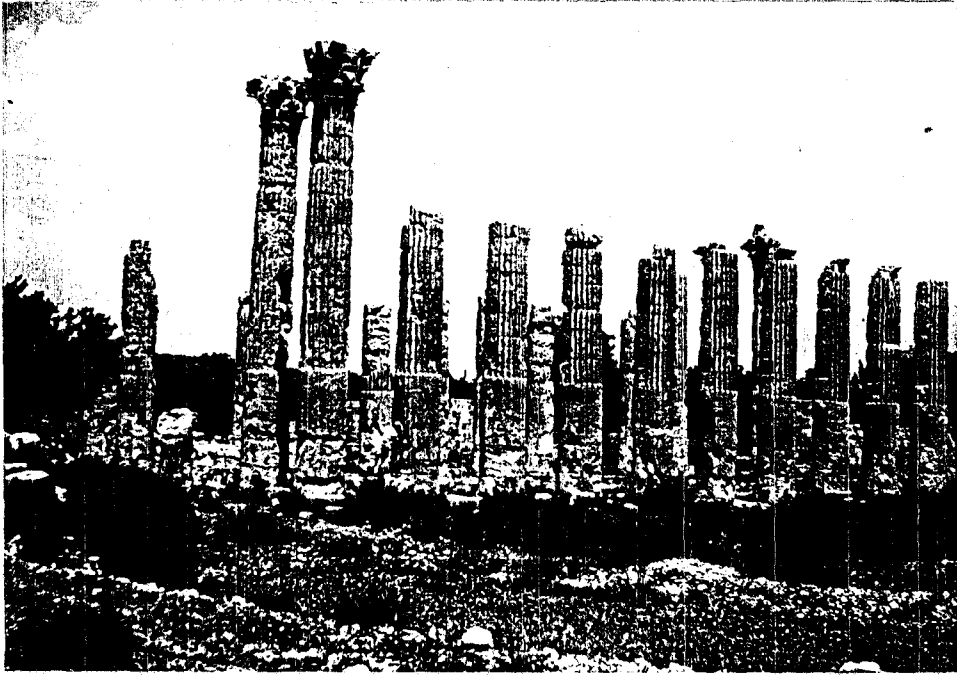

47,48,49 ELAÍUSSA SEBASTE 50

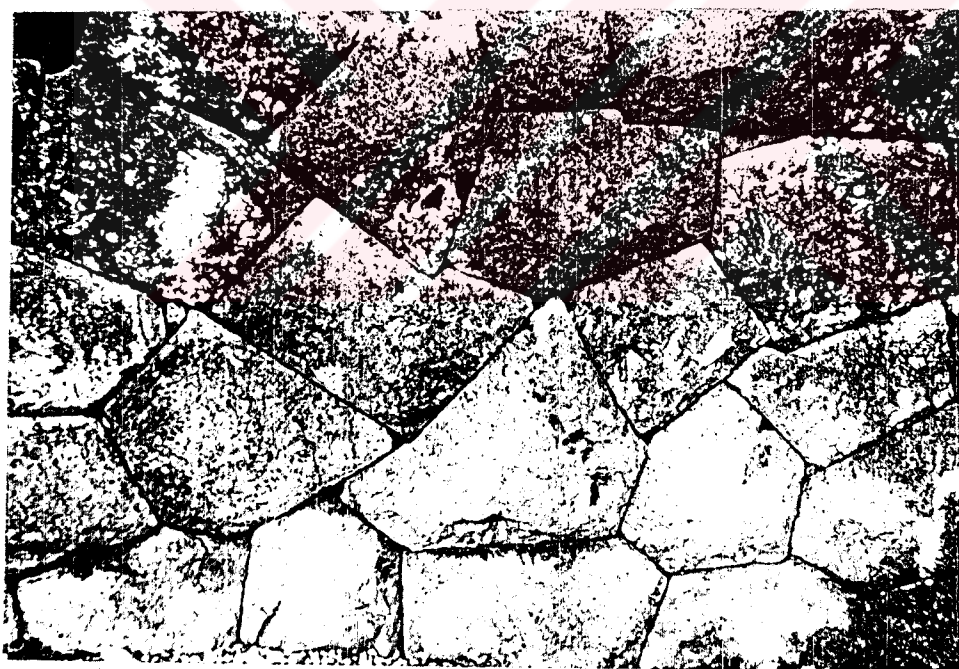

51, 52, 53, DIOCAESAREA

54 SELEUKEIA AD KALYKADNUM

55, 56, 57 KORYKOS

58 TERMESSOS HADRIAN TAPINAĞI

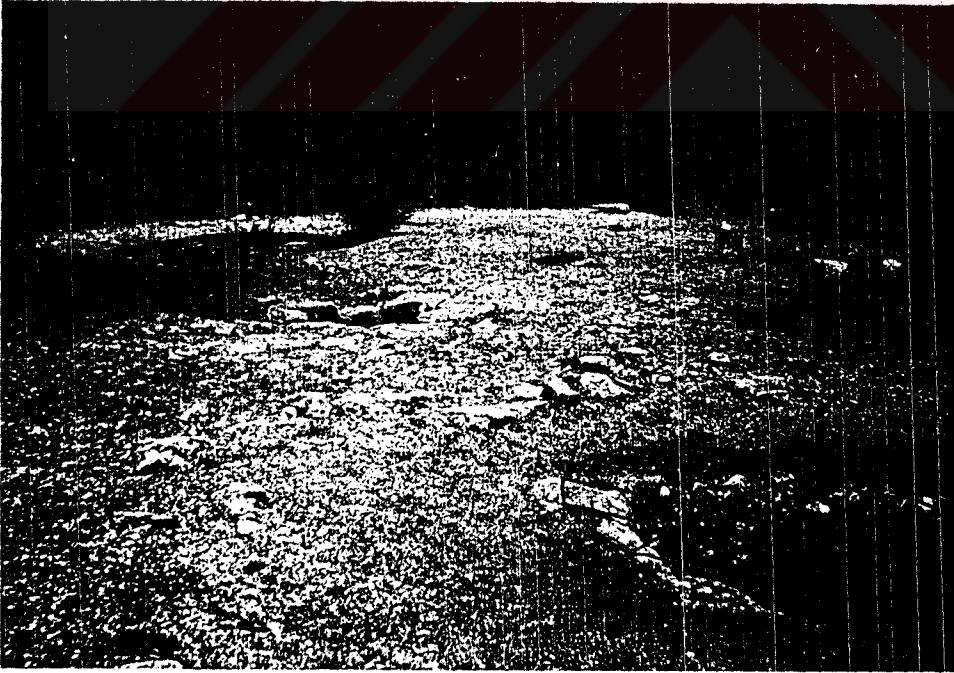
59 TERMESSOS OSBARAS STOASI

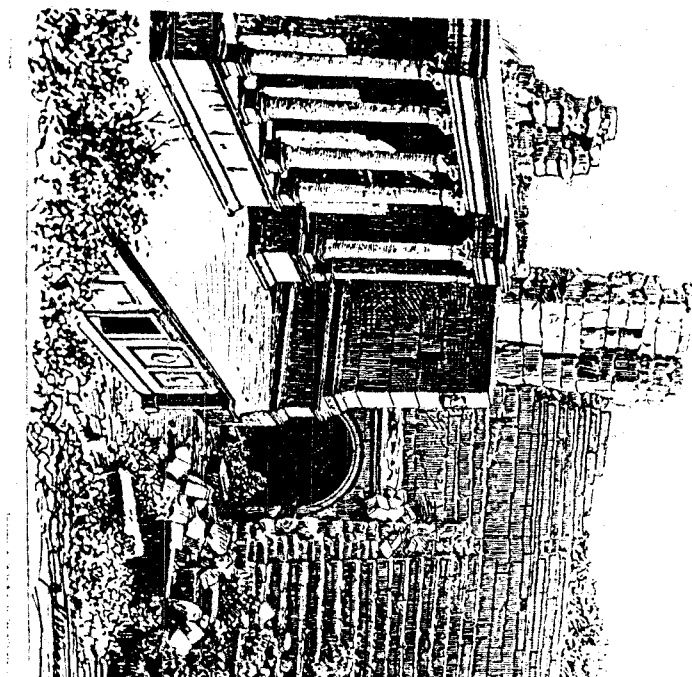
60 HERION

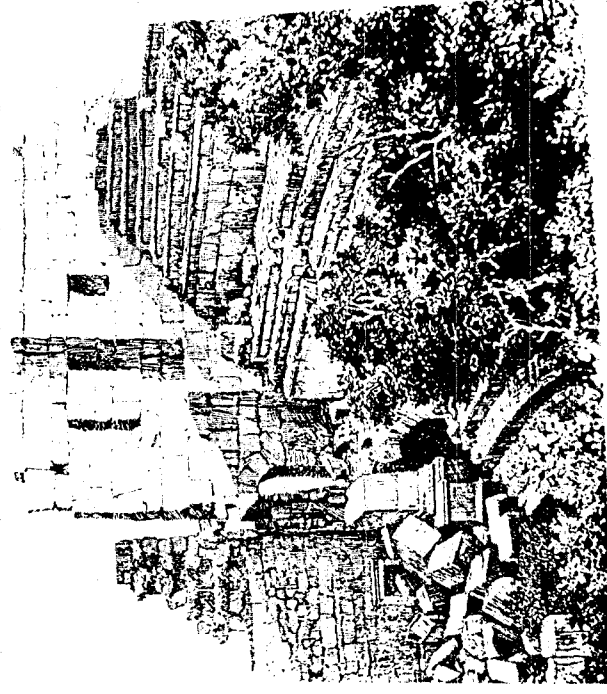

61 ODEON

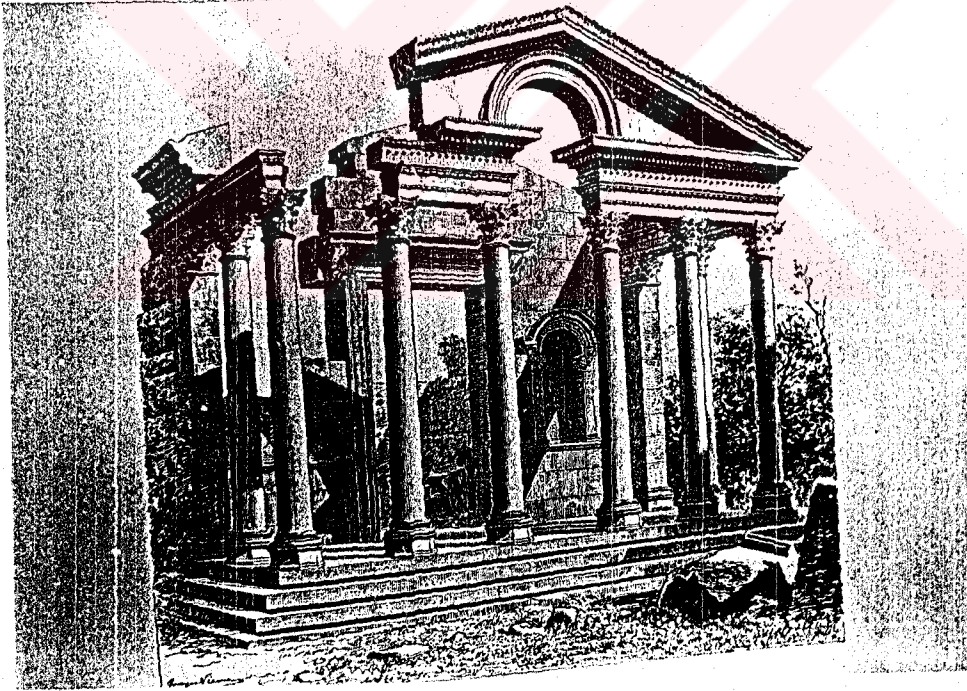
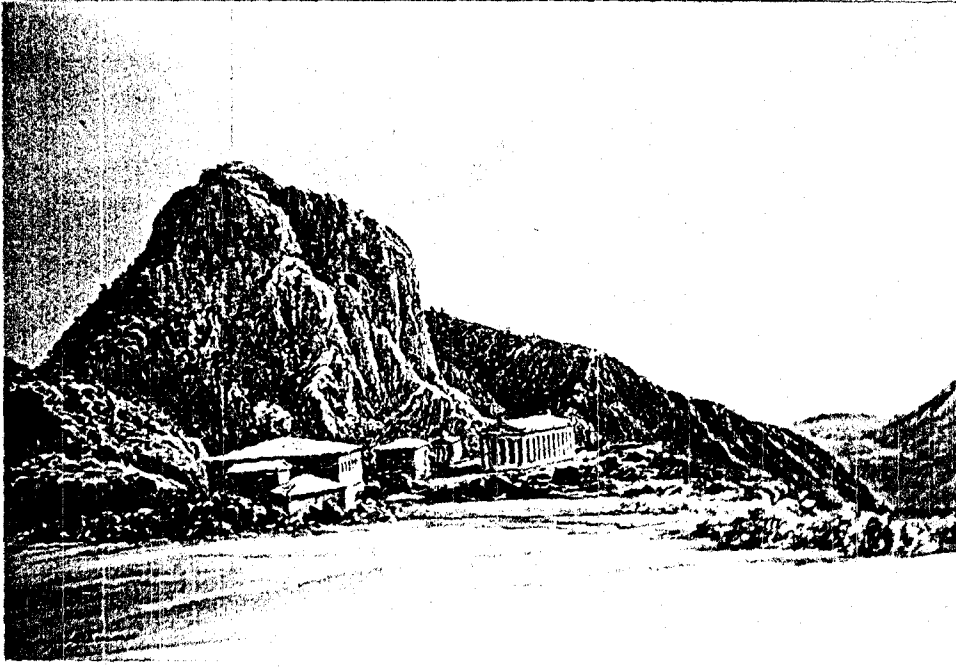

62,63 SEHİR SU SİSTEMİ

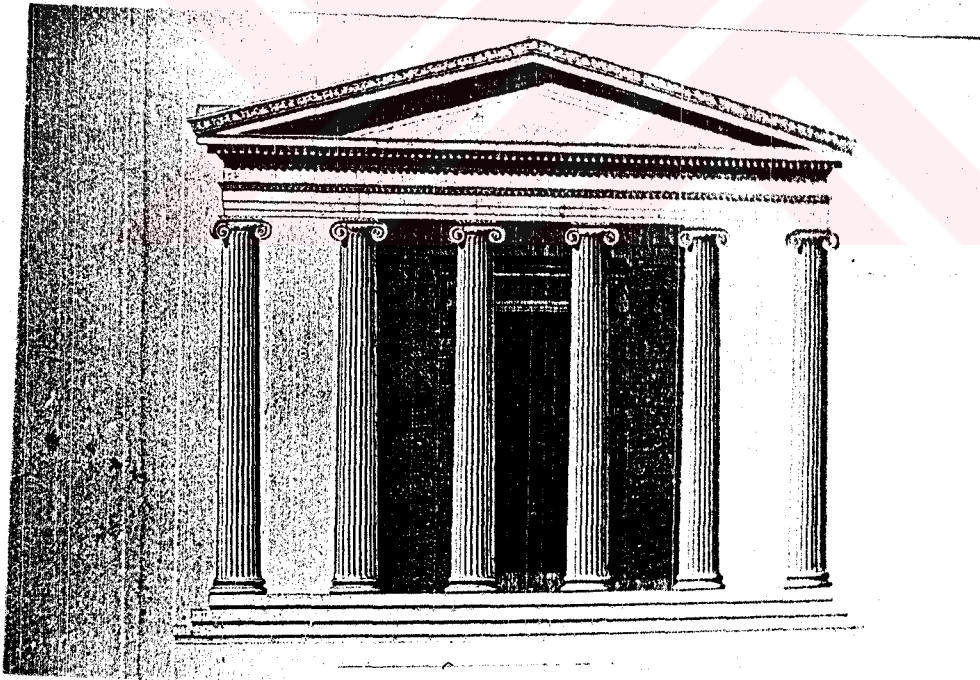
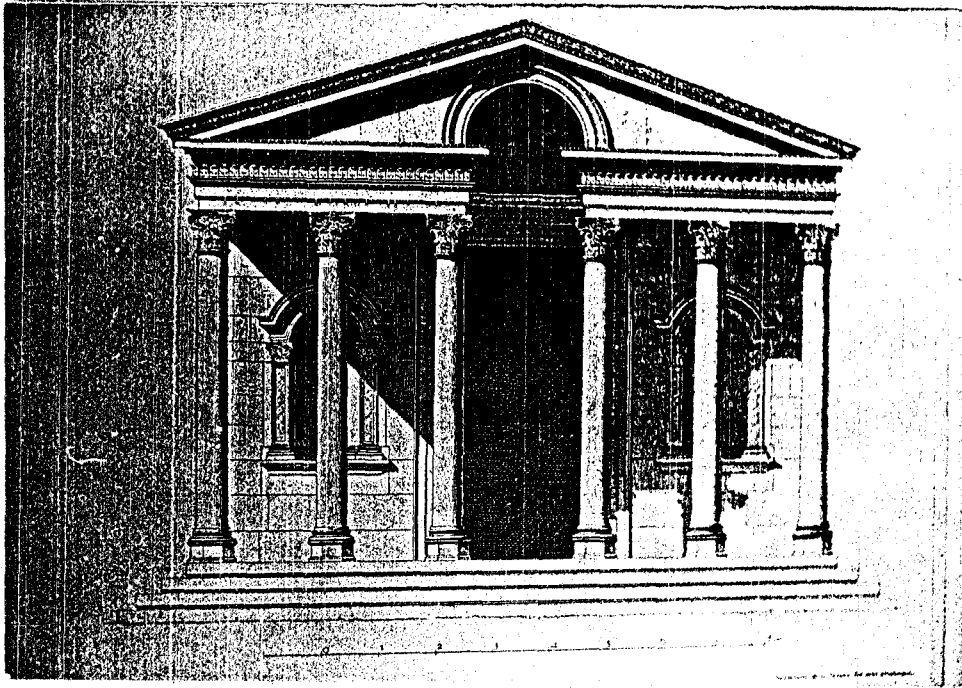

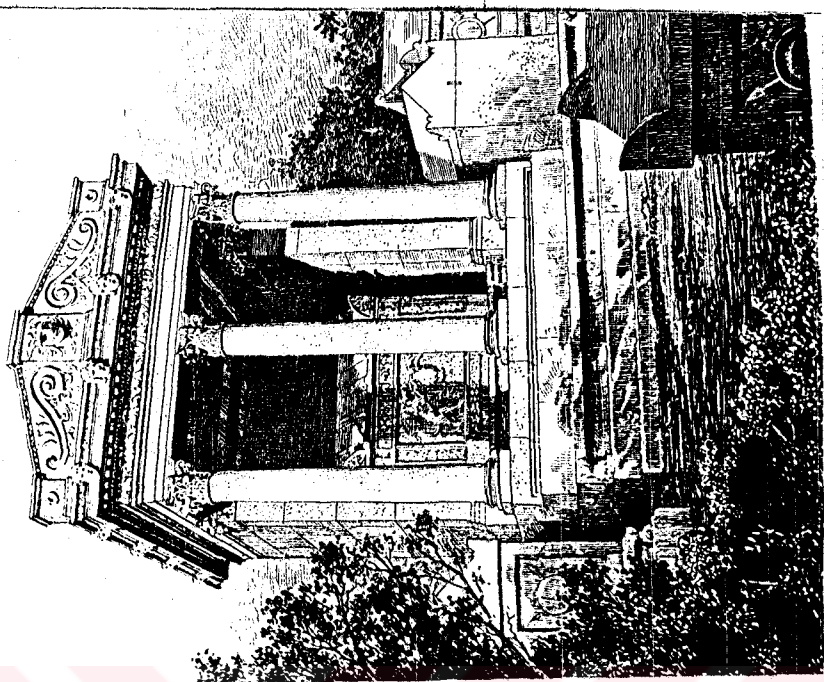
64-65, 66-67 TERMESSOS TİYATROSU VE GRAVÜRLERİ

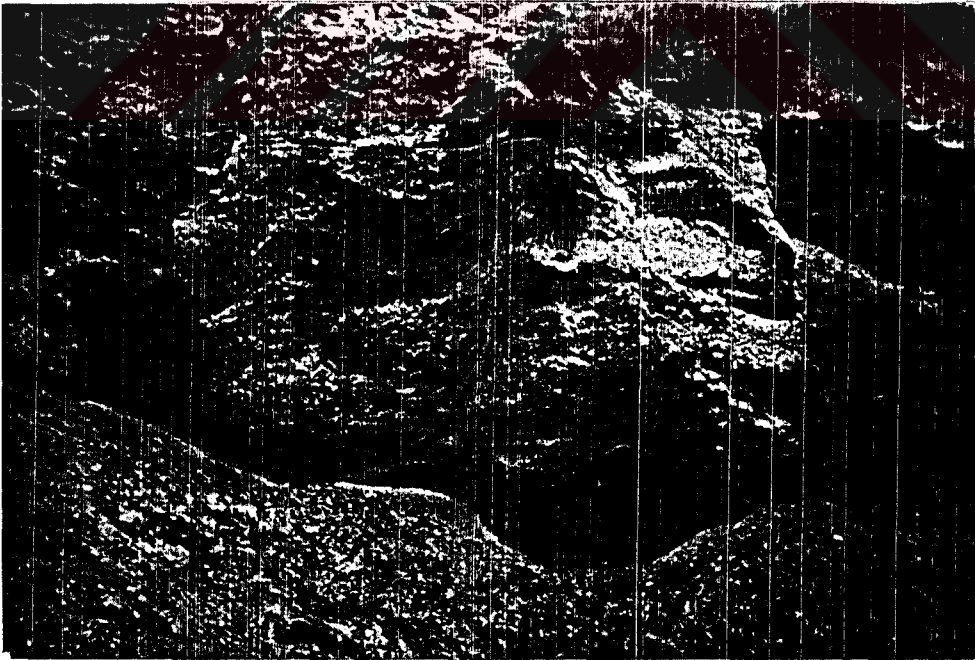
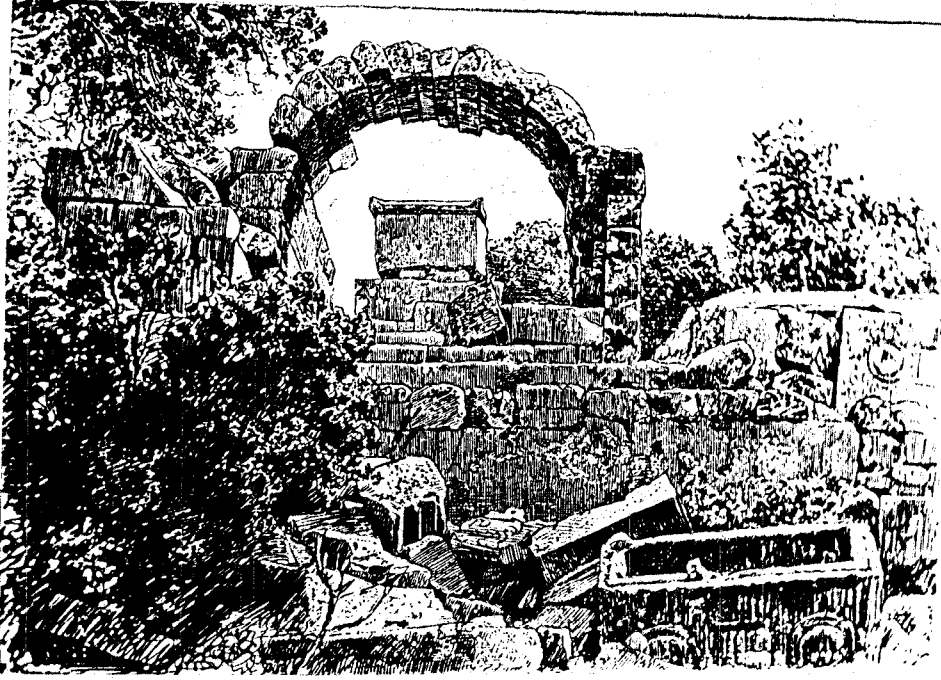

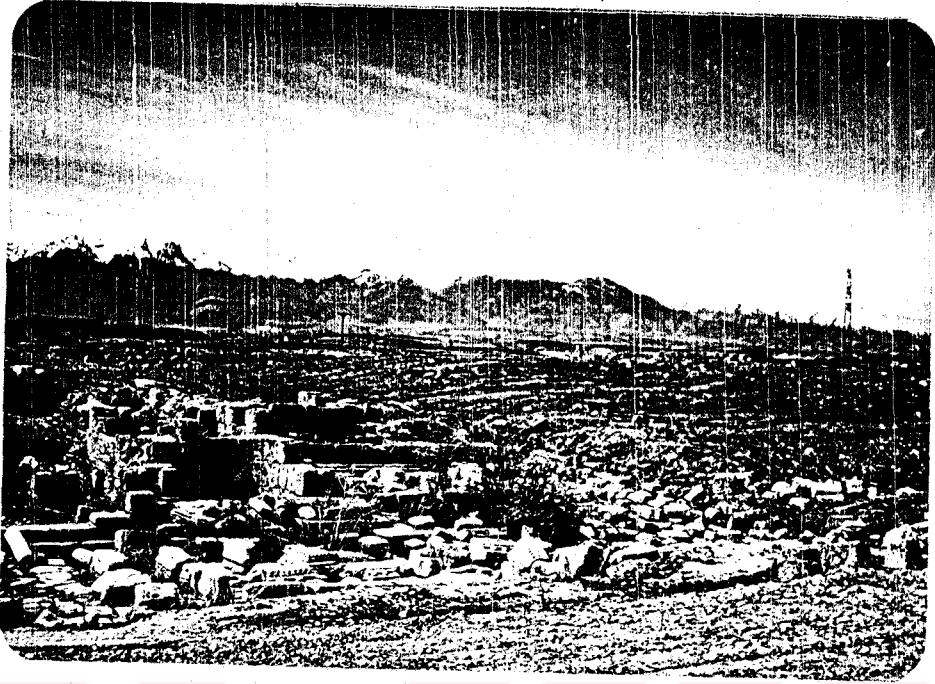
68-76 LONCKORONSKI EKİBİNİN ÇİZDİĞİ GRAVÜRLER

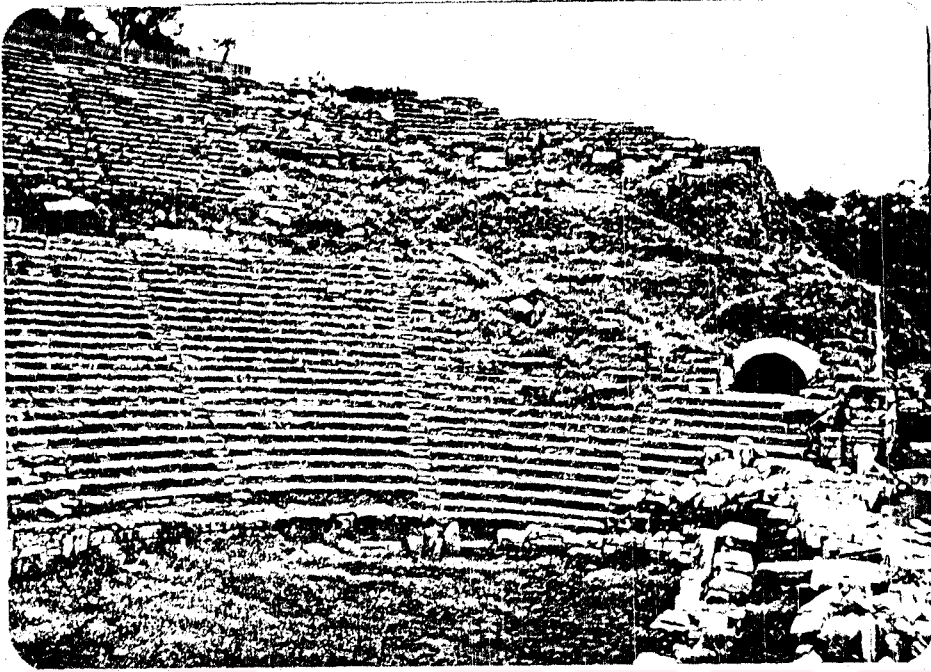

78 LAODİKEİA GENEL GÖRÜNÜM

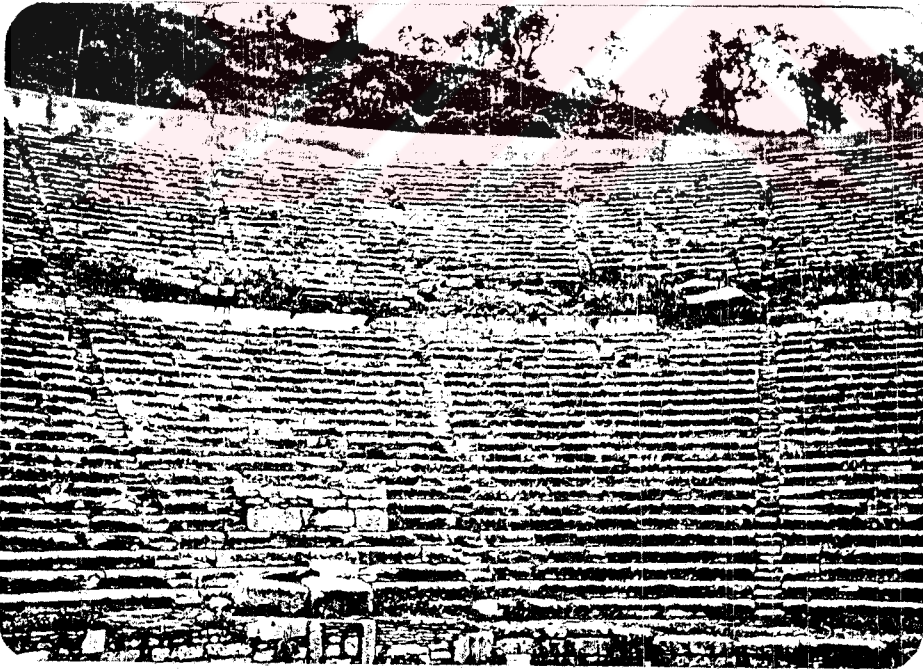
79 LAODİKEİA TİYATRO

80, 81 AKARAKA

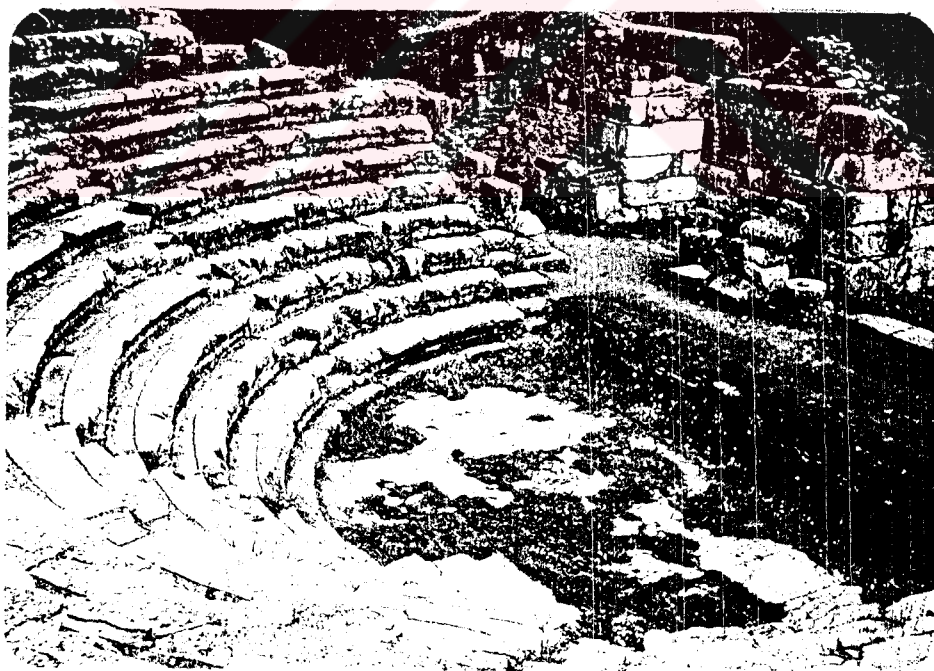
82.

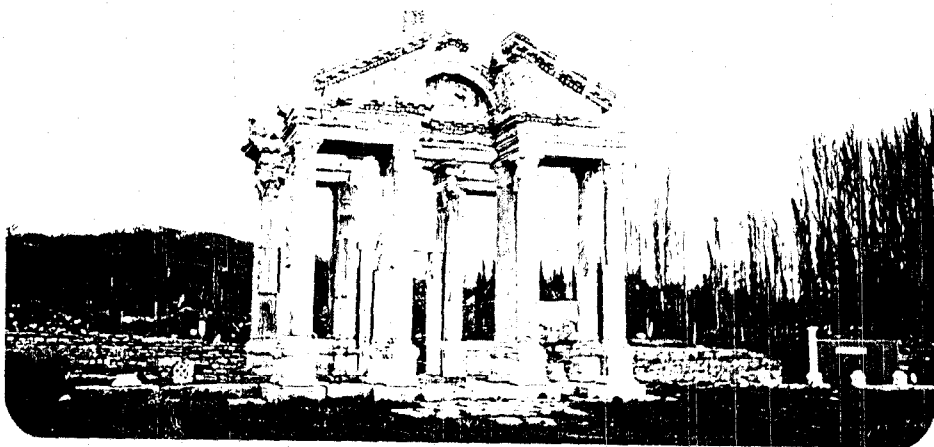
83 NISA TIYATRO

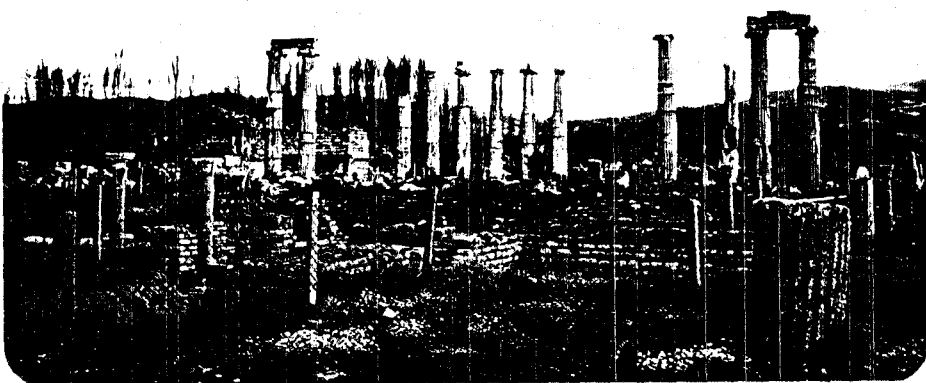
84 NYSA KİTAPLIK

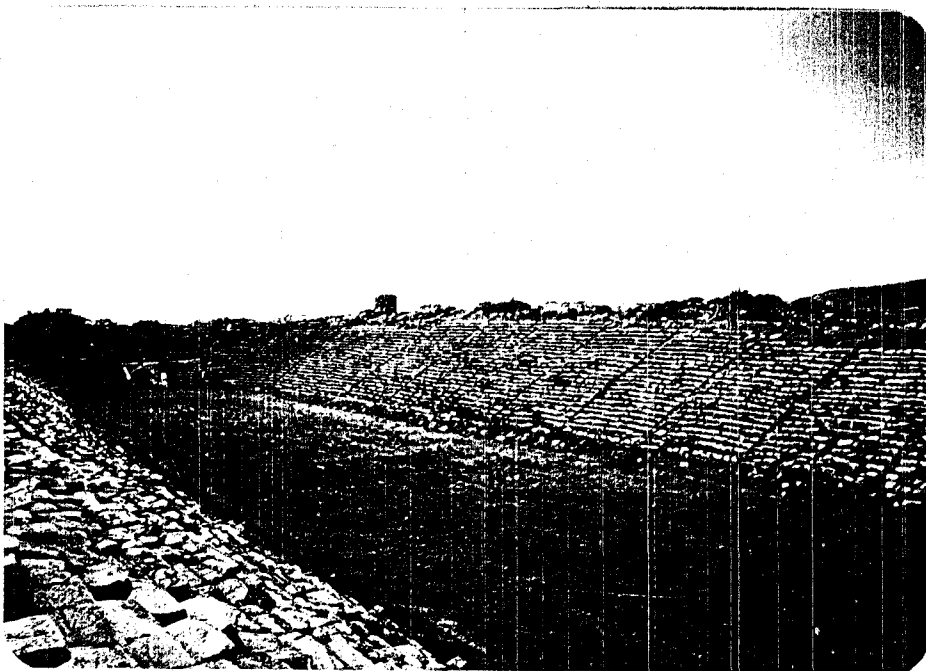
85 NYSA BOULEUTERION

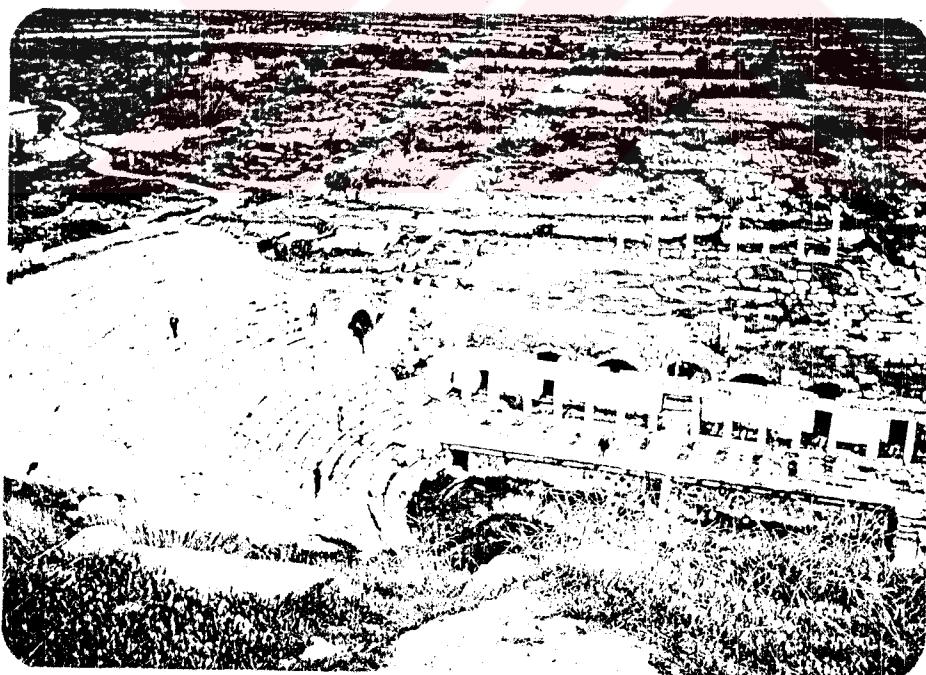
86 APHRODISIAS TETRAPHYLON

87 APHRODISIAS TAPINAK

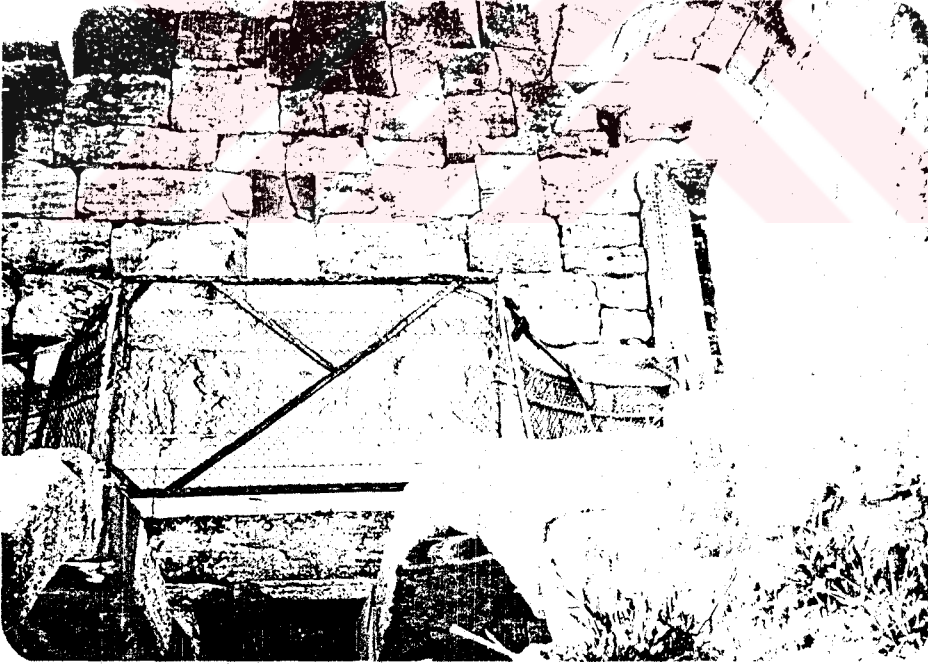
88 APHRODISIAS STADION

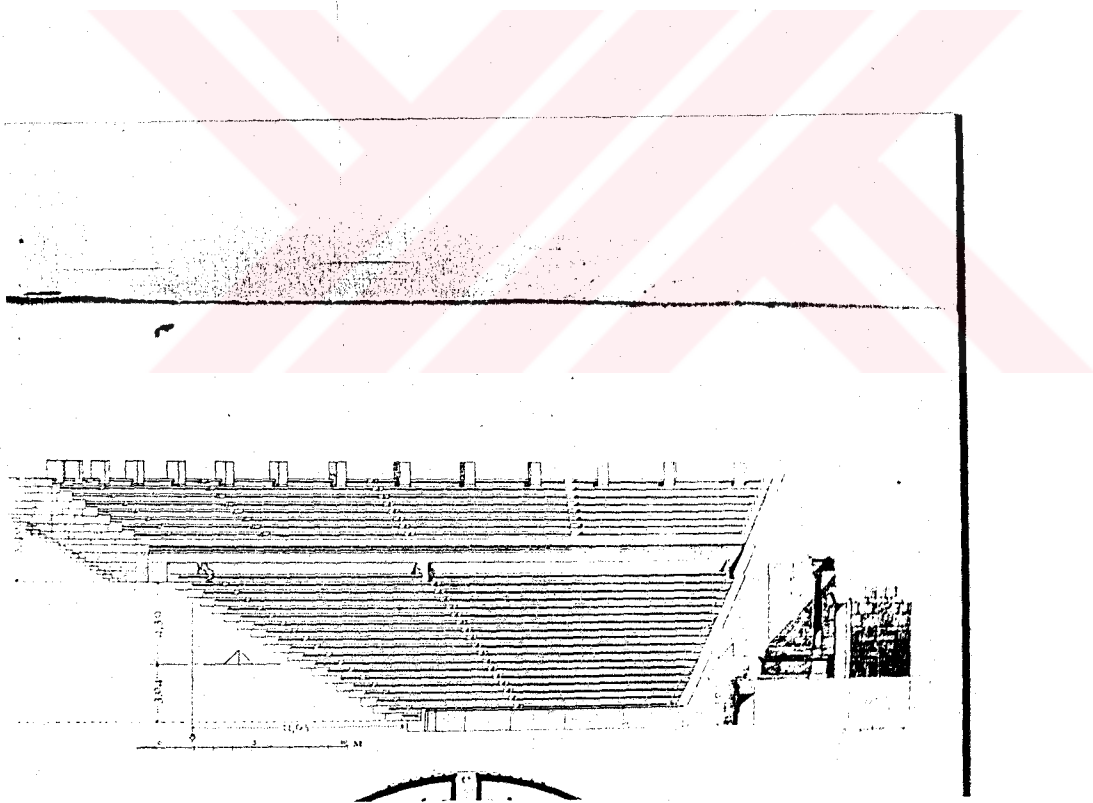
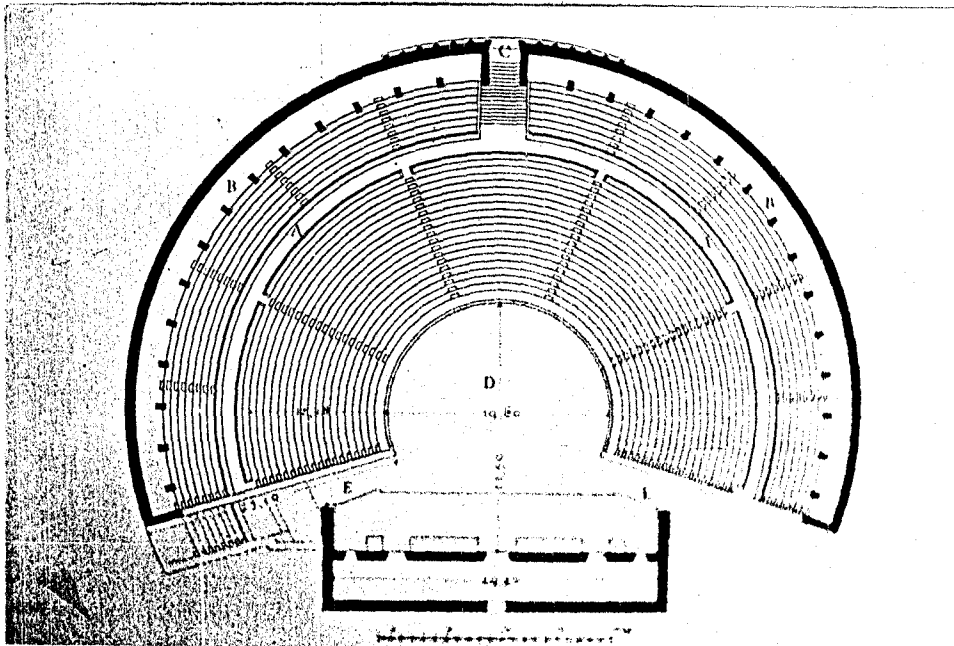
89 APHRODISIAS TIYATRO

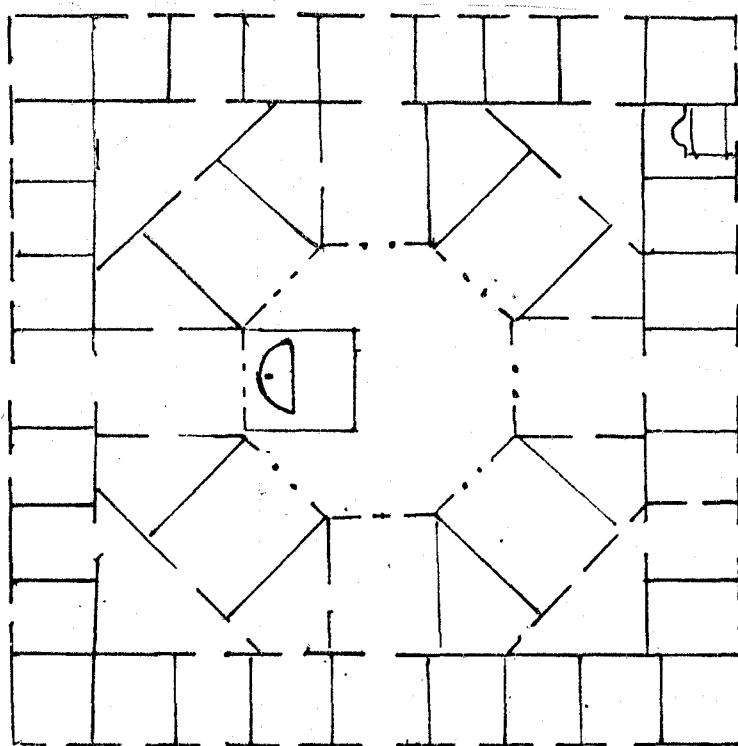
90 HIERAPOLİS TİYATRO

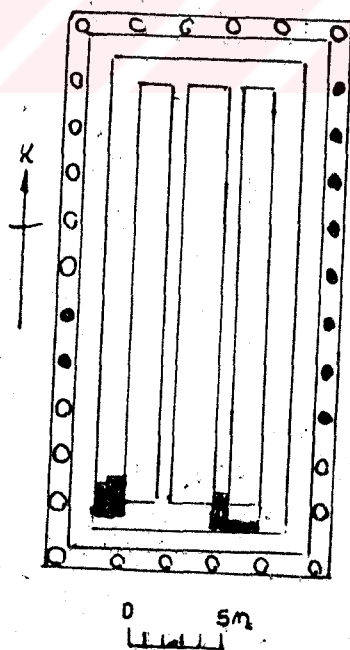
91 HIERAPOLİS . TİYATRONUN RESTORE EDELEN SAHNESİ

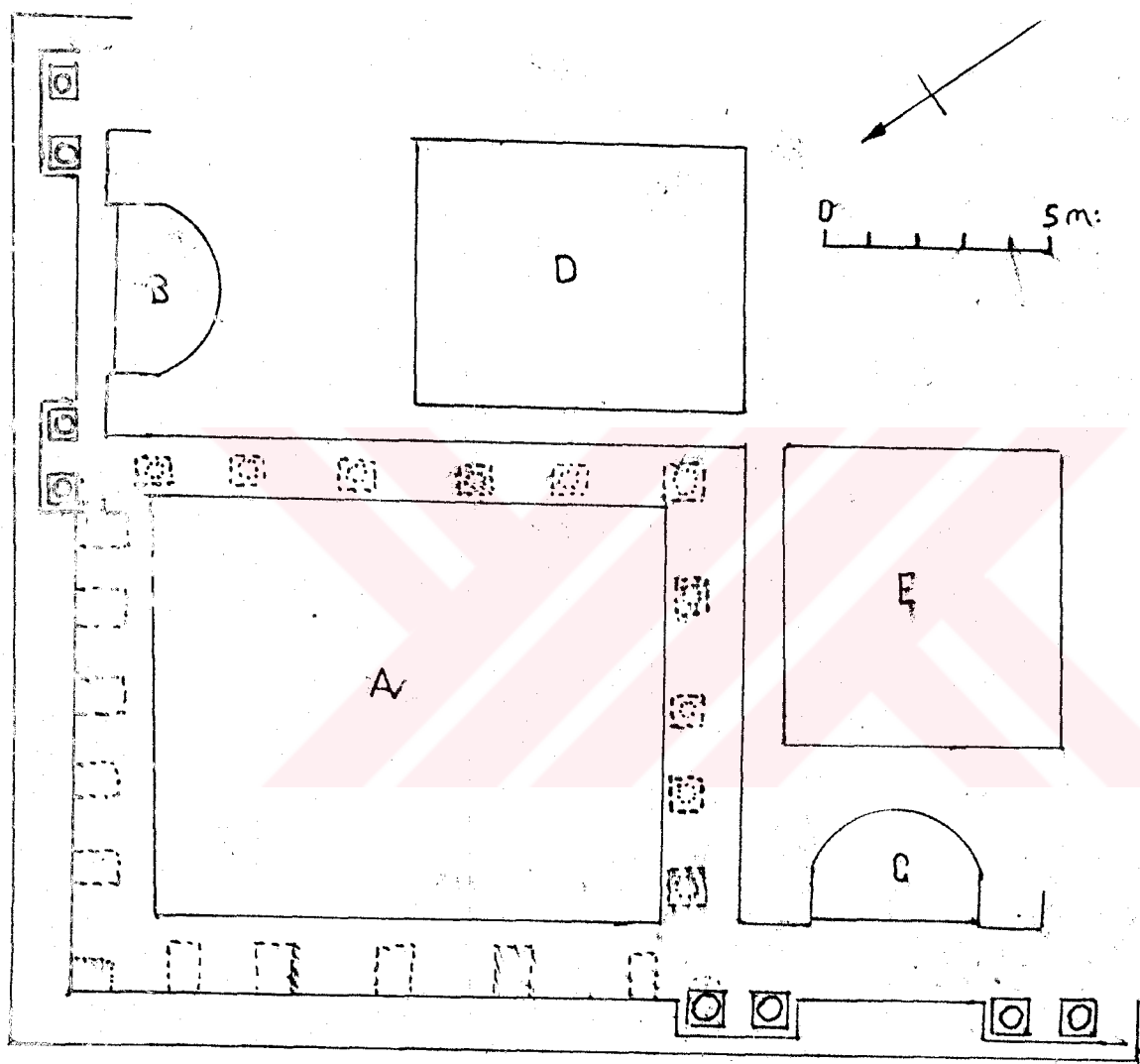
I, 2 TERMESSOS TIYATRO

3. HIERAPOLIS St. PHILIP MARTYRUM U

4 AKHARAKA TAPINAĞI

9.2m 3

5 LAODIKEIA NIMFEUM PLANI

(TEPENI)

ELMALI

KÖRKELE

TERMESUS

PISIDIA

PAMPHYLIA
LYCIA

PISIDIA
PAMPHYLIA

ANTALYA

Perme

SERIK

PISIDIA
PAMPHYLIA

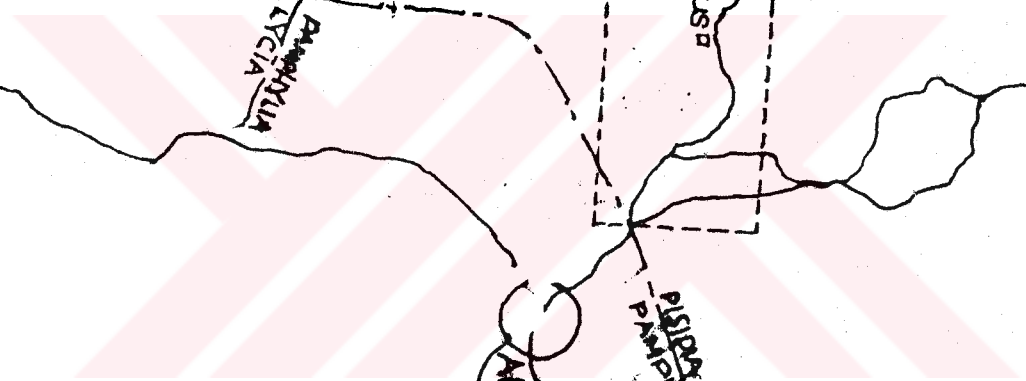
MANAVGAT

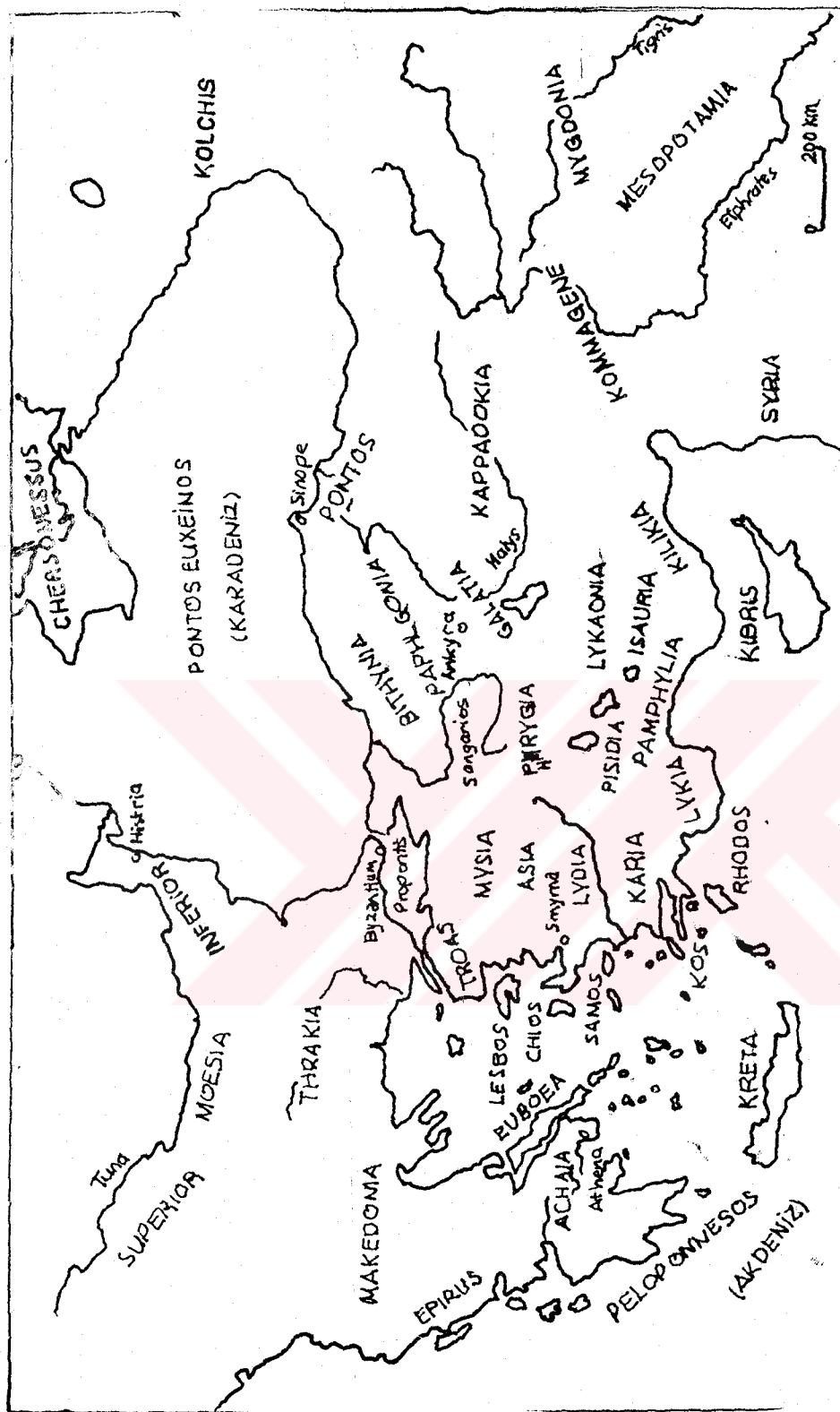
EP

OBESKONAK

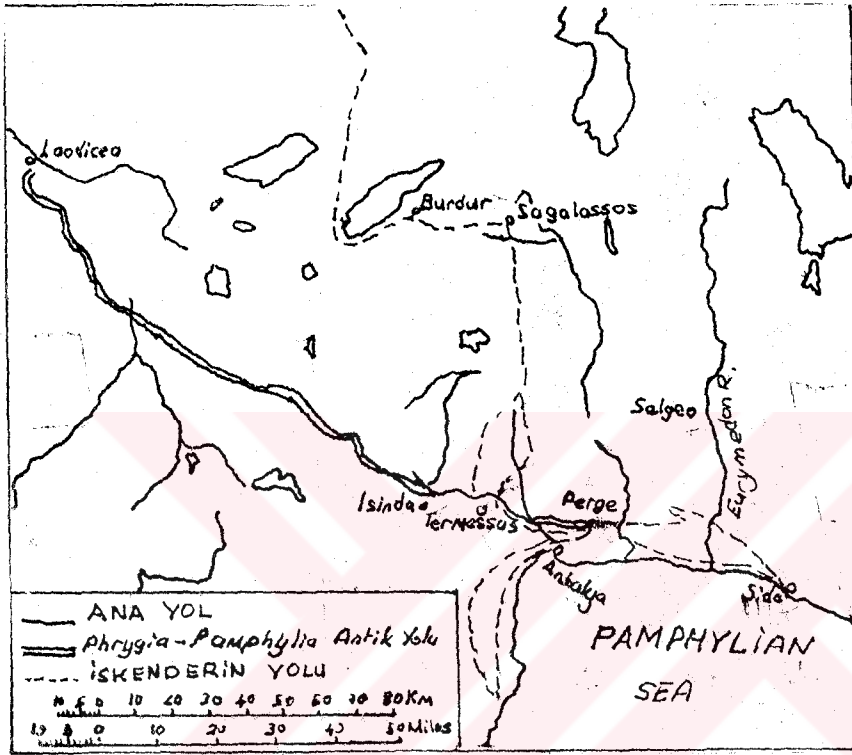
SELOS

KUALUCA

HARİTA 2

HARİTA 4

